

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SKIVEBOGEN 2017

Årbog for Skive og Omegn
Bind 108

Skivebogen 2017

SKIVEBOGEN

**Historisk Årbog for Skive
og Omegn**

**108. bind
2017**

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktør: Henning Just

Grafisk produktion: Skive Offset, Oddense

Skrift: Times

DISTRIBUTION

Skive Byarkiv, Asylgade 5, 7800 Skive. Tlf. 97 52 81 22.

E-mail: skivebyarkiv@muserum.org

MEDLEMSKAB

Kontingentet for 2016-17 er 75 kr. (indbefattet Skivebogen) + porto for udsendelse af Skivebogen (ialt 95 kr.).

Medlemskab kan tegnes ved henvendelse til et bestyrelsesmedlem eller Skive Byarkiv.

ÆLDRE ÅRGANGE AF SKIVEBOGEN kan købes ved henvendelse til Skive Byarkiv. Pris: 75 kr. + porto, 1999 dog 120 kr. + porto.
P.t. er flg. årgange på lager: 1930-1931, 1933-1934, 1937-1946, 1951, 1954, 1956, 1972-1974, 1978-1987, 1991-2007, 2010-2016.

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Overlærer Rud Kjems, Balling (formand)

Statsaut. ejendomsmægler Per Toft Mouritsen, Roslev (kasserer)

Sognepræst Henrik Forman, Hurup

Godsejer Birger Schütte, Eskjær

Museumsinspektør Anne Birgitte Jessen, Skive

Arkæolog Garry Keyes, Ørslevkloster

Journalist Henning Just, Sdr. Thise

ISBN 978-87-87346-27-6

Forsiden:

Stationsforstander-familien Harly i haven ved Skive Nord i 1915. Bag bænken er det H. C. Harly, på bænken hustruen Frederikke og sønnen Axel. På stolen datteren Eva, mens det er sønnen Axel med riven og sønnen Victor med vandkanden.

Bagsiden:

Kælderen her under den ældste bygning på Gl. Skivehus kan dateres tilbage til 1400-årene og er fredet.

Indhold

Rud Kjems

Sommerglæder	7
--------------------	---

Jens Bruun-Petersen

Familien Harly på Skive Nord	33
------------------------------------	----

Anders Villadsen

Sallingbønderne i kriseårene 1801-1814	45
--	----

Turi Thomsen

Den fredede kælder under Gl. Skivehus er omkring 600 år gammel	61
--	----

Jørgen Bysted

Tanker ved et billede: Fra bondedreng til skoleleder	67
--	----

Per Mouritsen

Amby var Roslevs sidste fotograf	85
--	----

Henriette Lyngstrøm

Hvad er det?	91
--------------------	----

Rud Kjems

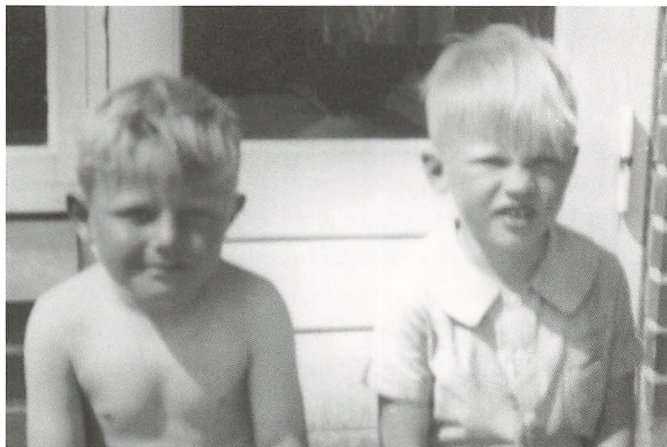
Historisk Samfund for Skive og Omegn 2016-2017	99
--	----

Sommerglæder

Af Rud Kjems

Skivedreng ser tilbage på sine drengeår i byen i 1940'erne og 1950'erne - og fortæller om, hvad man fik tiden til at gå med som barn, før der var noget der hed mobiltelefoner, computere og anden elektronisk legetøj.

Jeg har i en tidligere artikel i Skivebogen (2013) fortalt om mine drengeår i slutningen af 1940'erne og begyndelse af 1950'erne. Artiklen hed »Vinterglæder«. Heraf fremgik det blandt andet, at min faste ledsager og legekammerat i disse år var Knud Schrøder. Vi var født i juni 1941 med få timers mellemrum, og vore mødre havde ligget på samme fødestue, og så boede vi næsten ved siden af hinanden. Jeg boede sammen med mine forældre og søskende i taglejligheden i min morfar, Hjalmar Kjems' hus på hjørnet af Havnevej og Hemmersvej. Adressen var

Knud (til venstre) og jeg fotograferet i sommeren 1947 på havetrappen til Knuds hjem på Hemmersvej. Vi var da seks år gamle og havde indledt et venskab, der varede til Knuds død. Det var sammen med ham, jeg for alvor tog fat på at udforske verden.

Havnevej 23; men huset havde udgang til Hemmersvej, og det var børnene på Hemmersvej, som var mine legekammerater. Knud boede lidt henne ad Hemmersvej. Der var et hus imellem os. Da Knud og jeg i 1948 startede i første klasse på Nordre Skole, var det os en stor glæde, at vi kom i samme klasse og endda fik lov at sidde ved samme bord.

Som det fremgår af ovenstående, beskrev den første artikel de glæder og spændende oplevelser, vinteren kunne byde et par smådreng. Denne gang gælder det sommerglæderne.

Storfamilien

Mine forældre, Yrsa og Arne Rasmussen, var flyttet ind i taglejligheden i morfars hus i slutningen af 1930'erne. Jeg blev som nævnt født i 1941. To år senere kom min søster Jette til, og i 1949 endnu en søster, efternøleren Anne. Taglejligheden var hyggelig, men beskeden af størrelse og udstyret med skråvægge. Vi havde dog rigeligt med plads, for også vore bedsteforældres større lejlighed nedenunder stod til vores rådighed dagen lang. Blev det for kedeligt ovenpå, så listede man nedenunder og fik et slag kort med bedsteforældrene. Det var en stor lykke for mig og mine søskende at vokse op i en sådan »storfamilie«. Der var altid en voksen ved hånden, hvis vi havde brug for det. Det resulterede i en barndom fuld af tryghed og inspirerende samvær.

Min mor og min mormor var begge hjemmegående, som de fleste kvinder jo var dengang. Både min far og morfar var lærere på Søndre Skole. Morfar havde dog kun få undervisningstimer, da han også var Skives stadsskoleinspektør. Først efter at have rundet de 70 i 1948 lod han

sig pensionere. Dengang var skolernes sommerferie på syv uger, og bortset fra lidt ferie hist og her var hele storfamilien samlet disse syv uger. Det indebar forskellige aktiviteter på tværs af generationerne: En eftermiddagstur til stranden med mor og far, en cykeltur ud i oplandet med morfar for at finde champignons, eller et slag badminton med min lillesøster Jette på plænen.

Et ekstra krydderi på sommerferien var de mange familiebесøg. Som den ældste i en søskendeflok på fem var min morfar lidt af et familieoverhoved, og flere af hans brødre med familier lagde vejen forbi Skive hver sommer. Derudover dukkede der forskellige niecer og nevøer op og selvfølgelig også morfars sønner, morbror Aksel og morbror Helge, med deres familier.

I det følgende vil jeg berette om nogle af de ting, jeg sammen med min barndomsven, Knud, oplevede i barndommens somre, der syntes uendelige.

Nordre Skole

Sommeren var for alvor på vej den dag, jeg fik lov til at tage de korte bukser på, så de tynde, hvide drengeben efter en lang vinter igen kom ud i luften og solen. Bukseskiftet skulle helst ske så tidligt som muligt. Der var nemlig prestige i at være den første i klassen, som viste sig i korte bukser.

I de første skoleår havde vi to ældre frøkener som lærere: frk. Christensen, som underviste os i regning, og frk. Breum, som tog sig af dansk. Det var et par elskelige damer, der dog ikke tålte tant og fjas i timerne. Så tog de den strenge mine på. Var det ikke nok til at dæmpe gemytterne, blev den uartige kaldt op til katederet. Her skulle han - det var næsten altid en dreng - lægge sin hånd på bordpladen med håndfladen nedad, hvorefter han fik et rask rap over fingrene med frøkenens lineal. Det var ikke helt smertefrit. I både dansk og regning brugte vi griffel og tavle, indtil vi var så øvede, at vi kunne tage blyanten i

brug. Mor fortalte mig mange år senere, at hun i mit første skoleår ofte spurgte mig, hvordan det gik i skolen. Jeg skulle jo helst have en god start på skolegangen. På det spørgsmål svarede jeg hver gang: *»Det går fint. Jeg er én af de bedste i klassen!«*

Et godt stykke inde i skoleåret opsøgte mor frk. Breum og forhørte sig om min skolegang. »Han er lidt bagefter,« svarede frk. Breum, *»og han virker ret uinteresset i timerne.«* Det medførte det ubehagelige, at mor herefter holdt bedre øje med mit skolearbejde og sørgede for, at jeg fik lavet mine lektier. Men hvorfor havde jeg over for mor tegnet et så lyserødt billede af mit skolearbejde? Jeg tror, jeg gjorde det for at være imødekommende og give det svar, jeg vidste ville gøre hende glad.

Til bibelhistorie havde vi skolens inspektør, Simon Jensen. Det var timer, vi var glade for. Hr. Jensen var en god fortæller og fik handlingen i de bibelske fortællinger til at stå lyslevende for os. Mange år senere fortalte min mor, at Simon Jensen netop i disse år havde haft store vanskeligheder med sit personale. Ja, bølgerne kunne gå så højt, at samtlige lærere forlod lærerværelset, hvis Simon Jensen dukkede op.

Vore to frøkener var såmænd dygtige lærere, men der var ikke megen fart over feltet, og timerne kunne til tider slæbe sig afsted. I 3. klasse fik vi nye lærere, og især vores unge nye dansklærer, Anna Nielsen, skabte forandringer og gjorde det meget sjovere at gå i skole. Hun kom med godt humør, en masse energi og en anderledes måde at undervise på. Nu kom der fart over feltet og en god stemning i klasselokalet. Da Knud og jeg efter 5. klasse forlod Anna Nielsen og Nordre Skole for at starte i mellemskolen på Søndre Skole, var det på mange måder en tilbagevenden til den gammeldags skole, frk. Breum og frk. Christensen havde praktiseret.

Med til sommerglæderne hørte også, at vore gymnastiktimer nu kunne henlægges til de to græsbaner, der

5. a på Nordre Skole fotograferet i 1954. Kvinden i den hvide bluse til højre er vores elskede klasselærer, Anna Nielsen. Ved siden af hende står en anden af vores lærere, Dam Jensen. Jeg står i bageste række som nummer to fra venstre, og Knud har i stribet bluse og med korslagte arme klemmt sig ind i den mellemste række. Yderst til venstre i bagerste række Chresten Mark, som optræder senere i artiklen.

indrammede alléen op til Nordre Skole. Det er ikke så meget den dagligdags undervisning, man husker, når tankerne går tilbage til barndommens skole. Det er mere det, der stak ud, som erindres

Vi fik en vinter en vikar til gymnastik. Han var, efter hvad man sagde, netop blevet hjemsendt fra forsvaret, hvor han havde været sergent. Det passede godt med vores første indtryk af ham. Kontant, brovtende og højt-råbende var han - god til at kommandere, men uden større pædagogisk indsigt.

En dag stillede han os drenge op i gymnastiksalen og tog et stykke kridt frem fra lommen. Med det tegnede han en kridtcirkel til hver dreng - vel omkring 1,5 meter i diameter. Så gav han os følgende besked: »Vi skal have stå-

ende øvelser. Find hver en cirkel at stille jer i og gå i gang. I må ikke træde udenfor cirklen, og I skal være i gang hele tiden, og råben og skrigen vil jeg ikke høre.« Så gik han ud i omklædningsrummet og tog sig et bad. Da han langt om længe vendte tilbage med finkæmmet hår, var timen næsten gået.

En dag meddelte vikaren os, at sommeren var kommet, og at timerne fremover skulle foregå udendørs. De skulle bruges på fodbold. Nede på fodboldbanen delte han os i to hold og forsynede det ene med røde bånd. Så lagde han sig i græsset på den lille skråning ved nordenden af banen med sin fløjte i hånden. Når fløjten med ret lange mellemrum lød, så var der altid knyttet en kommentar til fra den liggende vikar på skråningen, for eksempel: »Frispark til rødt hold.«

Der var ofte ikke megen logik forbundet med kendelserne. Det virkede, som om vores vikar bare fløjtede en gang imellem og efterfølgende »fandt på en kendelse.« Den facon blev vi hurtigt trætte af, og det føltes som noget af en befrielse, da vi senere fik Volmer Lykke til gymnastik. Lykke havde med sit gode humør og sine lune bemærkninger et godt tag på os drenge.

Én af de skikkelser fra dengang, der står skarpt tegnet i erindringen, er Nordre Skoles pedel. Kristensen hed han. Stor og stærk af statur var han, men med noget sært mørkt og skummelt over sig. Ham frygtede vi. Kristensen var ofte gårdvagt, og var han indenfor synsvidde, så opførte vi os eksemplarisk. Jeg kan ikke huske, om han af og til uddelte lussinger, men jeg tror det nok. En dag, hvor jeg var faldet og havde fået en grim hudafskrabning, tog Kristensen mig med ind i pedelboligen, hvor hans kone blidt og nænsomt vaskede såret, puttede jod på og dækkede det med et plaster. »*Det var da mærkeligt,*« tænkte jeg, »*at en mand som Kristensen har så sød en kone.*« Kristensen var i fritiden leder i DUI. Jeg kendte flere, der var medlemmer af DUI, og de havde et ganske andet indtryk af pedellen. For dem var han hverken mørk eller skummel, men en velset leder. Det er ikke altid, man kan skue huden på hårene.

Da Knud og jeg efter 5. klasse lagde Nordre Skole bag os og startede i mellemskolen på Søndre Skole, skete der det ulykkelige, at vi kom i to forskellige klasser. Vi fik nye kammerater, og selv om vi vedligeholdt kontakten barndommen igennem, så forsvandt noget af gløden i vort kammeratskab.

Skive Anlæg

Anlægget lå jo lige på den anden side af Havnevej, så det blev ganske naturligt en af »de nye verdener«, Knud og jeg først udforskede. Min første klare erindring om anlægget knytter sig til en begivenhedsrig sommerdag.

Knud og jeg stod på fortovet foran Knuds hjem. På den uasfalterede Hemmersvej havde vi samlet en portion udvalgte sten og var klar til at konkurrere om, hvem der kunne kaste længst.

Vi kastede tværs over vejen, og de fleste sten endte i genboen, kreaturhandler Koldings, forhave. Så lykkedes det pludselig en af hos, jeg husker ikke hvem, at forene fysik og teknik og præstere et langt kast. Ja, så langt var det, at stenen fløj højt over Koldings forhave og knuste den største af ruderne i hans stuevindue. Kolding var ikke hjemme. Han var vel ude at opkøbe kreaturer. Ingen på vejen havde tilsyneladende bemærket det »vellykkede« kast.

Vi stod lamslåede og kikkede på den knuste rude. Pengene var små i årene efter krigen, og vi børn blev tidligt og silde belært om at passe på tingene, både vore egne og andres. Nu stod vi så der og havde fremkaldt en »katastrofal« ødelæggelse. Vi turde ikke gå hjem og indrømme vores brøde. Efter en kort rådslagning bestemte vi os for at stikke af og aldrig vende hjem igen. Vi besluttede at gå over i anlægget og lægge planer for vores flugt. Efter et par timers forløb opgav vi alle planer og vendte slukørede hjem.

Vore forældre tog det egentlig ganske pænt, da vi fortalte dem om den knuste rude. Der kom ingen straffeforanstaltninger. Vore forældre havde indset, at der var tale om et rent uheld, og at vi nok havde lært en hel del af historien. Kolding var kommet hjem i mellemtiden, og vi blev sendt over til ham for at gøre rede for den knuste rude. Også han tog det pænt, ja, bød endog på sodavand og småkager. Kolding, som var enkemand, var et meget sødt menneske, der modsat mange andre voksne gav sig tid til at tale med os drenge. Da vi blev lidt ældre, tog han os af og til med på sine handelsture ud i oplandet. Det foregik i hans sorte Morris, som altid var skinnende ren.

Der er ikke meget i anlægget, der har forandret sig si-

den mine barneår. Også den gang kunne man i fuglehuset se påfuglen spankulere rundt - lidt overlegen i sin attitude og utilnærmelig. Vi brød os ikke meget om det tilsyneladende sure væsen, men vi beundrede påfuglens fjerdragt. Det lykkedes os af og til med en lang pind at lirke én af dens tabte fjer ud af buret. Men vi skulle passe på. Anlægsgartneren, Store Klaus, som vi kaldte ham, kunne pludselig dukke op, og han brød sig ikke om den slags lirkeri. Skråt foran fuglehuset var og er der stadig en større rhododendronbeplantning. Inde midt i den indrettede Knud og jeg hvert år en lille hule. Herfra kunne vi udsponere havens gæster og Store Klaus. Jeg tror aldrig, det lykkedes ham at afsløre vores hule. Han tog os i hvert fald aldrig på fersk gerning.

Der var mange smuthuller og kroge i anlægget, og dem var vi snart fortrolige med. Som i dag var anlægget også den gang delt i to afdelinger forbundet af en gangbro. I dag er det Ågade, der adskiller de to afdelinger, mens det i mine barndomsår var Skive-Glyngøre-banen. Da denne blev nedlagt, blev Ågade forlænget frem til Havnevej. Når Knud og jeg krydsede broen, kunne vi være så heldige, at toget trukket af det store damplokomotiv netop var i færd med at forlade Skive Nord-stationen med kurs mod Glyngøre. Så blev vi stående på broen og var snart indhyllet i røg og damp fra lokomotivets skorsten. Skive Nord lå på området nedenfor Nordbanevej.

Efter at have forceret broen og den tætte røg gik turen for det meste ned til Børnenes Paradis, som var alle tiders legeplads. Når jeg møder jævnaldrene, og snakken falder på barndomsårene, så bliver Børnenes Paradis som regel nævnt. Legepladsen eksisterer heldigvis stadig og ligner ret godt sig selv. Jeg savner dog soppebassinet, hvor vi kunne køle os lidt af på en lummer sommerdag eller sejle med vore hjemmelavede skibe. I vestenden af legepladsen var der dengang en mini-fodboldbane, så vi også i Børnenes Paradis kunne dyrke vores yndlingssport.

Fra legepladsen var der ikke langt til muséet, hvor Knud og jeg var flittige gæster barndommen igennem. Kontakten til muséet blev etableret en formiddag, da vi stod foran bygningen og kiggede ind gennem de store vinduer. Indenfor sad muséets kustode, A.C. Ramsdahl, ved et bord, hvorpå der stod et stort, ufuldstændigt lerkar fra jernalderen. Det var sikkert fundet af en landmand i omegnen.

Denne havde så alarmeret muséet, hvorefter Ramsdahl havde været ude i marken for at sikre sig stumperne, eller rettere potteskårerne. Det var ved hjælp af disse, Ramsdahl nu var i færd med at genskabe karret. Han fik øje på os og lukkede døren op. *»Kom bare indenfor drenge. I må gerne kigge jer lidt omkring, men pil ikke ved noget!«* Det var spændende at følge Ramsdahls arbejde med at færdiggøre det udviklede puslespil.

På dage, hvor Ramsdahl ikke havde travlt, tog han os med ind i samlingen og viste os nogle af genstandene og fortalte om deres alder og brug. Jeg havde hjemmefra fået indpodet en gryende interesse for arkæologi og historie. Den blev nu styrket takket være den venlige Ramsdahls interesse for os smådrenge. Når vi besøgte muséet, var der altid tre genstande, vi måtte se igen: Den manglekantede økse fra yngre stenalder - vist nok det flotteste eksemplar i kongeriget, de sparsomme rester af et opgravet moselig og isbjørnen i Grønlandssamlingen.

Anlæggets store musiktribune lå så at sige med ryggen ud mod Havnevej skråt over for vores hus. Det betød, at intet, der foregik her, undgik vores opmærksomhed. Selv med vinduerne lukket trængte lyden fra tribunens højttalere ind i vore stuer. Så var det med at komme af sted og finde ud af, hvad der var på færde. Ved sommerens koncerter var der sort af mennesker i anlægget, hvor et pænt antal bænke var opsat foran tribunen. De var vel især beregnet for ældre og folk med gangbesvær. De fleste tilskuere stod op eller sad i græsset. De første af mine barn-

A.C. Ramsdahl ved sit arbejdsbord på museet engang i 1940'erne. Sine sidste år tilbragte han på alderdomshjemmet i Skive. Her oplevede han den glæde at blive æresmedlem af byens første arkæologiforening, som var en aflægger af Jysk Arkæologisk Selskab. Foto: Skive Byarkiv.

domsår var det Skives byorkester, der tog sig af underholdningen. Senere blev den overtaget af den populære Poul Poulsen, »Poul P.«, og hans orkester.

Politiske møder

Ved de store politiske møder i anlægget kom der også rigtig mange mennesker. Ved et sådant møde, måske et 1. maj-møde, skulle én af Socialdemokratiets mest kendte politikere, Julius Bomholt, tale. Jeg havde da kort forinden fået min fars aflagte fotografiapparat - et gammelt, men udmærket kamera. Jeg besluttede mig for at tage det med til mødet og fotografere Julius Bomholt, og som det ses af vedstående foto, lykkedes det. Jeg husker ikke, hvad Bomholt talte om, og hans udtalelser har sikkert

ikke sagt mig alverden. Men jeg husker, at han gjorde indtryk på mig med sin personlighed og det tag, han havde i det store publikum.

Et af disse politiske møder, i foråret 1957, gjorde et kolossalt indtryk på mig takket være én af talerne, den kontroversielle gymnasielærer, Jon Galster. Fra krigens slutning i 1945 havde han rejst land og rige rundt og beskyldt navngivne politikere for højforræderi. Myndighederne havde forsøgt at tie ham ihjel, hvilket ikke lykkedes. Et klimaks indtraf i oktober 1954, hvor det ved en radio-transmitteret gudstjeneste i Christiansborg Slotskirke i anledning af rigsdagens åbning var lykkedes Galster at bemægtige sig mikrofonen. Før han blev overmandet og slæbt bort, havde han nået at anklage den daværende for-

Anlægskoncert i 1962 med Poul Poulsen og hans 18 mand store promenadeorkester. Som solist medvirkede operettesangerinden Rigmor Gadborg. Mellem 700 og 800 mennesker overværede koncerten. Foto: Børge Panduro.

svarsminister, Alsing Andersen, for mordet på 13 danske soldater og udenrigsminister P. Munch for højforræderi.

Jon Galster havde på forhånd varslet sin deltagelse i det pågældende møde i anlægget, et vælgermøde. Det bevirkede, at næsten 4000 mennesker var mødt frem, hvor »det normale« nok ville være omkring 500. Galster havde kun fået to minutters taletid, og hans indlæg skabte »megen uro og kraftig råben,« som én af Skive-aviserne udtrykte det. Fra forsamlingen lød der nok flest fyråb op mod taleren, der dog også modtog bifaldsytringer. Jon Galster gentog sine tidligere beskyldninger mod navngivne politikere, men inddrog nu tillige den lokale folketingsmand, Bertel Dahlgård, som også blev beskyldt for landsforræ-

deri. Skive Venstreblad kaldte Galsters angreb for »sygeligt æreskænderi«.

Galster hørte den til slags mennesker for hvem, kompromisser ikke kom på tale. Han indkasserede senere en ubetinget fængselsstraf for bagvaskelse og mistede sit lærerjob. Som sagt gjorde det dramatiske møde et stort indtryk på mig. Jeg forstod ikke, at en nydelig mand som Galster med sine udtalelser kunne fremkalde så stærke reaktioner fra de ellers så fredsommelige skibonitter.

Den Lille Skov

Et af de absolut mest populære legesteder var Den Lille Skov. Dengang var murermester Sørensen's hus det sidste

Julius Bomholt taler i Skive Anlæg i 1955. Bomholt var en fremtrædende socialdemokratisk politiker. Han blev Danmarks første kulturminister og var i to perioder formand for Folketinget. Foto: Rud Kjems.

på Hemmersvej. Umiddelbart nord for huset førte, og fører, en lille vej ned til engen mellem Hemmersvej og Skovbakken. Midt i engen løb den stærkt forurenedes Sygehusbæk, og på den anden side af den lå Den Lille Skov på et bakkedrag, som skrånede ret brat ned mod engen. I dag er en stor del af bakken gravet bort og Den Lille Skov kun en svag afglans af fordums storhed.

I den ret vildtvoksende skov var der et net af smalle stier og uanede legemuligheder. Omtrent midtvejs nede ad bakken løb en sti gennem det meste af skoven, parallelt med Sygehusbækken. Op til stien stod et stort træ, der strakte en af sine kraftige grene ud over »afgrunden«. Til denne gren bandt vi et reb, som vi slyngede os i. Det foregik sådan, at vi med rebet i hænderne løb hen ad stien, væk fra træet, og derefter i fuld fart kastede os ud i afgrunden, hvorefter vi i en stor bue fór gennem luften og

landede på stien på den anden side af træet. Lidt før landingen slap vi rebet, og så gjaldt det om at blive den, der landede længst borte fra træet.

Endnu et reb var i brug. Det var bundet til en anden af træets grene, og også den ragede ud over afgrunden. Med dette reb kunne vi gynge over til en gren på et andet træ, som stod i bunden af skoven. Det havde vi på film set Robin Hood og hans lystige svende mestre til fuldkommenhed. En gang gik det dog galt, da Chresten Mark næ-

Ungerne fra Hemmersvej »leger Robin Hood« i Den Lille Skov, foråret 1955. Foto: Rud Kjems.

Et kik ned igennem vort forunderlige klatretræ i Den Lille Skov. En af Hemmersvejs-drengene, Niels Pedersen, er på vej op. 1955. Foto: Rud Kjems.

sten fremme ved grenen, hvor han skulle lande, pludselig styrtede til jorden som en sten. Det var rebet, der var knækket. Faldet skete fra omkring tre meters højde. Vi stormede ned og tog Chresten i øjesyn. Han lå på ryggen, og der så ikke ud til at være meget liv i ham. Heldigvis var der her i bunden af skoven et pænt lag af visne blade, og det viste sig, at Chresten var sluppet uskadt fra styrtet. Landingen havde slået luften ud af ham, men der kom efterhånden liv i ham igen. Der blev vist ikke gynet mere den dag.

En anden populær leg lærte os kunsten at snige os frem som indianere, dels kravlende og dels mavende os frem. Øverst i skoven stod en lille, moderne stendysse. Den, »der var den«, stod oppe på dyssens overligger og spejdede efter indianere i skoven. Vi andre, en fire-fem stykker, placerede os med god indbyrdes afstand på stien, der løb gennem skoven helt nede ved engen. På et givet signal startede legen, og nu gjaldt det om uset at snige sig op mod stendysen. Blev man opdaget af »høvdingen« på dyssen, var man død og ude af legen. Vinder var selvføl-

gelig den, der nåede tættest på dyssen, og han eller hun var så høvding næste gang.

Et af vore bedste klatretræer, et bøgetræ, stod i det sydøstlige hjørne af Den Lille Skov. Det var et sært forvokset træ, hvor stammen et par meter over jorden forgrenede sig i et virvar af grene, som gjorde det let at klatre rundt. Også her konkurrerede vi med hinanden: Hvem når hurtigst op i toppen - eller hvem kommer hurtigst ned? Hvem tør udfordre de mere spinkle grene i træets krone?

På engen mellem Hemmersvej og Den Lille Skov var der en mindre mose, vel omkring 25 meter i diameter. Her gjaldt det om at forcere mosen via dens højst usikre tuer og slippe tørskoet over. Det lykkedes langt fra hver gang. Tæt ved mosen lå et rensningsanlæg, solidt hegnet ind. Her var adgang strengt forbudt, og vore forældre havde indskærpet os, at vi under ingen omstændigheder måtte forcere hegnet. Det rettede vi os dog ikke efter. At det skulle være farligt at færdes inde ved de stinkende slam-bassiner gjorde bare tiltrækningen stærkere. Sygehusbækken løb forbi lige uden for rensningsanlægget, og her var der et jernrør, der krydsede bækken en halv meter over vandspejlet.

Røret med en diameter på cirka 25 centimeter havde uden tvivl forbindelse til rensningsanlægget. Udfordringen var her at balancere over bækken på det ret glatte rør. Det gav af og til mere end våde fødder. Det store glansnummer udførte Harbo, som var én af vejens større drenge, da han en vinterdag klarede at forcere røret på skøjter. Harbo var heller ikke helt som vi andre. Lige meget, hvad vi andre udfordrede hinanden med, så gik han altid uforfærdet et skridt videre. Ham beundrede vi og så op til.

I en fold på engen gik to store flotte, sorte heste, hvis hovedopgave, om jeg husker rigtigt, var at trække byens ligvogn. De voksne havde advaret os mod hestene. De gik nemlig for at være galsindede og farlige. Alligevel vovede Knud og jeg os enkelte gange ind i folden og nærmede os

dyrene. Hver gang vendte de os bagen og sparkede ud efter os. Jo, galsindede var de så sandelig, og vi opgav snart alle forsøg på at komme på god fod med de smukke heste.

Krabbesholm Skov

På et tidspunkt begyndte Den Lille Skov at virke lidt for lille, og vore øjne rettedes mod Krabbesholm Skov. Der var bare det problem, at drengene på Skovbakken, »skovbakkeungerne«, havde en tilbøjelighed til at stå fast på, at det var deres territorium - i hvert fald de dele af skoven, der stødte op til Skovbakken. Der havde før været lidt tummel med skovbakkeungerne. De var flere gange mødt op i Den Lille Skov og havde hævdet, at også den hørte til deres territorium.

I virkeligheden, påstod skovbakkeungerne, var Den Lille Skov en del af Krabbesholm Skov og hørte derfor under dem. Der var ikke kommet nogle større Bråvallaslag ud af disse gnidninger - kun lidt højrystet tale og lidt svirpen med hasselkæppe. Én af gangene havde en dreng fra Skovbakken medbragt et jagtgevær, hvilket fik os til ret hurtigt at fortrække. Geværet blev ikke affyret. Det var sandsynligvis slet ikke ladet, men synet var nok til, at vi stak halen mellem benene.

Så skete der det heldige, at Knud og jeg i skolen blev gode venner med to af skovbakkeungerne. Så var alle forhindringer ryddet af vejen, og vi begyndte at udforske den store skov med dens næsten endeløse stier og spændende afkroge. Vi kendte i forvejen en del til skoven, der ofte var den smukke ramme om en familietur søndag eftermiddag. En fast årlig tradition for min og mange andre familier var en tur i skoven, som regel årets første, når anemonerne dækkede jorden som det smukkeste tæppe. Så var foråret virkelig på vej. Vi børn plukkede hver en buket og satte blomsterne i vand, når vi kom hjem.

Når vi vandrede ned til den store skov, tog vi gerne vejen ned over engen og videre gennem Den Lille Skov. Fra

den førte en smal vej til Skovbakken. Det var, i hvert fald for Knud og jeg, lidt af en omvej, men det var en omvej, der lønnede sig. Umiddelbart øst for Den Lille Skov var der nemlig en have med et stort jordbærbed og andet godt.

En dag var vi så uheldige at blive taget på fersk gerning af haveejeren, der dog ikke formåede at løbe os op. Jeg havde som barn et usædvanligt lyst hår, og det var måske det, der satte jordbærdyrkeren på sporet af mig. En aften ringede det på døren derhjemme, og far gik ud for at lukke op. Den lidt højrystede snak i entréen gav mig en mistanke om, at det måske var mig besøget gjaldt, så jeg smuttede hurtigt ind på mit værelse og lukkede døren efter mig. Det var dog en stakket frist, for kort efter stod far i døren og krævede en forklaring. Jeg indrømmede med det samme min brøde, lovede bod og bedring og slap for yderligere påtale.

Vel ankommet til Skovbakken gik vi som regel igennem haven til et af de nederste huse på Dronning Louises Vej, som også havde udgang til Skovbakken. Den trafik fik dog for mit vedkommende en brat ende. En dag, da jeg var på vej gennem haven løb jeg på husejeren. Han så ikke fornøjet ud. *»Har du et ærinde her, eller har du bare skudt genvej.«* Jeg svarede høfligt, at jeg havde skudt genvej, hvorefter jeg fik en knaldende lussing - en unødvendig brutal reaktion.

Tiden fløj afsted, når vi var på opdagelse i Krabbesholm Skov, for der var mange interessante steder. I skovhjørnet ved Dronning Louises Vej var der øverst på bakken et krat af hasseltræer. Her stoppede vi ofte op og skar os en snorlige hasselkæp. Det var længe før terrorangsten ramte Danmark, og de fleste af os drenge var udrustet med lommeknive eller dolke. Senere på året vendte vi tilbage og forsynede os med nødder.

Nede i skovbrynet overfor Engvej dvælede vi ofte ved mindesmærket for de lokale modstandsfolk, der satte livet til i kampen mod tyskerne. Ved den store mindesten var

det, som om alvoren overmandede os. Vi børn havde alle fået meget fortalt om besættelsen og modstandsbevægelsen og var på det rene med, at døden var et uafvendeligt punktum. Knud og jeg var som nævnt født i 1941, så vi havde kun vage minder om »de fem forbandede år«, men vi havde som sagt hørt meget om krigen. Jeg vil ikke påstå, at disse beretninger ødelagde vores nattesøvn, men de foruroligede os da og gav anledning til en del fantasien. Jeg var i øvrigt, sammen med far og mor, med ved afsløringen af mindestenen og husker det svagt.

Vi havde i historietimerne lært, at der i skovkanten langs Havnevej var rester af en køkkenmødding. Her havde vore fjerne forfædre fra jægerstenalderen boet og ernæret sig ved jagt, fiskeri og indsamling af spiselige urter og rødder samt bær og vilde frugter. De havde, fik vi fortalt, haft en forkærlighed for østers.

Når de havde spist det lækre indhold, smed de skallerne ud, og det var dem, som gennem århundrederne havde hobet sig op og var blevet til en køkkenmødding. Også min morfar havde fortalt mig om køkkenmøddingen og oplyst mig om, at fjordens vand i jægerstenalderen havde stået to-tre meter højere end i dag, og at hele ådalen syd for skoven dengang var en vældig fjordarm, som gik langt ind i landet. Stenaldermenneskene havde således kunnet hente deres østers lige uden for døren.

Vi fandt da også af og til østersskaller i kanten af skoven på steder, hvor der var rodet op i jorden, for eksempel i forbindelse med træfældninger. Så lavede vi små udgravninger, men fandt vist aldrig andet end østersskaller. Det lød for os drenge forunderligt, at fjordvandet engang var gået helt op til bakken, hvor Skive i dag ligger.

Vi vidste godt, at landskaber over tid kunne forandre sig, for i skolen havde vi også lært om istiden, der havde vendt op og ned på landets udseende. Vi havde også hørt i skolen, at det, der senere blev til Danmark, engang havde ligget på bunden af et hav. Det syntes vi lød lidt for fanta-

stisk, og vi var lettere foruroliget ved tanken om, at en ny istid kunne slette de landskaber, som var os så velkendte og kære.

På et af de højeste punkter i skoven, oppe ved koloniha-verne, lå udkigstårnet, som vi næsten altid besteg, når vi var i den del af skoven. Herfra var der en pragtfuld udsigt, som var værd at bruge lidt tid på. For at afstive tårnet var det forsynet med skråtstillede stolper af tykkelse som telefonmaster. Stolperne gik fra jorden og op til underkanten af udkigsplatformen en fire-fem meter over jorden.

En af os foreslog en dag, at vi fra platformen skulle prøve at glide ned ad disse stolper. Som sagt så gjort. Forsigtigt kravlede vi over gelænderet og arbejdede os ned på stolpen. Det var ikke helt let, men endelig nåede vi ned og fik fat, hvorefter vi med både arme og ben slynget om stolpen gled langsomt ned mod jorden. Vi var godt klar over, at det ikke var helt ufarligt, og det kunne da godt kildre lidt i maven.

Kridhvide svaner på Svanedammens sorte vand. 1955. Foto: Rud Kjems.

Udkigstårnet i Krabbesholm Skov engang i 1930'erne. Bemærk de skrånede støttepæle, som vi gled ned ad. Det farlige moment var klatringen fra platformen ned på stolperne. Foto: Skive Byarkiv.

Svanedammen var et andet kært sted. Dammen er dannet ved en opstemning af det kildevand, der siver ud fra bakken bagved. Om vinteren var dammen én af vore foretrukne skøjtebaner. Isen var som regel rigtig god - blandt andet fordi dammen ligger helt i læ. Om sommeren var det ikke skøjteløbere, men smukke hvide svaner, der skabte liv her. Ænder var der også. Dem kunne vi bedst lide, for svanerne kunne være ret galsindede. Vi fodrede af og til fuglene med medbragt brød. Det var et imponerende syn at se de hvide svaner glide sagte gennem dam-

mens mørke vand. Ved aftenstide kunne det mørke vand godt virke lidt skræmmende og få én til at fantasere over, om der mon gemte sig noget uhyggeligt nede i vandet?

Fra Svanedammen kan man via en lille sti vandre ud af skoven og ind i parken ved Krabbesholm Højskole. I skellet løber en bæk, der krydses af en lille bro. En dag så Knud og jeg fra området ved Svanedammen noget hvidt bevæge sig under parkens gamle træer. Efter at have krydset bækken kunne vi konstatere, at det var højskolens sommerpiger, der iklædt hvide gymnastikdragter var i gang med at forberede årets gymnastikopvisning.

Der var mest tale om piger fra landet. Knud og jeg var på det tidspunkt ikke særlig interesseret i piger, men vi syntes, det var et smukt syn at se de hvidklædte piger gennemføre deres øvelser på det grønne græs med de gamle herregårdsmure som bagtæppe. Vi var i øvrigt enige om, at det var let at se, om en pige var fra byen eller fra landet. De sidstnævnte var lidt mere solide i det og mere rødmosede end bypigerne.

Bue og pil

På skolens bibliotek kunne man blandt andet låne bøger om Robin Hood og hans lystige svende, som vi også havde stiftet bekendtskab med i biografen. Som allerede fortalt svingede vi os i træerne som Robin Hood og hans mænd, og vi skød selvfølgelig også med bue og pil. Min første bue var meget primitiv - en nogenlunde lige askgren af godt en meters længde forsynet med en buestreg af murersnor.

Pilen var en tynd, lige gren med et indhak i den ene ende til buestrengen. Senere lærte vi at bygge mere avancerede buer af lange, smalle trælist, som vi købte et eller andet sted oppe i byen, måske hos Stjernholm i Adelgade. Buen blev lavet af to af disse lister - på ydersiden en liste i buens fulde længde, og på indersiden en kortere liste. De to træstykker blev surret sammen med isolerbånd. Pilene

var lavet af blomsterpinde, som vi købte hos blomsterhandleren.

I den ene ende lavede vi indhakket til buestrengen og om den anden ende viklede vi ståltråd - dels for at gøre spidsen tungere, så pilens bane blev mere stabil, og dels for at beskytte spidsen. Vi havde tit bue og pil med i skoven. Jeg mindes, at vi enkelte gange skød til måls efter småfugle. Det brød vi os egentlig ikke om, og jeg tror aldrig det lykkedes nogen af os at nedlægge noget bytte. Vi skød mest til mål efter træstammer.

Der var hård konkurrence, og vi stræbte alle efter at blive lige så dygtige som vores helt, Robin Hood. I dag er der en tendens til, at forældre ikke lader deres børn »prøve tingene af«. Ikke noget med at klatre op i høje træer eller skyde med flitsbue. Den måde, vi tumlede os på i vore selvopfundne lege, gav da lidt knubs, buler og sår. Så måtte mor, som var hjemme hele dagen, være klar til at sætte et plaster på eller forbinde en forstuvet fod.

Sanatoriumet

På vore strejfture kom vi tit forbi Krabbesholm Sanatorium, hvis bygningskompleks breder sig omtrent midt i skoven. Her behandlede man mennesker, som var angrebet af den forfærdelige sygdom, tuberkulose. Knud kendte alt for godt sanatoriet, hvor begge hans forældre havde haft langvarige ophold. Faderen var bukket under få år efter befrielsen, mens moderen - takket være penicillin, som netop i disse år var taget i brug - overlevede. Hun var dog stærkt svækket og levede resten af livet som invalidepensionist.

Sanatoriets oppegående patienter søgte at genopbygge formen ved lange vandreture i den kuperede skov. Vi traf ofte på disse motionerende patienter, og særligt spændende var det at møde sanatoriets grønlandske patienter, der var blevet sendt herved for at blive behandlet. Vi var ikke vant til at se mennesker med »et fremmed« udseende. Jeg

husker endnu tydeligt det indtryk, det gjorde, da jeg i Skive for første gang så en neger.

Han var vist i en periode ansat som læge på sygehuset. Selvfølgelig kendte vi godt farvede mennesker fra bøger og blade, men at opleve et farvet menneske ansigt til ansigt var noget helt andet. Det var fascinerende, at et menneskes lød kunne være så anderledes end hverdagens blege, kommunefarvede skibonitters. De små grønlandere, vi mødte i skoven, havde en meget venlig attitude. Ved særlige lejligheder kunne man være heldig at opleve dem i deres smukke nationaldragter.

En eftermiddag, hvor vi som så ofte drev rundt i skoven, hørte vi voldsom motorstøj i retning af den store grusgrav ved kolonihaverne. Tiltrukket af lyden og af nysgerrighed var vi snart fremme ved grusgraven, hvor vi så fire motorcykler drøne op og ned ad grusgravens stejle skrænter. Der blev gasset godt op, og det hele så lidt farligt ud. Vi kendte to af motorcyklisterne, brødrene Ib og John Nielsen, som vi ofte beundrende havde oplevet i bybilledet på deres store maskiner.

De kørte vist begge motorløb, Ib gjorde i hvert fald. Det var et par flotte fyre. De fik begge en lang karriere som automobilhandlere, Ib i Skive og John i Frederikshavn. Vi så aldrig siden de store maskiner i skoven. Mon ikke kolonihaveejerne fik sat en stopper for den slags udfoldelser? Vi drenge blev inspireret af oplevelsen og begyndte at cykle rundt i skoven, der bød på et væld af udmattende opkørsler og nervepirrende nedkørsler.

Den gamle træbyggede pavillon, Rosenhøj, lå oppe i skoven ud mod Havnevej, omtrent halvvejs mellem Dronning Louises Vej og Svanedamsvej. Fra pavillonen førte et bredt trappeparti ned mod skovbækken, hvor en beskeden bro gav adgang til Havnevej. Skovbækken og før omtalte Sygehusbæk er det samme vandløb. På Hemmersvej sagde vi altid Sygehusbækken. Der gik blandt os børn uhyggelige rygter om, at sygehuset

ledte spildevand direkte ud i Sygehusbækken, og at der i spildevandet kunne være amputerede fingre og andre menneskelige rester. Vi fik dog aldrig disse rygter bekræftet.

Om sommeren var Rosenhøj byens absolut mest populære dansested, og hjemme på Havnevej kunne vi hver lørdag aften se en pæn strøm af mennesker på vej ned mod Rosenhøj. Sådanne aftener blev jeg ofte ved midnatstid vækket af glade stemmer, der trængte ind gennem det åbenstående vindue. Det var folk på vej hjem efter en lystig aften på Rosenhøj.

Fjorden

Holder man af vand, er der gode muligheder i Skive, for her findes både å og fjord. For Knuds og mit vedkommende var det klart fjorden, der trak, hvilket nok hang sammen med vore forældres syn på sagen. Vi fik hjemme at vide, at vi ikke måtte bade i åen, da den var stærkt forurennet. Der blev nemlig ledt spildevand ud i åen, og især slagteriets udledninger blev der ofte talt om.

Børnene fra området omkring Galgebakken og Frederiksdals Allé badede dog i åen. Her sydvest for byen var åen jo også anderledes ren. Jeg har selv nogle få gange fået et forfriskende bad der på varme sommerdage. Vi måtte i øvrigt heller ikke løbe på skøjter på åen, når den en sjælden gang var isbelagt. For der kunne, usynligt for øjet, være områder, hvor isen var så slidt af strømmen, at den ikke kunne bære. Skøjteløb var henlagt til engen, Svanedammen eller fjorden.

Det skete dog, at vi fiskede i åen. Det foregik fra bredden på begge sider af broen på Engvej. Endelig sejlede vi af og til på åen. I nogle år kunne man for en ret beskedent timebetaling leje kanoer og måske også robåde ved den ejendom, der ligger skråt over for Gl. Skivehus ved østen- den af broen. Så gik vi nogle stykker sammen og lejede en kano og padlede op ad åen, hvorefter vi mere eller

mindre lod den selv drive tilbage til udgangspunktet. Men det var og blev Skive Fjord, som var »vores vand«.

Min første, vage erindring om fjorden knytter sig til stranden ved gasværket, hvor også roklubben holdt til. Stranden hed aldrig andet end »numsevaskeriet«, hvilket nok hang sammen med, at vandet var så lavt, at det selv et stykke ude ikke gik højere end op til numsen. Det var en populær strand, hvor mødre med småbørn søgte ned på hede sommerdage.

Tiden gik vel mest med at soppe i strandkanten og finde fine sten, mens mor slikkede sol. Og så forfriskede man sig ind i mellem med medbragt saftvand og måske et par kiks. Nægtes kan det ikke, at der på stranden var en ret stærk lugt af gas fra gasværket, men det vænnede man sig nu hurtigt til. Skive Fjord er ikke verdens bedste badevand. Vandet er lidt brak, og bunden er noget mudret med mange sten og muslingeskaller. Dengang ledte man, som det allerede er antydnet, stadig urensset spildevand ud i fjorden, hvilket betød, at antallet af kolibakterier var ret højt. Men det var nu engang vores badevand, og det følte- stemt ikke ulækkert eller ubehageligt, når man en varm sommerdag lod sig køle af i fjordvandet.

Jeg husker lidt bedre nogle sejlture i min morfars lille jolle med latinersejl. Nøf hed den. Den lå ved stranden syd for Sydhavnen - i det område, hvor byens relativt få lystbåde lå trukket op på land om vinteren. Mormor var også med - og en kurv med kaffe og brød. Så lagde vi fra og satte kursen nordpå - op langs Østsallings smukke kyst. På et passende tidspunkt gik vi i land - ved Lyby Strand, ved digtergården Jenle eller et helt tredje sted. Mormor, som var meget dårlig til bens, blev båret i land af morfar. Jeg sørgede for kurven. Efter at have nydt kaffen og de herlige omgivelser gik turen tilbage til Skive. Da jeg var omkring seks-syv år gammel, måtte Nøf desværre kasseres.

Morfar havde som byens stadsskoleinspektør haft nogle strenge år under krigen, hvor tyskerne lagde beslag på

Mormor og morfar fotograferet på tricyklen først i 1950'erne. Billedet er taget i Vester Vedsted i Sønderjylland, hvor mine bedsteforældre var på familiebesøg. De havde dog ikke gjort turen derned på tricyklen. Den havde de taget med i toget, så de på egen hånd kunne udforske egnen omkring Vester Vedsted.

mange af skolens lokaler, hvilket betød, at der hele tiden måtte udarbejdes nødplaner. Også årene efter krigen var travle, for nu gjaldt det om så hurtigt som muligt at få skolen tilbage i den gode, gamle gænge. Morfar trak sig først tilbage i 1948, hvor han var 70 år gammel.

Det var morfars travlhed under krigen, der gjorde det af med Nøf. Han fik ikke holdt båden tilstrækkelig godt vedlige. Efter at den for sidste gang var blevet trukket op på land, blev for- og bagstavn savet af og bragt op i gården ved huset på Havnevej. Her blev de to stævne samlet, og jeg og mine kammerater havde nu alle tiders sørøverskib til rådighed.

En tredje, tidlig erindring knytter sig til et sjældent naturfænomen, som jeg som fem-årig oplevede nede ved fjorden i selskab med morfar. Han har beskrevet det således i sine erindringer:

»Hvor ofte har jeg ikke set pragtfulde regnbuer hvælve sig over fjorden, men min mærkeligste oplevelse i forbin-

delse med regnbuer havde jeg den 17. august 1946, da jeg kørte en tur på tricyklen med Rud. Vi kørte nordpå på strandvejen, da vi mellem kl. 18-19 så en pragtfuld regnbue mod vest, altså mod solen. Der gik et regnbuefarvet bånd buet nedad på midten gennem det klare rum over solen, hvor der dog også var mindre brudstykker af regnbuer«.

Da vi kom hjem, tegnede morfar med farveblyanter en skitse af den særprægede regnbue. Den nævnte tricycle havde morfar mange år tidligere fået lavet af en lokal smed, så også min gangbesværede mormor kunne komme på cykeltur. Der var tale om en slags tandem, hvor de cyklende sad ved siden af hinanden. Tricyklen havde et hjul foran og to bagved. Begge kunne træde i pedalerne, men kun min morfar kunne styre.

Her skal det lige indskydes, at tricyklen for nylig er blevet renoveret fra top til tå og fremstår, som jeg husker den fra drengeårene. Æren herfor tilfalder Bent Dyrberg, som bor på Havnevej 25 (nabohuset til mit barndomshjem), hvor han også er født og opvokset. Efter min morfars død har mit barndomshjem haft flere ejere, og én af dem, tidligere musikhandler Per Stærk, forærede Bent tricyklen, som trængte til en meget kærlig hånd. Det fik den som sagt for nylig, hvor Bents fingernemme ven, Gorm Wæhrens, forvandlede vraget til et fuldt funktionsdygtigt køretøj, som nu er parat til at generobre gaderne i Skive.

Knud og jeg var efterhånden blevet så store, at vi havde fået cykler og selv kunne cykle til stranden. Megen udrustning havde vi ikke med. Badebukserne blev rullet ind i håndklædet, der blev anbragt i bagagebæreren. Var vi heldige, så havde vi lidt småmønt i lommen og kunne for søde strandturen med en ispind.

Efter at være kommet på cyklerne gik det i fuld fart ned ad Havnevej, hvor vi snart krydsede Skive-Glyngøre-banen og for forbi muséet. Så var vi nede på det flade stykke

med skoven på venstre hånd og engen på højre. Ved olie-depotet svingede vi til venstre og var snart forbi sømands-hjemmet, pakhusene og Krabbesholm. Dernæst passerede vi »numsevaskeriet« og den store gasbeholder oppe i skoven og kørte nordpå ad den smukke strandvej. Efter at have kørt forbi den flotte overlægebolig ved sanatoriet gik det videre ad cykel- og gangstien det sidste stykke ud til Resen Strand. Vel ankommet hertil, skiftede vi til badebukser i mændenes badehus, hvor der altid lugtede vammelt og surt. Så ud i solen igen og ud på broerne og i vandet.

Resen Strand

Både Knud og jeg kunne ret hurtigt klare os på det dybe vand med en uskøn blanding af brystsvømning og hundesvømning. At svømme »rigtigt« fik vi lært i en sommerferie - vist efter 2. eller 3. klasse. Det foregik ved Resen Strand - en uge eller to, hvor vi hver formiddag blev undervist af én af byens idrætslærere. Jeg husker tydeligt, at det foregik i en periode med køligt vejr og spredte regnbyger. Jeg husker også, hvordan vi rystende af kulde samledes ude på badebroen for at gå i gang med svømmeundervisningen. Når vi var nede i vandet, føltes det straks bedre. Hvorom alting er, så fik vi snart lært at svømme.

På de varme sommersøndage var det grønne område mellem badehusene og broerne godt fyldt op med glade skibonitter. Børnefamilier hyggede sig sammen på de udbredte tæpper. I strandkanten boltrede de mindste sig med spand og skovl og »bagte« sandkager. Ude i vandet var de lidt større på evig jagt efter krabber og rejer. Solbrændte strandløver spillede »Karl Smart« og sværmede omkring de solbadende ungmøer. Ved iskiosken i norden af mændenes badehus havde bademesteren travlt med at sælge is og andet godt. Han måtte dog være parat til at rykke ud, hvis de unge mennesker på stranden havde svært ved at overholde spillereglerne.

Ved de inderste to broer holdt de børn til, som endnu ikke havde lært at svømme. Midterbroen, der gik længst ud i vandet, var yderst forsynet med en vippe, hvor de mere erfarne kunne vise sig frem. Ud for vippen, et pænt stykke ude i vandet, lå tømmerflåden fortojet. Den var vel knap fire meter på hver led. Her kunne man svømme ud og lade solen varme sig, før turen atter gik tilbage. Jeg kan tydeligt huske, hvordan jeg med bævende hjerte første gang svømmede ud på det dybe vand og ud til tømmerflåden.

Kunne jeg nu svømme så langt? Eller ville jeg løbe tør og gå til bunds? Den første tur var virkelig anstrengende, men det hang nok mest sammen med, at usikkerheden drænede kroppen for kræfter. Hvor var det en lettelse at nå frem til flådens kant og hive sig op på det tørre! Tilbageturen gik let og ubesværet, for nu vidste jeg, at distancen var overkommelig.

Jeg overværede en klassekammerats første tur ud til flåden. Vi andre havde for længst entret flåden og kunne herfra konstatere, at kammeraten var i vanskeligheder. Da han manglede omkring tre meter, råbte han forpustet til os, at han ikke havde kræfter til det sidste stykke og ville vende om. Vi fik ham heldigvis overbevist om, at det ville være mere anstrengende at svømme den lange vej tilbage end at nappe de sidste tre meter. Han klarede den, selv om han var godt udmattet. Vi fik ham trukket op på flåden, hvor han kunne puste ud og samle kræfter. Tilbageturen klarede han uden de store problemer.

Ind imellem turene i vandet lå vi på vore håndklæder og nød den bagende sol. Leget blev der også og spillet fodbold. Vi kendte ikke noget til solcreme og blev som regel voldsomt solskoldede de første dage ved stranden. Det betød urolige og smertefulde nætter. De følgende dage beholdt man skjorten på ved stranden. Efter en uges tid med vekslende grader af solskoldethed var kroppen blevet pænt solbrændt og kunne tåle solen. Hudkræft må

Store badedag ved Resen Strand omkring 1955. Det var før bilen blev allemandseje - og som det fremgår af billedet, var skibonitterne cyklet ud til stranden. I baggrunden komplekset af badebroer - og yderst tømmerflåden. Foto: Børge Panduro.

have optrådt ret hyppigt i disse år, hvor folk ikke beskyttede sig mod solen, men det var ikke noget, der blev talt om.

Legen med den lille, runde kugle

Det gav næsten sig selv, at jeg som syv-otte-årig blev indmeldt i Skive Idrætsklub, SIK, og for alvor begyndte at spille fodbold. Min far, Arne Rasmussen, kom til Skive midt i 1930'erne og spillede snart efter på klubbens før-

stehold. Da jeg begyndte i SIK, var far redaktør af klubbladet »Frispark« og én af ildsjælene bag SIK-revyerne, som i en halv snes år spillede mange penge ind til klubbens slunkne pengekasse.

Også Knud tog glad fat på fodbolden, og mangen gang tog vi sammen den korte tur gennem anlægget til træningsbanerne nede ved åen. Vi klædte om i »det røde klubhus«, som så mange minder knytter sig til. Da huset for få år siden var truet på sin eksistens, greb behjertede

Her er jeg iført fodboldtøj fotograferet på trappen ved mit hjem en vinterdag i 1951. Jeg blev efterfølgende klippet ud af billedet og anbragt på forsiden af SIK's klubblad, Frispark. Foto: Børge Panduro.

gamle SIK'ere med flere ind og sikrede, at den minderige bygning gik ind til en ny æra i »Hullet« ved Engvej. Den indsats vil blive husket af os gamle SIK-drenge.

Vi fik som træner Frederik Svendsen, som vist boede ude på Viborgvej. Ham mindes jeg med glæde. Mødte vi op med et par upudsede, misligholdte fodboldstøvler, så blev vi straks beordret op i klubhuset, hvor der stod en spand læderfedt til fri afbenyttelse. Han holdt også øje med vores knopper. Det var jo før skrueknoppernes tid.

Knopperne dengang bestod af flere lag læder holdt sammen af tre søm, hvis ender blev banket op i sålen på fodboldstøvlen. Hvis knopperne var slidte, kunne sømhovederne stikke frem under knopperne, og så kunne det gå rent galt for modstanderen, hvis man forfejlede en tackling.

Frederik havde blik for det sociale. Han tålte ikke primadonnaer. Vel var der drenge, der fra naturens hånd var udstyret med et særligt talent, men det gjorde dem ikke »bedre« end de andre på holdet. Fodbold var nu engang en holdsport, hvor enhver ydede sit til det fælles bedste. Og så var Frederik god til at dosere sin ros, så der også var skulderklap til »klumpedumperne«, hvis de havde været så heldige at præstere en målgivende aflevering.

Dengang var det ikke almindeligt, at forældre mødte op for at overvære drengenes kampe. I dag er det anderledes, og man ser forældre, der involverer sig mere følelsesladet i kampen end børnene på banen.

Jeg mindes kun én far, der trofast dukkede op til kampene, hvor han løbende roste sin søns præstationer med udsagn som: »Godt kæmpet, min dreng, og sikke dog en flot tackling.« Helt godt havde sønnen det vist ikke med al den ros, men værre var det, at faderen efter kampene ofte henvendte sig til os andre på holdet med kommentarer som: »Synes du ikke, min dreng spillede en flot kamp? Så du den snorlige aflevering, han lagde lige ind i feltet?« Dette evige roseri irriterede os, og det gik vist desværre af og til ud over sønnen.

Vore forbilleder var spillerne på landsholdet og, nok i endnu højere grad, de lokale helte på Skives førstehold, som vi tilmed tit løb på oppe i byen. Vi overværede selvfølgelig alle førsteholdets hjemmekampe, hvor der blev gået til stålet, hvad enten modstanderen var »bønderkarlene« fra Borup eller de ømskindede arvefjender fra det fornemme Viborg.

Det var langt fra alle blandt hjemmepublikummet, der

var lige fine i kanten, og det skortede ikke på grovkornede tilråb, som også vi drenge ivrigt tog del i. Af og til kunne det udarte til bøllestreger, og jeg har ved et par lejligheder set en uheldig dommer blive bragt i sikkerhed i klubhuset af hærdebrede SIK-medlemmer. Det er blevet mig fortalt, at det enkelte gange var nødvendigt at tilkalde politiet for at få fragtet dommeren sikkert ud til det ventende tog på banegården.

Det var et godt førstehold, SIK havde i de år: Jørgen Christensen, som faktisk var én af landets bedste mål-mænd. Det gjorde indtryk, når han elegant og i fuld længde kastede sig og fik det yderste af fingrene på et skud ved roden af opstanderen. - Knud Hansen, »Slikke«, der kunne gøre ondt på ethvert forsvar og tillige var en spasmerger. - Kanonkongen Bent Andreasen, hvis skud havde dommedagskarakter. Da han engang ramte overliggeren med et brag af et skud, påstod én af mine kammerater, at han kunne se overliggeren dirre flere minutter efter træfferen. Der var mange andre glimrende spillere, Viggo Sørensens, Verner Nielsen, Carlo Jacobsen, Frank Dahl - jeg kunne blive ved.

Fodbold var så absolut det, vi gik mest op i. For at have en træningsbane lige ved hånden fik jeg far til med maling at afmærke to mål på kantstenene lige uden for vores indgang fra Hemmersvej, altså et mål på hver side af vejen. Vejen, som ikke var asfalteret på det tidpunkt, var således vores bane, og her fik Knud og jeg i selskab med en mindre gummibold utallige timer til at gå.

Trafik var der ikke meget af, og der var længe mellem, at vi måtte trække ind til siden for at lade en bil passere. Af og til fik vi selskab af en spiller mere. Det var ofte den noget yngre Niels, som boede længere nede ad Hemmersvej. Så vidt jeg husker, måtte vi gerne spille fodbold i frikvartererne på Nordre Skole. Da vi efter 5. klasse kom i mellemskolen på Søndre Skole fandt vi snart ud af, at fodboldspil her var bandlyst. Vi fandt dog en udvej, idet vi

udskiftede bolden med en firkantet træklods fra sløjdsalen, hvilket gårdvagten tolererede.

Nogle uger før min 10 års fødselsdag den 7. juni 1951 foreslog far, at jeg med mine fødselsdagsgæster, hvilket ville sige drengene fra min klasse, skulle spille lidt fodbold på fødselsdagen. Det var jeg selvfølgelig med på. På indbydelserne, som jeg delte ud i klassen, blev drengene bedt om at medbringe fodboldstøvler. Det var dog ikke alle familier, der havde råd til at lade deres sønner få fodboldstøvler og gå til fodbold. Så nogle måtte låne sig frem.

Så oprandt fødselsdagen, og da jeg og de andre drenge havde ryddet bordet for chokolade, boller, lagkage og småkager, dukkede far op i stuen - iført sit dommertøj. Han fungerede i flere år som dommer. *»Vi skal ned i Hullet og spille fodbold. Husk nu jeres støvler.«*

Nede i Hullet stod til vores store overraskelse et helt fodboldhold iklædt ens trøjer og ventede på os. Det var selvfølgelig noget, far havde arrangeret. Far var, som allerede fortalt, lærer på Søndre Skole. Her havde han en klasse nogenlunde jævnaldrende med min. Det var drengene herfra, han havde mobiliseret. Far fandt nu et sæt trøjer frem til mig og mine gæster, og snart efter fløjtede han op til kamp. Det var en fødselsdag, der længe blev talt om.

Tennisklubben

Knud og jeg kom jævnligt i tennisklubben på hjørnet af Engvej og Havnevej - dog ikke for at spille tennis. På cykel kunne vi smutte derned på et par minutter. Apropos cykler, så var min første cykel en bedaget damecykel. Den var alt for høj til mig, men på én eller anden måde var det lykkedes far at flytte sadlen ned på stellet under sadlens normale position. Så vidt jeg husker, måtte også Knud tage til takke med en gammel damecykel. Han delte den vist med sin storesøster Grethe. Jeg fik aldrig som barn en ny cykel, men dog noget der lignede.

På én af mine fødselsdage stod der til min overraskelse en »ny« cykel inde i stuen. Det er én af de bedste fødsels-gaver, jeg har fået. Far havde i al ubemærkethed købt en brugt drengecykel og shinet den op, så den ikke så det mindste brugt ud. Han var blandt andet sløjdlærer på Søndre Skole, og det var i sløjdsalen der, forvandlingen havde fundet sted. Cyklen var fint lakeret og strålede i al sin glans, og så var den tilmed forsynet med smarte pyn-testriber.

Tilbage til tennisklubben, hvor især det bedre borger-skab og dets døtre og sønner lod sig se. Knud og jeg fandt hurtigt ud af at gøre os nyttige ved at opspore vildfarne tennisbolde i det bevoksede område omkring banerne. Så kunne der falde en sodavand eller lidt småmønt af.

Vi bemærkede, at der i klubhuset stod en cigarkasse, hvor medlemmerne lagde penge i, når de forsynede sig med sodavand. Disse småpenge fristede os. Med dem på lommen ville vi kunne købe lidt ekstra slik oppe i Den Grønne Kiosk på Havnevej. Hvem af os, der først fostrede tanken om at slå ind på en kriminel løbebane, står hen i det uvisse, men det står fast, at vi besluttede os for at stjæle pengene i tennisklubbens cigarkasse.

Vi havde lagt mærke til, at der altid i klubhuset stod et lille trækvindue på klem. Det måtte vi kunne komme ind ad! Tidspunktet for indbruddet fastlagde vi til lidt ud på aftenen, hvor de sidste spillere var gået hjem. Det lille trækvindue sad ret højt, men på én eller anden måde lykkedes det os alligevel at komme ind.

Cigarkassen stod det sædvanlige sted, men da vi åbnede den, kunne vi konstatere, at der ikke ligefrem var højvande i kassen. Den ansvarlige tog nok de fleste af småpengene med hjem hver dag. En ispind til hver kunne der dog nok blive råd til, så vi tømte kassen og listede os ud gennem det lille vindue.

Både Knud og jeg vidste udmærket godt hjemmefra, hvad der var rigtigt og forkert. At vi havde gjort noget

forkert, var vi begge klar over. Vi talte aldrig siden om udåden, og det kom ikke til flere tyvetogter. Jeg var dog ikke helt kureret. Mor havde i køkkenskabet en lille kop, hvor hun gemte småmønter. Dem kunne jeg ikke rigtig holde mig fra, og en dag tog far mig på fersk gerning.

Jeg forventede en hurtig afregning - en røffel måske efterfulgt af en rask endefuld. Men til min store overraskelse begyndte far at tale om, at jeg da vist fik for få lommepege, når jeg sådan var nødt til at supplere med mønter fra koppen i køkkenet. Det endte med, at far fordoblede mine lommepege. Jeg var både flov og lettet og har aldrig siden haft vanskeligt ved at skelne mellem »dit og mit«.

Når man dengang fik lommepege, så var det ikke ren foræring. Der fulgte pligter med. Jeg måtte således hver dag ved måltiderne hjælpe med ved borddækning og opvask. Gadefejning hørte også til én af pligterne - og da jeg blev lidt ældre også hækkeklipping. Endelig løb jeg byærinder for mor, af og til flere gange om dagen.

Det var før køleskabe blev almindelige. og om sommeren hentede jeg næsten hver dag frisk pålæg hos slagter Vagn Jensen i Thinggade. Her vankede der i øvrigt tit en rød pølse, som blev spist med stort velbehag på hjemvejen. Af andre steder, hvor jeg kom jævnligt, kan nævnes Brugsen i Torvegade, Svaneapoteket i Nørregade og hos den elskelige købmand Mikkelsen på Havnevej. Hos sidstnævnte vankede der stort set altid lidt mundgodt. At løbe byærinder føltes ikke som nogen tung pligt. Oppe i byen skete der jo altid et eller andet interessant, og så løb man tit på sine kammerater.

Nede på havnen - oppe i byen

Skive er vist den eneste Limfjordsby, hvor havnen ikke ligger ved byen. Skibonitter og turister på besøg i Skive må ud på en lidt længere spadseretur, hvis de ønsker at tage havnen i øjesyn. Det har da også været lidt besværligt

Fiskerikajen i sydhavnen engang i midten af 1950'erne. Her var altid noget at se på for en nysgerrig dreng. I midten af billedet havnefoged Tofts hus, og i baggrunden Krabbesholm Skov. Foto: Skive Byarkiv.

for byens næringsliv med havnen så langt borte, og for mange år siden var der da planer også om at flytte den op til byen og sikre dens forbindelse til fjorden med en kanal. Planerne måtte dog opgives.

For vi drenge var havnen og byen to adskilte verdener, hvilket også kom til udtryk i vore talemåder: »*nede på havnen*« og »*oppe i byen*«. Når det ikke lige var strandvejr, så var havnen et godt alternativ. Ved sydkajen i Sydhavnen lå fiskerbådene, hvor man ofte på de indkomne både kunne købe fisk, »frisk fra fad«. Det benyttede vi os sommetider af, og jeg er flere gange cyklet med far ned på havnen for at købe nyfangede skrubber. »Skive-skrubber« var faktisk en populær spise og kendt rundt om i landet.

Knud og jeg drev vores eget fiskeri, og det foregik som regel på molen ved fiskerikajen. Over molens store sten var der en solid gangbro af træ. Under gangbroen var der god plads til et par fiskende drenge. Det var ålekvabber, vi gik efter. De er velsmagende, men ikke ret store, så der

skulle et pænt antal til, hvis der skulle være nok til midt dagen derhjemme. Ret ofte fik vi en ulk på krogen. En ulk er ikke det kønneste syn, og vi havde hørt drabelige historier om, hvor galt man kunne komme afsted, hvis man stak sig på én af ulkens giftige pigge. Jeg mindes ikke, at det nogensinde skete for os.

Jeg husker tydeligt en tragisk oplevelse i Sydhavnen. Knud og jeg så en eftermiddag læge Hauschildt fare forbi i sin bil på vej ned ad Havnevej med hornet i bund og et lagen flagrende ud af vinduet. Så vidste vi, at der var sket et alvorligt uheld, og at Hauschildt vanen tro ville være på ulykkesstedet før ambulancen.

Hauschildt var noget af en helteskikkelse for os drenge, og blandt os var det en udbredt forestilling, at Hauschildt altid var først på ulykkesstederne. Jeg kendte ham ret godt, for han var vores familielæge. Hauschildt kunne virke lidt brysk, men når man lærte ham at kende, åbenbarede der sig et rart og venligt menneske.

Havde man et eller andet sted i kroppen »lidt værk«, som ikke rigtig ville gå væk, så kunne han sige: *»Sørg nu for fremover at få tilstrækkelig søvn og gå nogle lange ture. Her har du en recept. I morgen går du på apoteket og henter disse tabletter. Du tager to om dagen i en uge, og så er du frisk igen.«* Og det var man som regel. Med andre ord, så var Hauschildt en læge af den gamle skole, som alene med sin autoritet og personlighed kunne indgyde patienterne håb og fremme helbredelsen.

Tilbage til den tragiske eftermiddag: Knud og jeg havde på fornemmelsen, at Hauschildt var på vej ned til havnen, og vi kom hurtigt på cyklerne. Far havde ganske vist ofte indskærpet mig, at jeg aldrig måtte nærme mig ulykkessteder. At gøre det var i høj grad utiltalende, og en sammenstimling af mennesker ville forstyrre redningsarbejdet. Men i dette tilfælde sejrede nysgerrigheden.

Da vi nåede frem til Sydhavnen, kunne vi se en del mennesker forsamlede ved fiskerikajen. Da vi kom nærmere, så vi til vores skræk, at en livløs dreng, vist på vores alder, var ved at få kunstigt åndedræt. Lidt efter kunne vi høre, at ambulancen var på vej, og sekunder senere trådte en læge ud af ambulancen og overtog den noget opkogte og trætte Hauschildts arbejde med at give drengen kunstigt åndedræt. Det lykkedes desværre ikke at redde drengen. Den forfærdelige oplevelse tog hårdt på os, og mæridtsagtige drømme plagede os efterfølgende. Vi erfarede siden, at drengen var blevet fundet i havnen, tæt ved bolværket, hængende over et fortøjningsreb med hovedet under vandet. Ingen så ham falde i havnen. Han må være snublet og i faldet slået hovedet, så han var bevidstløs, da han endte i havnen. Ellers ville han nok have kunnet redde sig op.

Glade oplevelser var dog langt i overtal, og der var mange spændende steder på havnen for et par nysgerrige drenge. Der var jo liv på havnen dengang. I Sydhavnen så vi fiskerne lande deres fangst. I Nordhavnen ankom større

skibe, som blev losset eller lastet, og havnearbejderne måtte slide hårdt for føden. Vi var selvfølgelig også inde i pakhusene, hvor de stablede sække nåede imponerende højder. Knud kendte havnefoged Toft, så ham besøgte vi ofte, og var nu og da så heldige at komme med på en tur med hans lille slæbebåd. Ved sømandshjemmet traf vi på fremmede folk - heriblandt også udlændinge. Timerne fløj afsted, når vi var på havnebesøg.

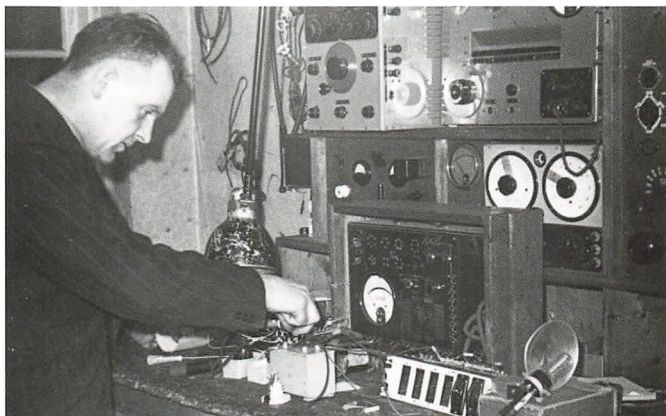
Oppe i byen var der også mange sommerglæder. Vi kom ofte i Thinggade, hvor Knuds moster og onkel boede. Knuds onkel, skomager Andersen, havde en lille butik i Thinggade. Her udstillede han blandt andet sine fine, håndsyeede ridestøvler. I gården bag butikken havde han sit værksted. Onklen og mosteren havde taget sig af Knud og hans søster Grethe i de perioder, hvor deres forældre var indlagt på sanatoriet.

I samme gård blev der nogle år drevet en søndagsskole, som Knud og jeg ofte deltog i. Her hørte vi de spændende historier fra Bibelen og farvelagde stregtegninger forestillende vigtige begivenheder i både det gamle og nye testamente. De fleste ældre vil huske de sparebøsser, hvor man ved at putte en femøre i kunne få en negerfigur til at nikke taknemmeligt. En sådan var der i søndagsskolen.

Josephsen

Lidt længere nede ad gaden havde Thorvald Josephsen sit radioværksted. Han var én af byens originaler og vellidt af alle. Her kom Knud og jeg ofte og fik en god snak med den altid søde og rare radiomand. Han var et fast indslag i bybilledet, hvor han med hovedet på skrå kom kørende på sin motorcykel med sidevogn - altid iført brun kittel og alpehue.

I sommerferien besøgte vi ofte Josephsen tidligt på formiddagen, hvor han hver gang stillede det samme spørgsmål: *»Har I fået børstet jeres tænder ordentligt? Lad mig se!«* Så måtte vi åbne munden og lade ham kigge. *»Det*

Thorvald Josephsen fotograferet på sit værksted. Selv længe efter hans død cirkulerede der mange gode historier om ham. Mon nogen har samlet dem op? Foto: Byhistorisk Arkiv.

ser fint ud, drenge, her har I penge, så I kan købe jer hver en salmiakstang!» En sådan kostede, så vidt jeg husker, 10 øre. Det siger sig selv, at vi nødtigt sprang disse morgenbesøg over. »TH« som han blev kaldt, lavede mange »practical jokes«. En enkelt skal nævnes her. Den har min far fortalt om, og han var selv et af ofrene for spøgen:

Josephsen deltog sammen med andre gode skibonitter, og altså også min far, i en fest på Hemmersvej. Det var vist hos Østergaard Pedersen. Han var kasserer i Skive Sparekasse og havde i sine unge år været en dygtig atletikmand. Lidt over midnat begyndte folk at bryde op, men Josephsen havde tilsyneladende ikke travlt. Da alle de andre gæster var listet af, spurgte værten høfligt, om det mon ikke var på tide, at også Josephsen satte kursen hjemefter. Ikke fordi han ligefrem ønskede at smide ham ud - men det var da ved at være sent!

Til det svarede Josephsen, at han var sikker på, at alle gæsterne snart ville komme igen, og så var der jo ingen grund til at gå. Ganske rigtigt! Gæsterne begyndte at vende tilbage. Der var blevet spillet dem et puds, og de var ikke i tvivl om, hvem der stod bag. Josephsen indrøm-

mede da også straks sin skyld. Før gæsterne gik hjem, var det lykkedes ham ubemærket at slippe ud i garderoben, hvor han havde været i gæsternes frakkelommer og ombyttet deres nøgler.

Josephsen kørende på sin motorcykel med sidevogn var en iøjefaldende del af bybilledet. Ofte kørte han rundt med sidevognens hjul hævet en halv meters penge over asfalten. Blev han spurgt om, hvorfor han dog kørte på to hjul, når han havde tre, svarede han: »Så sparer jeg lidt på materiellet!«

Når man som jeg for længst har nået pensionsalderen, er der meget fra de tidlige barneår, som dølger sig i glemslens tåger, selv om mange påstår, at netop disse tidlige år står klarere i hukommelsen jo ældre, man bliver. I den brogede flok af erindringer er der dog en række »øjebliksbilleder«, som fremstår klart.

Nogle eksempler: En tidlig sommermorgen, hvor jeg netop er trådt ud på Hemmersvej i strålende sol, sommerklædt i korte bukser og med opsmøgede ærmer. Morgensolen har allerede sat sig igennem, så luften smyer sig varmt omkring kroppen. »Billedet« indeholder også en lugt - nemlig lugten af hestetis. Mælkeemandens hest havde nemlig den vane, nogle vil kalde det uvane, hver morgen at tisse lige uden for vores hus. Det var i øvrigt slet ikke nogen ubehagelig lugt.

Et andet »øjebliksbillede« stammer fra Sallinggade, hvor smed Møller står foran sin smedje og skor en hest. Et sådant sceneri oplevede Knud og jeg mange gange, og det var lige fascinerende hver gang.

Et tredje »billede« viser byens gadefejr i færd med sit arbejde. Hans tohjulede »skarnkasse«, nærmest en overdimensioneret trillebør, står parkeret, mens han med kost og skovl fjerner skidt fra gaden. Det omfattede blandt andet hestepærer, for vores mælkeemand var ikke den eneste, der kørte med hestevogn. Det gjorde også vores brødmand og flere af byens vognmænd.

Jeg deltog flere gange i optogene ved Børnehjælpsdagene, blandt andet i 1953, hvor fotografiet er taget. Skive Drengekor, som jeg var medlem af, havde fået tildelt en vogn, og drenge fra koret ses i nogle af de udklædninger, som hørte til korets repertoire. Længst til venstre står korets leder, Per Haugaard Jensen. Selv ses jeg til højre som ridder med draget sværd. Til højre for mig, i pyjamas, Per Larsen Jensen, som med sine humoristiske viser altid tog publikum med storm.

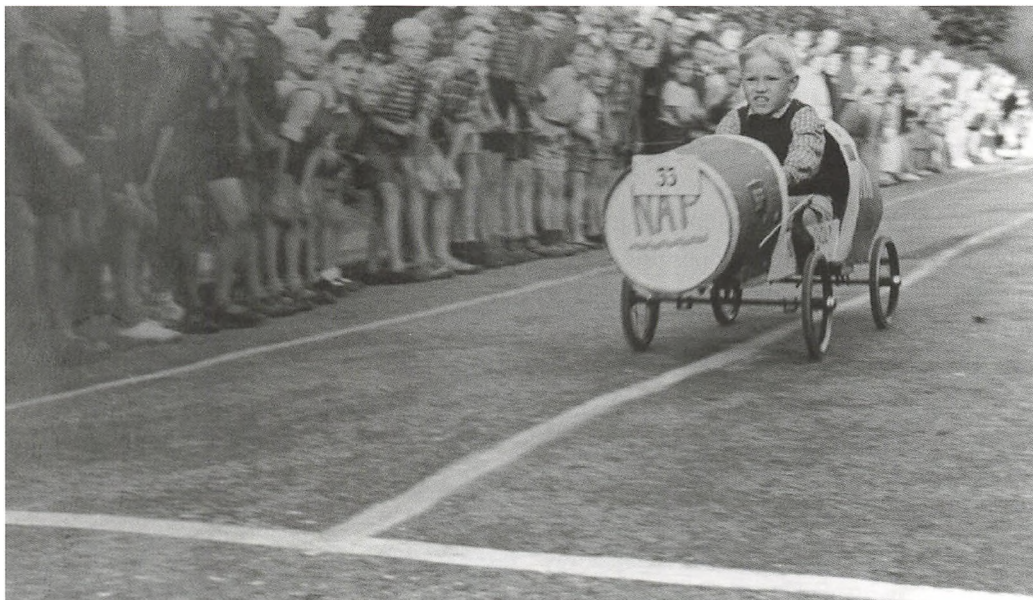
Hvor var der liv i gaden en sådan sommerdag! De mange butikker side om side og lokkede med deres udstillingsvinduer. Der var én eller to købmænd i hver gade samt mange slagterforretninger, grønthandlere, fiskeforretninger, læderhandlere, radioforretninger osv.

Smed Møller var ikke den eneste håndværker, som holdt til i midtbyen. Det gjorde de fleste andre også tillige med en del småindustri. Det betød, at håndværkere i arbejdstøj var en del af bybilledet. Et andet meget synligt

indslag var bybudene eller svajerne, som de også blev kaldt. Vi smådrenge så op til dem og beundrede deres dristige og til tider hasarderede håndtering af budcyklerne og deres rappe replikker. De førte sig frem på deres »vældige maskiner« og udgjorde en egen klan. Man så dem ofte stå to eller tre sammen og udveksle erfaringer og oplevelser. Jeg var så heldig nogle år senere at komme med i svajernes fællesskab.

Når man om morgenen passerede byens barbersaloner,

I 1951 blev der i forbindelse med børnehjælpsdagene arrangeret et sæbekasseløb ned ad den stejle Frederiksdal Allé. Strækningen var 250 meter, og der var tale om enkeltstart med tidtagning. Jeg var så heldig at vinde klassen for 10-16-årige uden kuglelejer med tiden 37,4 sekunder. Endelig vandt jeg også præmien for den mest morsomme vogn. En god dag for en 10-årig skibonit!

kunne man se byens bedsteborgere sidde på række og blive morgenbarberet. Det undrede jeg mig over, for min far kunne da selv klare barberingen. Jeg fandt senere ud af, at der var en vis status forbundet med at blive barberet af andre, og at det krævede lidt ekstra penge på lommen.

Selvom der kun var ret få biler dengang, så kunne man på tidspunkter, hvor trafikken var størst, se én af byens betjente stå i det store kryds midt i byen og dirigere trafikken. Færdedes man i Torvegade og kom forbi Hotel Royals gård, så kunne det hændes, at man hørte grise øffe derinde. Der var nemlig griseauktion, og et pænt antal bønder fra omegnen var samlet for at købe og sælge grise. Jeg husker ikke, om det foregik en dag om ugen eller om det var sjældnere. Det havde Knud og jeg imidlertid styr på dengang, og vi missede sjældent en griseauktion. Her lærte vi efterhånden flere af bønderne at kende, gik lidt til hånd og løb ærinder og tjente et par småskillinger.

Til sommerens store begivenheder hørte de forskellige cirkus' besøg i byen med deres menageri af elefanter,

tigre, heste, søløver og så videre. Det var spændende at besøge cirkus om formiddagen og se dyrene blive passet og plejet og møde klovnerne uden sminke og i almindeligt tøj. Så vidt jeg husker, var vores familie i cirkus mindst én gang hver sommer.

Jeg forsøgte en sommer sammen med et par kammerater at lave »en undergang« - altså at snyde os ind. Vi malede os ind under teltvæggen, men nåede knap at rejse os op på den anden side, før én af de uniformerede cirkustjenerne tårnede sig op foran os. Vi fik ingen lussinger, hvad der ellers var ret almindeligt dengang, men et frådende møgfeld. Det gjorde indtryk, og jeg forsøgte aldrig siden at snyde mig ind.

Dyrskuet var en anden stor sommerbegivenhed. Fra tidlig morgen kunne jeg fra vore vinduer se den ene lastbil efter den anden på vej ned ad Havnevej, lastet med husdyr, der skulle udstilles på dyrskuet. Senere var det skibonitter til fods, der strømmede ned ad vejen. Knud og jeg var hvert år til dyrskue, og noget af det, der gjorde mest

indtryk, var fremvisningen af de store, stærke tyre. Også de udstillede landbrugsmaskiner optog os.

Ved middagstid kunne vi iagttage bønderne og deres koner stile mod spiseteltet, hvor der serveredes bøf med løg, hvide kartofler og brun sovs. Vi fik dog stillet vores sult på anden vis. Der blev nemlig rundt omkring på pladsen budt på smagsprøver, for eksempel forskellige oste, og vi holdt os ikke tilbage og besøgte nogle af standene flere gange.

Som dagen skred frem, blev det tydeligt for enhver, at de unge karle havde taget godt for sig i ølteltet, og at enkelte af dem knap kunne tage vare på sig selv. Et år så vi en bevidstløs, ligbleg karl blive hentet af ambulancen. »Han skal på sygehuset og udpumpes,« hørte vi én sige. Det imponerede os, at man ligefrem kunne pumpe øllet ud af beruserne, men synet af den ligblege karl på jorden havde været uhyggeligt og gjort indtryk. Vi havde fået en første lektion med hensyn til spiritussens skadelige virkninger.

Den største sommerbegivenhed var dog Børnehjælpsdagene, der vist altid fandt sted i en weekend i august. Her kunne man se kendte borgere i forklædning gå rundt med raslebøsser og samle penge ind til det gode formål.

Flot var dukkevognsoptoget, hvor et stort antal småpiger lod sig se med deres yndlingsdukke sødt sovende i en blomstersmykket dukkevogn. Her var begge mine søstre med. Og så var der det store optog, hvor en endeløs række af lastbiler fremviste hvert sit optrin på ladet. På én lastbil præsenterede idrætssklubben sine forskellige aktiviteter. På en anden gjorde én af byens forretninger opmærksom på sine varer osv. Men der var også år, hvor scenerierne på lastvognene byggede på et fælles tema. Flere orkestre deltog i optoget - et i spidsen for det hele og de andre puttet ind hist og her. Det var mest lokale orkestre, men et eller to udenbys var som regel også med.

Festpladsen ved Aakjærvej var et hav af fristelser - fra

husmoderforeningens bod, hvor der blev solgt lækre, ny-stegte æbleskiver, over radiobiler, skydetelte, luftgynger, karruseller til den larmende dødsdrom.

Bedst af det hele var dog Cirkus Fidusia, hvor lokale aktører førte sig frem som klovner, hestedressører, liniedansere, akrobater og meget mere. Her kunne man f.eks. et år se en forrygende boksekamp mellem havnefoged Toft og politiassistent Killerich. Når mørket begyndte at falde på, tændtes de mange pærer på danseestraden. Ungdommen strømmede til, og snart gik dansen lystigt under de store træer. Det var på en tid, hvor polkaer, valse, hopsaer fortsat var populære indslag i dansemusikken. Det var ved at blive sent for et par små drenge, så Knud og jeg satte kursen hjemad.

Om forfatteren

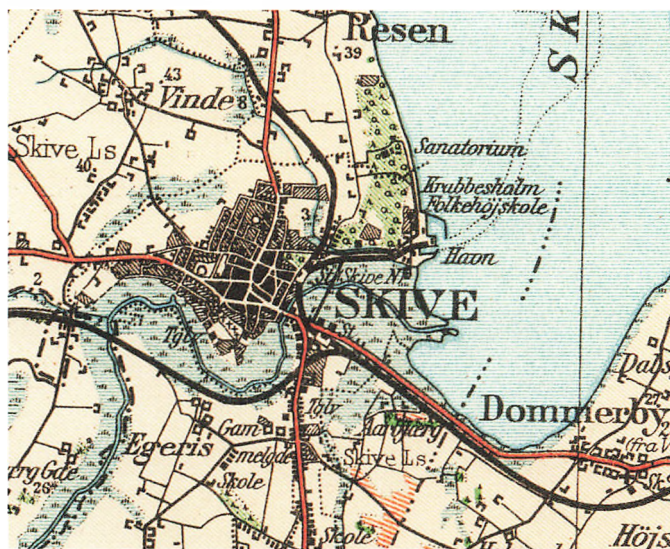
Rud Kjems, født i Skive i 1941. Nu bosat i Balling. Lærer og forfatter. Har skrevet bøger og artikler om især historie, lokalhistorie og arkæologi.

Familien Harly på Skive Nord

Fortalt af Vivi Harly til Inge Borch og Jens Bruun-Petersen

99-årige Vivi Harly, der blev født på Skive Nord, fortæller om dagligdagen på banegården, hvor hendes far var stationsforstander indtil 1934.

Skive fik sin første banegård, da strækningen Langå-Viborg-Skive blev åbnet i 1864. Banen blev ført videre til Struer i 1865. For ikke at krydse Skive Å alt for mange steder valgte man en løsning, hvor tog fra Struer kørte et stykke ud ad sporet mod Viborg, standsede dér og bakkede ind til Skive. Det arrangement fungerede, lige til den nuværende Skive station blev åbnet i 1962.

Banestrækningernes forløb indtil 1962. Sallingbanen mod Glyngøre løber ud af kortet øverst til højre, Vestsallingbanen mod Spøttrup øverst til venstre. Hovedstrækningen Viborg-Skive-Struer løber uden om stationen Skive H. Skive Nord ligger et stykke nærmere ved bykernen, men betjenes kun af sidebanerne mod Salling. Generalstabskort 1942 (Geodatastyrelsen).

Den første Skive station lå et lille stykke øst for byen ved den nuværende Viborgvej. Byen ønskede en station noget nærmere, og den kom i 1884, hvor Sallingbanen fra Skive til Glyngøre åbnede med en holdeplads tættere på bykernen: Skive Nord for enden af Nordbanevej. En forholdsvis lille ekspeditionsbygning blev omkring århundredeskiftet udvidet med en to-etagers tilbygning, således at Skive Nord herefter var en præsenterende bygning ud mod byen.

Skive Nord lå nogenlunde lige efter det sted, hvor havnebanen grener fra Sallingbanens spor. Hovedsporet fortsatte forbi hovedbygningen, og mere var der ikke. Først i 1924 blev stationen udvidet med ét spor til, idet Vestsallingbanen mod Spøttrup fik spor 1 nærmest hovedbygningen og Sallingbanen mod Glyngøre fik et nyt spor 2. Samtidig kom der udkørselssignaler på Skive Nord, ét for hver strækning, da de løb sammen i hovedsporet mod Skive H.

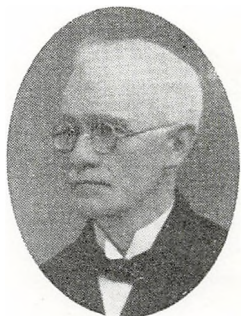

Skive Nord set fra Aagade. Foran bygningen står portør Thestrup til venstre og stationsmester Harly til højre. 1915.

Havnebanen løb sammen med spor 2, og sporet fortsatte derefter over broen ved Skive Å og nåede til Skive H.

Familien Harly

I 1909 trådte Hans Chr. Harly ind på scenen. Dette år blev han stationsmester på Skive Nord. Indledningsvis personoplysninger om familien Harly:

Harly, Hans Chr., Stfst. v. Skive N., f. 9. Juli 69 i Horsens, g. 7. Okt. 98 m. Hansine Louise Knudsen, f. 18. Feb. 73. Stkarl 1. April 96, Pt. 1. April 97, Stmst. 1. Okt. 06, Stfst. 1. Juli 31.

Oplysningerne om stationsforstander H. C. Harly er taget fra »Danmarks Jernbaner« 1933-35. Samling af Jens Bruun-Petersen.

Hans Chr. Hansen var født 9. juli 1869 i Horsens og oprindelig udlært som håndskomager, men inspireret af en bror og en søster søgte han ind ved DSB og blev ansat som stationskarl 1. april 1896. 1. april 1897 blev han udnævnt til portør. Efter opfordring fra DSB, der åbenbart havde mange folk med efternavnet Hansen, ændrede han efternavn til Harly. Han blev gift 7. oktober 1898 med Frederikke Hansine Louise Knudsen, født 18. februar 1873 i Helsingør. Udnævnt til stationsmester på Svendstrup Sjælland station 1. oktober 1906, stationsmester ved Skive Nord holdeplads 1. maj 1909, stationsforstander samme sted 1. juli 1931, da holdepladsen blev ophøjet til station. Pensioneret 1. maj 1934, hvorefter familien flyttede til Aarhus.

Toget mod Glyngøre er på postkortet her på vej ind på Skive Nord i 1914.

Familiens fem børn havde alle forskellige fødesteder, hvilket også afspejler en jernbanetjenestemands omflakkende tilværelse med idelige forflytninger:

Eva, født i Kværkeby 14. april 1899

Saxo, født i Svendstrup Sjælland 25. juli 1900,

Victor, født i Nykøbing F 13. januar 1902,

Axel, født i ledvogterhuset i Nivaa 18. maj 1904, og

Vivi, født i Skive 22. november 1917.

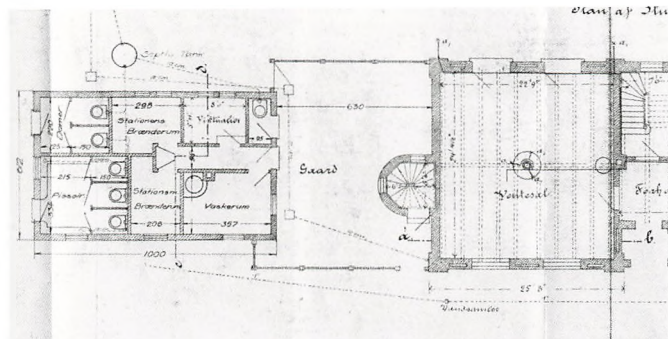

Familien Harly i 1919, hvor Vivi er to år gammel.

Stationsbygningernes indretning

En tegning i forfatterens samling viser, at hovedbygningen bestod af to dele: Mod syd en ret lav bygning med pakhhus i den sydligste del og kontorer i den nordligste del. Denne del af bygningen var formentlig den oprindelige fra 1884. Den var mod nord bygget sammen med en to-etagers del, antagelig bygget omkring 1892. Nord for denne lå et ret stort udhus.

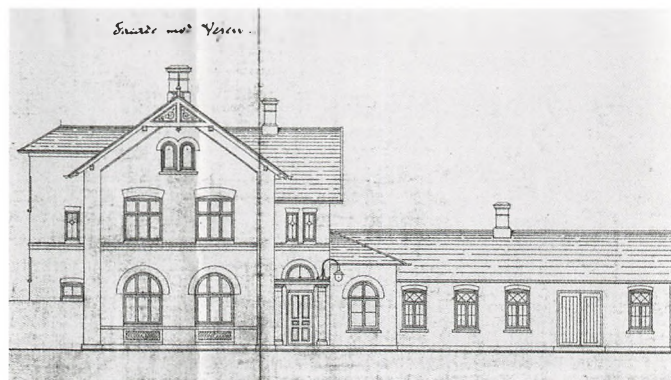
Når man gik ind gennem hovedindgangen, lå hoveddøren til privaten lige for. Her var hovedtrappen op til førstesalen. Til venstre var indgang til ventesalen. Den fyldte hele underetagen. Til højre var der en passage til perro-

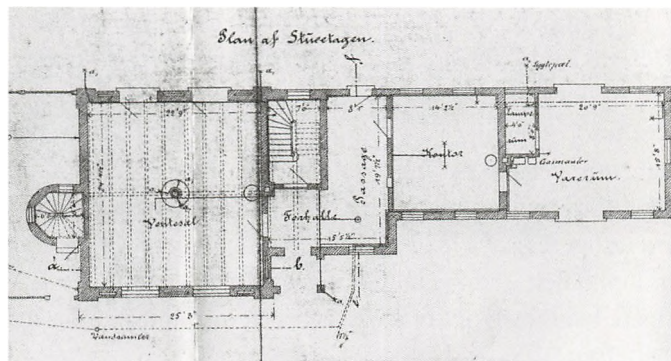
Stationens udhus, til venstre (mod nord) med faciliteter for de rejssende, i resten af bygningen faciliteter for stationen. Signaturerne viser, at der var indrettet vandskyllede toiletter i udhuset.

nen, og på højre side i denne lå billetkontoret med en ekspeditionsloge. Ventesalen i stueetagen havde en stor kakkelovn tilsluttet sin egen skorsten. Kontorerne havde hver sin kakkelovn med egen skorsten. Stationen havde i alt tre skorstene.

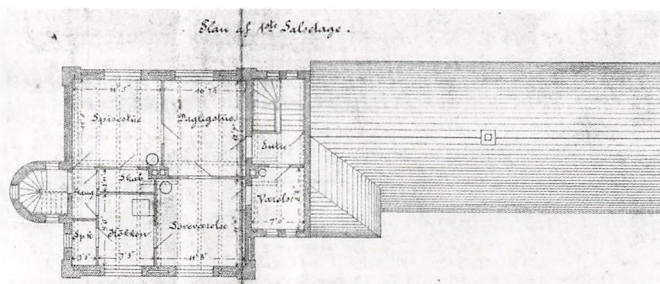
Som familien Harly havde indrettet sig, var der på 1. sal ud mod perronen en dagligstue og et soveværelse. Øverst i trappeopgangen var der en dør, der førte ind til et lille kabinet. Derfra var der adgang til spisestue og køkken, som begge vendte ud mod banegårdspladsen mod vest. Fra køkkenet var der adgang til spisekammer og bagtrap-

Skive Nord Holdeplads. Udateret tegning revideret 1903 og 1925. Samling Jens Bruun-Petersen.

Skive Nord: Stueetage med kontor, varehus og ventesal.

Skive Nord: Førstesalen med bolig. Familien Harly havde disponeret anderledes over rummene, idet soveværelse og spisestue havde byttet plads. I spisestuen til højre for køkkenet var der plads til et spisebord med i alt seks stole. I dagligstuen stod klaveret ved væggen ind til soveværelset og konsollen i hjørnet ved skorstenen. Det lille værelse ud for entréen blev kaldt »kabinettet«.

Vivi Harly ved klaveret i stuen. Cirka 1935.

pe. Mellem køkken og soveværelse var der et rum, som var tilgængeligt både fra gangen ud til bagtrappen og fra soveværelset. Rummet har været tænkt som et anretterværelse med et skab til dækketøj. Skabet i skorstensrummet blev dog anvendt som klædeskab. Bagtrappen havde sit eget lille trappetårn på bygningens nordside.

Dagligstuen var indrettet med en sofa med rødt plys, et rundt sofabord med tre salonstole, en konsol med tilhørende spejl, klaver med klaverbænk, en forgyldt bronzepsats med en palme samt en kopi af en Thorvaldsenstatue stående på en hylde i hjørnet over klaveret. På klaveret stod et par trearmede messinglysestager, der senere blev forsølvet. Desuden et bogskab af mahogni. En del af bøgerne havde Harly selv indbundet i læder med guldsnit.

Spisestuen var møbleret med et spisebord midt i rummet, to stole på hver side og én for hver ende, i alt seks stole. Desuden en chaiselong betrukket med olivengrønt plys, et lille mahogni søjlebord, et mahogni pibeskab på væggen, samt en lille lænestol med rødt plysbetræk.

Soveværelset havde hvidlakerede møbler: To senge, kommode med stol, og en garderobe, som man kunne gå ind i. Det var det før omtalte skabsrum ud mod køkkenet.

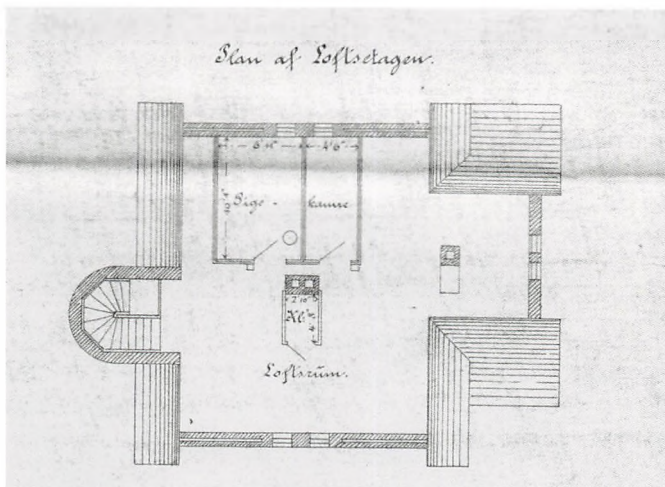
I køkkenet var der et indbygget komfur, som dog ikke blev brugt. I stedet var der gasapparater.

Eva Harly i stuen. Skive Nord cirka 1916.

På loftet var der et stort loftsrumsrum og to små værelser. Der var kun kakkellovn i det ene værelse med en åbning ind til det andet, så der kunne komme lidt varme derind. Det tredje rum blev brugt som forrædsrum (måske er det det rum, der på tegningen er mærket »Kl« for »Kloset«). På loftet stod også familiens kister til transport af indbo fra tidligere år. På hver sad der en seddel med beskrivelse af indholdet. Arrangementet var praktisk, da familien tidligere blev forflyttet med jævne mellemrum forud for ansættelsen på Skive Nord.

Selv om Skive by var kloakeret, blev der ikke indrettet

Den oprindelige plan for loftsetagen. »Kl.« synes at være tænkt som et klosetrum for pigekamrenes beboere.

kloset i hovedbygningen. Det lugtede, sagde Harly. Der var et særligt kloset for stationsmesteren i udhuset mod nord, hvor der også var vaskehus. Træk og slip i hovedbygningen blev indrettet efter 1934, hvor familien flyttede fra stationen.

Banegårdspladsen var halvrund og flankeret af kastanjetræer. Mod nord var pladsen afgrænset af en hæk ind til anlægget, hvor der var en musiktribune. I anlægget nord for haven stod en stor mindesten for borgmester og redaktør på Skive Folkeblad Carl Hansen. Borgmesterparret var Vivis gudfar og gudmor.

Mod syd løb Aagade fra pladsen ind mod byen. Her lå en FDB lagerbygning - det nuværende Sønderhuset.

En urtekælder var delvis nedgravet i baneskråningen nord for hovedbygningen. Der var sand på gulvet, hvor der blev opbevaret gulerødder, kartofler og rødbeder.

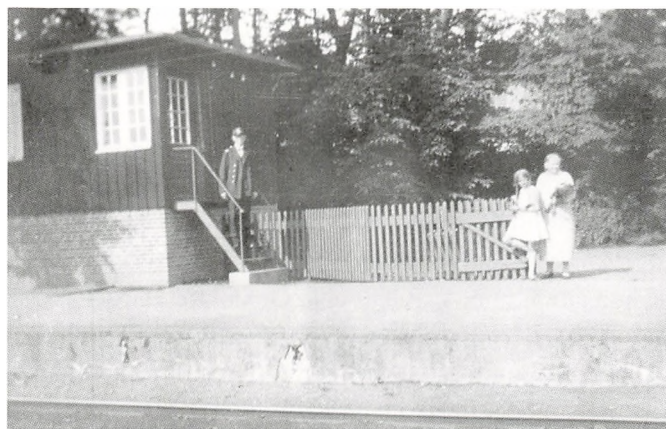
Der var en »pyntehave« på havnesiden (østsiden) af sporet. Her var i alt 16 frugttræer, som Harly havde plantet. Foto viser, at der også var en del kastanjetræer. Der var oprindelig en hæk ud til hovedsporet forbi stations-

Vivi Harly på den nyanlagte perron ud til det nye spor for Sallingbanen i 1924.

bygningen. Da der blev udvidet til to spor i 1924, blev hækken fjernet, og i stedet kom et trådhegn tilplantet med små slyngroser i alle farver. De var meget smukke i blomstringstiden.

I haven var der et stort hønsehus, hvor der blev holdt høns, ænder og forkælede gæs, der altid rendte efter Har-

Harly på trappen til signalhuset, der ser nyt ud, så billedet må være fra omkring 1924.

Stationens nordligste skilt med gangbroen over banen i baggrunden. Vivi Harly i midten. Billedet er formentligt fra omkring 1928.

ly. Dyreholdet betød, at familien altid havde friske æg, julegæs - og kyllinger til pinse.

Da Vivi blev født, blev søsteren Eva blev kaldt til hjælp i hjemmet. Måske var Vivi lidt svagelig eller tog ikke nok på i vægt. I al fald vurderede doktor Hansen, at hun ikke tålte komælk, og anbefalede familien at anskaffe geder, så hun altid kunne få mælk nok. Og doktor Hansens børn også, fortæller Vivi. Nu er Vivi næsten 100 år og har et bemærkelsesmæssigt godt helbred, selv om hun absolut foretrækker 24-timers komælk frem for al anden mælk.

Syd for hovedbygningens pakhus blev der i 1924 opført et signalhus af træ på muret sokkel. Derfra betjentes sta-

Vivi Harly som 7-årig med selskabssløjfe. Frederikke havde været ekspeditrice hos en hattemager og sørgede altid for, at døtrene havde fine hatte.

Frederikke Harly på visit i København.

tionens to udkørselssignaler, ét for Vestsallingbanen fra Spøttrup og ét for Sallingbanen fra Glyngøre.

Et godt stykke mod nord ved Havnevej var der en bevogtet overkørsel med vogterhus. Det kunne ikke ses fra stationen, men der var bomme og meldeklokke, som man sommetider kunne høre. En ledvogter passede overskæringen.

Stationens daglige liv

Stationens næstkommanderende var overportør Holger Niels Kristen Thestrup. Han var født 20. juli 1885 i Laur-

*Thestrup, Holger Niels Kristen, Opt.
I v. Skive N, f. 20. Juli 85 i Laur-
berg. Starb. v. Skive H. 1. Juli 09.
Pt. 1. Juli 11, Stmpr. 1. Sep. 18, Opt.
I i Blaahøj 1. Okt. 19, til Skive N.
1. Nov. 20. Gruppefm. v. Skive H.
BM i Skive Fællesafd.*

*Overportør Thestrup,
som gengivet i »Dan-
marks Jernbaner« fra
1933-35. Samling af
Jens Bruun-Petersen.*

bjerg, stationsarbejder ved Skive H den 1. juli 1909, portør 1. juli 1911, stationsmesterprøvet 1. september 1918, overportør i Blaahøj 1. oktober 1919 og kom til Skive Nord 1. november 1920. Han ses på flere fotos fra Skive Nord sammen med Harly.

Stationen åbnede om morgenen kl. 6.00 og lukkede om aftenen kl. 21.00. Harly tog som regel den første vagt og blev i løbet af dagen suppleret af Thestrup. Desuden var der ansat Christensen, der havde en trækvogn til afhentning af gods og bagage, der ankom eller skulle afsendes. Han skulle også feje og renholde veje, stier, pladser og perroner. Stationskontoret havde bytelefon nummer 327.

Engang passerede et tog med generaldirektør Peter Knutzen som passager. Harly stod på perronen i stiveste puds og overvågede togets passage. Om Harlys karriere ved DSB hedder det i en avisartikel den 27. april 1934, få dage før han gik på pension:

»[Ved DSB] blev der ham en ualmindelig hurtig Karriere beskaaren, idet han ved flere Lejligheder viste Konduite i sin Tjeneste. Et Par Gange blev der endog tildelt ham

Dusør for Agtpaagivenhed. Da Kystbanen blev aabnet, kom Harly til Snekkersten som Portør, og her fik han Lejlighed til at afværge en Ulykke ved Inspektionstogets Gennemkørsel - en Begivenhed, som blev stærkt omtalt i bladene.»

Harly udmærkede sig også ved andre lejligheder: Med sin hustrus hjælp og ved at lytte til skinnerne blev han engang klar over, at »noget var løs« på sporet, og fik ringet til næste station. Det var en godsvogn, der var stukket af fra den foregående station, og den blev ledt væk fra hovedsporet på den næste station.

Hverdagen forløb næsten så skemalagt som en togplan, såvel for børn som voksne.

Man gik i skole fra otte til 12, derefter hjem til varm middagsmad, så tilbage til skole klokken 13 til 15. Så læste man lektier og spiste kold aftensmad. Om aftenen samledes familien om avislæsning og radio.

Harly var medlem af Skives Odd Fellow-loge nr. 42 »Erik Holst«, hvor han kom på ugens hverdage kl. 17.30 for at mødes med andre mænd fra det bedre borgerskab, blandt andre doktoren, borgmesteren, apotekeren og præsten, til et spil kort, men han gik altid tidligt hjem for at være udhvilet til de første godstogs ankomst. Vivi husker især, at fiskekasser skulle ekspederes omkring klokken syv, og at Harly købte friske fisk herfra. Han fik morgenkaffe klokken otte på kontoret, og middagsmaden var altid klar klokken 12.30. Herefter sov de voksne til middag. Harly fik kaffe klokken 15 på kontoret og aftensmad, så han kunne nå til logen.

Jul i Skive

Julen var naturligvis en travl tid på Skive Nord. Ekstra mange rejsende og varetransporter, så der var ikke megen »julefred« i hjemmet. Vivi mindes de mange juletræsfester i byens foreninger som de julebegivenheder, hun så

Familetræf på Skive Nord, antagelig i 1934, hvor der er kommet fliser på perron 2 H.C. Harly yderst til højre, Vivi Harly yderst til venstre og Frederikke Harly som nummer tre fra venstre.

mest frem til, og især Odd Fellows, som var det flotteste med gaver til alle børnene og lodtrækninger om ekstra dyrt legetøj. Hun havde fint tøj på, dybrød fløjlskjole, sorte laksko og stor selskabssløjfe i håret. Først dansede man om juletræet med børnene, så blev de sendt ud, og ind kom et orkester, så de voksne kunne få sig en svingom. Harly deltog ikke i dansen, for han skulle hjem og passe stationen.

I juledagene var der overnattende gæster i hjemmet. De

Saxo Harly i maritime omgivelser.

sov på loftet, hvor der var masser af madrasser, dyner og puder. Julemiddagen var baseret på gåsesteg (hjemmeavlet) med surt og sødt fra forråds-kammeret på loftet. Der var hylderne fyldt af krukke med årets høst af bær, grønne tomater, asier, små agurker og græskar, syltet med kyndig, tilkaldt hjælp fra gårdmandsdøtre og søster Eva. Der var rigeligt, mere end til et helt års forbrug, men Vivi

mindes, at især de syltede græskar blev lækrere med årene, så lagen blev brun og sirupsagtig.

På Skive Sygehus

Det år, hvor Vivi skulle begynde i skole, blev hun i hast indlagt på sygehuset med paratyfus. Man mente, at hun var blevet smittet på vejen hjem fra ferie, hvor familien skulle skifte tog og fik lidt at drikke i ventesalen. De voksne fik vand og Vivi mælk, og som den eneste fik hun paratyfus.

Forældrene kom på sygebesøg med en fin dukke til trøst, men måtte tage den med hjem igen, fordi den blev vurderet ikke egnet til desinficering. Trist for den lille patient, som oven i købet var så syg, at hun ikke kunne begynde i folkeskolen som planlagt. Harly fik via sine forbindelser i logen ordnet, at hun i stedet kunne starte midt i året i en lille privatskole i byen, og hun indhentede snart det forsømte, så hun kunne fortsætte i folkeskolen næste år.

Familiemedlemmer med Vivi Harly yderst til højre på Knudshoved cirka 1929.

H.C., Vivi, Eva og Frederikke Harly på en rusten stopbom. Knudshoved, cirka 1933.

Om Harly i øvrigt skrev Skive Folkeblad ved hans pensionering i 1934: »Forstander H.C. Harly er en retlinet Personlighed, der i sin Tjeneste ikke ser til højre eller venstre, men handler som det er Ret, selvom det gør ondt.

Saaledes har han selv givet sin Livsanskuelse til Kende. Det lyder en smule barsk, - men den, der kender Stationsmester Harly nærmere, ved tillige, at der bor et varmt Hjerte bag det barske Ydre. - I 50 Aar har H. C. Harly ydet Afholdsbevægelsen virksom Støtte, og han siger derom, at dette Arbejde har været ham et stort Gode gennem hele Livet. Derimod har Harly ikke været til at formaa til at modtage offentlige Hverv. Hans vaagne kritiske Sans og levende Retsfølelse anviste ham Plads paa den radikale Venstrefløj, og paa Møderne tog han ofte ordet for smaa rammende Bemærkninger. Saadan passede det ham bedst at hævde sine Anskuelser, hvorimod han nødig vilde i forgrunden. H. C. Harly kan se tilbage paa en god Arbejdsdag, hvor Pligt og Ære var Hverdagens Karaktermærke, men som også fik noget af Søndagens Solskin over sig. Om faa Maaneder trækker Forstander Harly sig tilbage fra Statens Tjeneste - vi ønsker ham en god Hviledag efter de mange Aars trofaste og pligtopfyldende Tjeneste.« Harly nåede således at holde 25 års jubilæum som leder af Skive Nord.

Ferier på Knudshoved

DSB indrettede i 1930'erne isbådsstationen på Knudshoved til feriehjem for personalet. Familien Harly havde flere sommerferier her. I hovedbygningen var der køkken, bibliotek med en protokol, hvori man skrev sit navn, spisesal, et lille værelse og en stor hall, hvor man dansede. I biblioteket var der en stor læsepult, hvori der lå en stor tyk protokol og hvor gæsterne indskrev deres navne.

Vandforsyningen til bygningskomplekset var en sag for sig, da der ikke fandtes brugeligt grundvand på stedet. Én gang om ugen kom der et rangerlokomotiv fra Nyborg med en gammel tender, der var indrettet som vandvogn. Fru Harly indskærpede, at man ikke måtte drikke vandet herfra! DSB havde to vandvogne til Knudshoveds forsyning med drikkevand.

Feriegæster afrejser fra Knudshoved. H.C. Harly yderst til højre. Cirka 1930.

Familien Harly flyttede til Aarhus, da H.C. gik på pension. Han døde i 1945, Frederikke i 1963. Vivi Harly, der her har berettet om familiens liv på Skive Nord, rejste hjemmefra i 1934 og kom i lære som modist. Hun blev i 1939 gift med Svend Børge Schou (København) og fik i 1940 datteren Hanne, der døde i 2015.

Hvor intet andet er angivet, stammer billederne fra Vivi Harlys billedsamling.

Om forfatteren

Jens Bruun-Petersen er uddannet som geolog i København og har været bosat i Ribe siden 1978. Ved siden af geologien har han interesseret sig for jernbanevæsen hele sit liv og skrevet artikler og bøger om dette emne de seneste 40 år. Jens Bruun-Petersen er grandfætter til Inge Borch. Vivi Harly er hendes tante.

Nu 100-årige Vivi Harly med den fine dukke, der ikke måtte komme ind på sygehuset. Foto september 2017: Inge Borch.

Sallingbønderne i kriseårene 1801-1814

Af Anders Villadsen

Om kornleverancer til det sultende Norge, hestesygge, kongetroskab, og epidemier blandt sallingboerne.

Denne artikel søger i korthed at fortælle hovedtræk om korneksporten til Norge i årene omkring 1800 i anledning af hungersnøden i den del af kongeriget og korntransportens betydning for Salling. Dernæst fortælles om en hestesygge, der græsserede i Salling i 1813, som også fik betydning for den danske korneksport til Norge. Til sidst fortælles om to epidemier blandt sallingboerne.

Men først gives en summarisk fremstilling om begivenhederne i kriseårene 1801-1814 i dobbeltmonarkiet Danmark-Norge.

Ulykkesårene 1801-1814

Danmark-Norge var genstand for en række uheldige begivenheder i begyndelsen af 1800-tallet. Først var der det engelske angreb på den dansk-norske flåde på Københavns Red i april 1801.

I sommeren 1807 vendte englænderne tilbage med en belejring og overfald på København, der blev bombarderet af den engelske flåde, blandt andet med brandraketter der til fulde opfyldte deres formål i den hærgede hovedstad.

Formålet var at tvinge regeringen til at udlevere den dansk-norske flåde med henblik på, at den ikke skulle blive taget af franskmændene. I slutningen af oktober sejlede englænderne af sted med den dansk-norske flåde, og Danmark-Norge kunne herefter ikke beskytte søhandelen eller hævde herredømmet på søen, hvilket fik betydning for korneksporten til Norge.

Den af sindssyge svækkede kong Christian den 7. døde 13. marts 1808, og kronprins Frederik måtte træde til som kong Frederik den 6. Han havde dog været den reelle regent i lang tid før Christian den 7.'s død og var omgivet af en række rådgivere, der ikke stod tilbage for at føre interne magtkampe. Så ledelsen af helstaten Danmark-Norge var ikke så lige en sag.

Det siger sig selv, at genopbygningen af København og flåden kostede mange penge, og for at skaffe disse penge, lod regeringen tilsyneladende seddelpressen køre i højt tempo med det resultat, at der opstod en nærmest galoperende inflation. Staten gik reelt bankerot. Til sidst var situationen så katastrofal, at kong Frederik den 6. måtte skride til at gennemføre en omfattende valutareform; kongens begrundelse fremgår tydeligt af forordningen af 5. januar 1813:

*»... Da Statens hidtilværende Pengevæsen er rjystet i sit Inderste, saa have Vi (kongen - AV) besluttet at bringe Orden og Fasthed deri tilveie, ved at sætte det paa en varig og urokkelig Grundvold... For at udføre denne Beslutning, have Vi oprettet en **Rigsbank**, og tillagt den saadanne Midler og Forrettigheder, der kunde betrygge Pengevæsenets ny Forfatning.*

Vort Folks Tillid til Os, at intet er Os saa vigtigt, som Omsorgen for dets Vel, og at de Midler, Vi vælge, ere Frugterne af lang Erfaring og moden Overveielse, vil skienke denne ny Plan Held. Almeenvellets sikke Vedligeholdelse kræver Opofrelser fra de Enkelte.

De Besværligheder, som en Forandring, der er saa pludselig og altomfattende som denne, fører med sig, maae kun betragtes som Bidrag til Fædrelandets Tarv.

*Thi byde og befale Vi som følger: ...Den ved Foundation af Dags Dato af Os oprettede **Rigsbank**, hvis **Forvaltning skal være aldeles adskilt fra Statens Finantsers**, træder, med de den underordnede Indretninger, i de nuværende Bankers og Laane-Indretningers Sted; og det bliver dens Bestyrelses hellige Pligt, at vaage over, at de under deres Tilsyn udstedte Rigsbanksedlers Credit ikke svækkes, og at der aldrig udfærdiges en større, end den nu bestemte Sum.*

Den fremsynede kong Frederik den 6. oprettede altså en uafhængig rigsbank - en ordning, der har været gældende til vore dage, hvor Nationalbanken i princippet er uafhængig af regeringen og selvstændigt står for Danmarks pengepolitik, herunder kontrollen med udstedelse af pengesedler.

Hungersnød og korneksport til Norge

Nu var stridighederne med England og rigets økonomiske problemer ikke de eneste ting, der krævede regeringens opmærksomhed og indsats og holdt den beskæftiget. Der havde i mange år været alvorlig mangel på fødevarer i Norge; kronprinsen og den senere kong Frederik den 6. var personligt meget optaget af at afhjælpe denne situation.

Regeringen følte en forpligtelse til at opfylde nordmændenes behov for brødkorn. I Norge var der vrede over det danske monopol på kornhandelen således, som det for eksempel kommer til udtryk her:

»Thi intet er mere trykkende for Norge i almindelighed eller fornærmeligt for kommercielen i særdeleshed end den danske monopoliske kornhandel og deres upåtalte ret at kunne hænge brødkurven for os, så höjt de vil ... Köbenhavn kan i sandhed ansees som en blodigle, der udsuger alle undersætter til marv og blod...«[i].

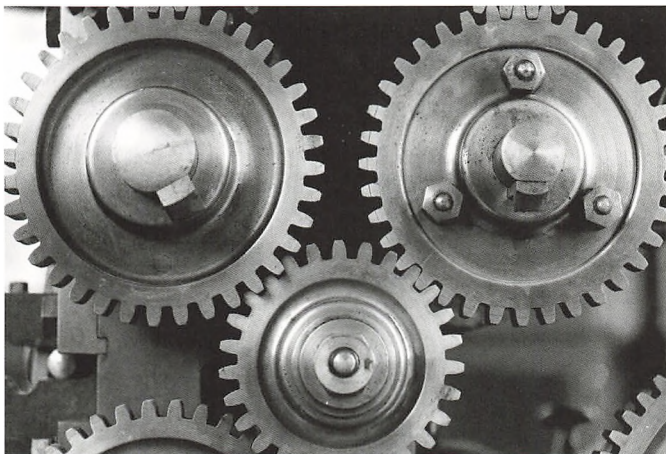
Kornmonopolet, som blev ophævet af Struense, blev genindført i 1774 og atter ophævet i 1788, men utilfredsheden med blandt andet knapheden, dårlig kvalitet og utålelige priser på fødevarer varede ved, og der blev talt om hungersnød i Norge. Danmark var ganske vist ramt af ydmygende ulykker, men *»ulykkerne bares affyldte maver«*[ii], mens nordmændene til tider måtte bage brød af bark.

Hvorledes kunne regeringen afhjælpe hungersnøden i Norge? - Hvorledes kunne hjælpen organiseres?

Kornleverancernes logistik

Det var en kompliceret opgave at organisere kornleverancerne fra Danmark til Norge. Gennem hele perioden måtte kongen udstede forordninger og ekstraordinære forordninger om udskrivning af korn hos bønderne. Den mængde korn, der skulle udskrives på den enkelte gård, blev af den stedlige amtsforvalter beregnet ud fra gårdens hartkorn.

Kommandovejen i denne logistik var i hovedtræk: Kongen udstedte forordninger, der blev sendt til Den norske Proviseringskommission i København (se nedenfor) gennem Rentekammeret, datidens Finansministerium; derfra

Mange myndigheder skulle samarbejde, mange tandhjul skulle helst gå i indgreb samtidigt!

til Provideringskommissionens administration i Aalborg, der udstedte ordrer til amtmændene eller endog direkte til amtsforvalterne. Administrationen i Aalborg havde altså instruktionsbeføjelse over for amtmændene og amtsforvalterne. Disse stod i forbindelse med den lokale by- og herredsfoged ved tilrettelæggelsen af kornudskrivningen hos bønderne.

Den norske Provideringskommission

Efter krigen med England i 1807, hvor dobbeltmonarkiet Danmark-Norge mistede den fælles flåde og led andre af-savn, måtte regeringen skride til nedsættelse af en række kommissioner, der fik til opgave at varetage landsdelenes og hovedstadens forsyning med levnedsmidler med mere.

En af disse var Den Norske Provideringskommission, nedsat ved reskript af 8. august 1808 til Danske Kancelli, der skulle undersøge, hvad der var nødvendigt for Norges forsyning med levnedsmidler, herunder korn, og samme år nedsattes en særlig Administrationskommission for Norges forsyning, der fik sæde i Aalborg, se senere. Som præces for Provideringskommissionen blev udpeget den

»Geheimstatsminister C. D. F. Reventlow (1748-1827). Han var centralt placeret i regeringens administrationskontorer og var initiativtager til landboreformerne i 1700-tallet, og nød stor anseelse for dette. Han blev med tiden uenig med kongen i den førte politik, navnlig den økonomiske politik og begrænsningen af frihedsrettighederne, og deres veje skiltes i 1813. Litografi efter et maleri af C. A. Jensen, Kgl. Bibliotek.«[iv]

drevne og bondevenlige grev Christian Ditlev Frederik Reventlow; han havde været den drivende kraft i gennemførelsen af de store og komplicerede landboreformer i slutningen af 1700-tallet. Ditlev Reventlow var tillige præsident i det magtfulde Rentekammer, der havde det direkte ansvar over for kongen for Norges forsyninger. [iii]

Men hvorledes bestemtes og tilrettelagdes tvangsudskrivningen af Norgeskornet?

De overordnede bestemmelser var angivet i de kongelige forordninger, medens de detaljerede og mere praktiske regler blev fastsat af Provideringskommissionen og dens administration i Aalborg, amtmændene og amtsforvalterne samt by- og herredsfogederne.

Tvangsudskrivning af korn

I perioden 1801 - 1814 udstedte regeringen en række forordninger om regulering af kornudskrivningen.

Her skal omtales en af disse forordninger, der også fik betydning for Sallingbønderne, nemlig kongens »Forordning af 12. oktober 1812 om extraordinaire Korn- og Fodrage Leverance af alt Ager og Engs Hartkorn i Danmark (Degneboliger undtagen) for Betaling (deels til Kgl. Tjeneste i Danmark, deels til Norges Providering, hvor Høsten paa de fleste Steder i Aar ikkun har haft et maadeligt Udfald)...«. [v] udstedt på Frederiksberg Slot af Frederik den 6. Ifølge forordningen skulle bønderne i Jyllands stifter for hver tønne hartkorn levere 7 skp. rug, 6 skp. byg og 1 tønne og 11 skp. havre (sidstnævnte kunne erstattes med 4 skp. rug eller 6 skp. byg). Ydelserne, der krævedes ifølge denne forordning, var ikke så lidt større end efter den forrige forordning af 11. oktober 1810.

Af hver tønne hartkorn i hovedgårde, grevers og friherres godser, de gårde, der var tillagt dommere og skovrid-

dere, præstegårde (degneboliger var undtaget) og kongens egne færggårde skulle svares korn m. m. efter nedenstående takster:

Rug	Havre	Byg	Hvede
Sjællands stift			
6 skp.	1 td. + 4 skp.	6 skp.	
Lollands og Falsters stift			
6 skp.	1 td. + 4 skp.	2 skp.	4 skp.
Fyns stift			
1 td.	1 td. 4 skp.	5 skp.	
Hvert af Jyllands 4 stifter			
7 skp.	1 td. 3 skp.	6 skp.	

Kornvarerne skulle være gode, sunde, dygtige og vel rensedes, således at kornet også kunne godkendes som forsvarlige købmandsvarer. De skulle overalt med løst og strøget mål og uden opmål.

Hvorledes tog Sallingbønderne imod denne forordning?

I et brev af 20. januar 1813 til by- og herredsfoged Ole Selmer i Skive meddeler bønderne i Brøndum Sogn, at de har været samlede for herom at sige deres mening om forordningen og »... *Hvad det paabudne Andeel af Byg og Havre angaaer, da fordriste vi os ikke, at indkomme med allernaadigst Ansøgning om nogen Lindring eller Afdrag i Paabudet, thi hvad vi kunne give, det give vi med al Redebonhed.* -

Derimod ansøge vi allerunderdanigst om, at en Afdrag af 3 Skiepper af det paabudne Rug allernaadigst maatte os forundes; saa at vi i steden for de paabudne 7 Skp. maae levere 4 Skp. Rug.«[vi]

Titelbladet på Frederik 6.'s forordninger for året 1812. Kilde: Rigsarkivet, Det Juridiske Practiske Selskab.

Tilsvarende og mere udførlige ansøgninger sendte Jejbjerg, Krejbjerg, Hem, Volling, Oddense og Vile sognes bønder 17. januar 1813 til Selmer. Her skal også nævnes, at sognepræsten for Grinderslev og Grønning menigheder, der sad i Breum Præstegaard, klagede sin nød til Provinderingskommissionen. Den 75-årige pastor Otto Sommer Spliid skriver:

»Jeg er i dag af Hr. Kammerraad og Amtsforvalter Gjörup i Viborg bleven tilsagt af det allernaadigste paa-

budne Skattekorn at levere et Læs Rug i Aarhus Fredagen den 19de Martii förstkommende.

Jeg boer 2 Miile norden for Skive, har altsaa paa lidet nær 15 Miile til Aarhus. En Rejse dertil ville altsaa medtage efter Vejenes nuværende Beskaffenhed i det mindste 6 Dage. - For denne lange Tour maatte jeg være forsynet fra Hjemmet med det fornødne Heste Foder, og dette ville da blive saa meget at jeg ikke med min Vogn kunne gjøre Transporten. -

Jeg har en liden Præstegaard, ingen Tiende paa Kjærven og kan ikke holde uden 3 Heste foruden Dragon Hesten, og har ikke Evne til at kiøbe en Hest efter Nutidens Priiser som jeg kunne være vis paa kunne udholde denne haarde Stradbasse, og da de 3de jeg have ere som jeg desværre tilstrækkelig kan beviise saa beladte? med Krop, at de for Tiiden umuelig kan gjøre Tourene. -

Jeg er en aldrende og i mange Aar skrøbelig Mand og kan umuelig gaae imellem mine Kirker og andre Embeds Rejser. -

Paa disse Grunde beder og bönfalder jeg om Befrielse for mit Skatte Kornes Leverance i Aarhus, og at jeg maatte gjøre samme paa Skive Magazin. At Transporten til Aarhus ville medtage i Omkostninger nogle Hundrede Daler er klart, men dette maatte jeg som god Undersaat taale. -«

Brevet er afleveret som »brevi manu«.[vii]

Den norske Provideringskommissions kopibøger viser tydeligt, at kommissionen på den ene side var optaget af at gennemføre kornforsyningen af Norge næsten uanset hvilke vanskeligheder og strabadser, dette medførte for de danske bønder, og at kommissionen forfulgte dette mål i form af sine instrukser til Administrationen i Aalborg.

På den anden side modtog Kommissionen utallige an-

Kort over Salling.
Kilde: Geodatasyrelsen.

søgninger fra bønderne om lempelse i leveringsforpligtelserne for Norgeskornet og lod sig tilsyneladende bevæge til at give Aalborg-administrationen ordre til alligevel at fare med lempe således, som det fremgår af brev nr. 4424 af 17. april 1813:

»... önsker at Korntransporten til de beqvemme Udskibningssteder skyndsomst fremmes, saa maae dog derved tillige tages Hensyn til at ikke Landmanden ved Kornets landværts Transport forhindres fra at fremme det for Landet höjst vigtige Markarbeide, og Administrationen bedes derfor at sørge for at Kjørslerne med Kornet ei fordres i Plöye og Sæde Tiden, da de derimod er overbe-

viiste om at Administrationen vil anvende al Anstrængelse for efter Mulighed at fremme Transporten til Söes over Limfjorden.«

En tilsvarende skrivelse af 18. februar 1813 sender Aalborgadministrationen til stiftamtmand Sehested, hvori amtsforvalter Gjørup modtager en løftet pegefinger: »... Anledning vi tillade os at anmode Deres Velbaarenhed, at der i denne Sag efter Commissionens bestemte Yttring bliver taget mueligst skjønsmot Hensyn til Ydernes Tarv, saaledes at Kiørselerne og bliver disse uoverkommelige, samt, at Præstationerne især, drages fra de Steder, der ligge be-

Portræt af Niels Sehested, Stiftsamtmand i Viborg. Kilde: Viborg Museum.

qvemmet for Leverancen i Aarhus i hvilken Anledning vi troe det ville være gavnlig at Kammerraad Amtsforvalter Gjørup blev betydet, at han for Reguleringen i den Henseende kan vente at blive draget til ansvar. -«

Bønderne måtte døj med besværligheder i forbindelse med kornleverancerne, for eksempel også denne:

Der opstod i foråret 1813 mistanke om urent trav hos købmand og kornhandler Buchwald i Viborg og amtsforvalteren: »... Naar der ... i disse Forestillinger klages over, at Kornet ei modtages i Skive hvor der skal være Magasin Leilighed, og peges paa, at Amtsforvalteren og andre dermed skal have Fordeel samt at en Kjöbmand

Buchwald paa Kjöberens Bekostning og til overdreven Betaling besörger Leverancen saa kan Commissionen ei upaataalt lade denne Sag henstaae, men maae anmode Administrationen om ved Correspondance med Stiftamtmanden i Viborg at foranledige denne Sag paa det nöyeste undersøgt og tillige afkræve Amtsforvalteren Erklæring...«[viii]

Bønderne modtog betaling for det leverede korn således: »... For de Kornvarer, som, Ifölge Fr. 12 Oct 1812, ere eller blive leverede, tilstaaes Yderne 9 Rbdlr 72 Skl. Navneværdie pr. Tde. Hvede, 9 Rbdlr 24 Skl. Navneværdie pr. Tde. Rug, 5 Rbdlr 40 Skl. Navneværdie pr. Tde Byg og 3 Rbdlr. 48 Skl. Pr. Tde Navneværdie pr. Tde. Havre, der, forsaavidt Rugen og Bygen angaaer, ere de samme Priser, hvorefter Jord og Tiende-Afgiften for 1813 er beregnet, ligesom Priserne paa Hveden og Havren ere ansatte efter et Middeltal af Districternes forskiellige Landepriiser, der er udregnet i samme Forhold, som hine Priser paa de to Andre Kornsorter...«[ix]

Håndtering af kornet i Skive

I årene forud for 1812 ser det ud til, at Sallingbønderne leverede det meste af Norgeskornet i magasiner i Skive by, men i nogle tilfælde blev de beordret til at levere i Viborg, ja endog i Voldby, der ligger omkring 40 kilometer øst for Viborg og omkring 65 kilometer fra Skive.

At der blev passet godt på kornet på de kongelige magasiner i Skive, vidner synsmændene H. Nielsen og Jens Johansens erklæringer af 5. oktober og 11. november 1809 om, idet de skriver til by- og herredsfoged Ole Selmer i Skive: »Og have vi da befundet samme (kornet - AV) at være sund, reen og god som i alle Maader forsvarlig Kiöbmands Korn; hvilket vi ei alleene herved under vore Hænder og forsegligen bekræfter, men endog med Eed kan godtgjøres naar forlanges...«.[x]

Lastning af kåg ved Krabbesholm strand. På stranden ligger en lille kåg med bunden i vejret. En halv snes meter ude i vandet er nogle karle i færd med at laste en kåg, der gået så nær på kysten som muligt uden at gå på grund, med sække fra en hestevogn, som kusken har kørt ud i vandet, så hestene står med bugen i vandet, og vognen i vand til hjulnavene. Christian Dalgaard: Skive fjord ved Krabbesholm, 1849. Kobberstiksamlingen 23228, Statens Museum for Kunst.

Kornet, der blev leveret til magasinerne i Skive blev i hestevogn kørt til Krabbesholm ladeplads. Trafikken sled på Krabbesholms vej til stranden og især på den lille bro, man skulle over, så Krabbesholm tog afgift herfor. Desuden lå ladestedet et godt stykke uden for Skive, hvilket fordyrede omsætningen. Der skulle betales 1½ skilling pr. tønde til leje af vogn og sække, dernæst skulle der betales 1/3 skilling pr. tønde for at få kornet bragt med pram fra stranden ud til det ventende skib[xi].

Aalborg-administrationen har åbenbart fundet priserne ved en licitation over kørslen fra Skive til Krabbesholm for høje (»Overdrevne Kjørselsløn«), men godkendte alligevel resultatet grundet tidnød i bestræbelserne på at opretholde kornforsyningen af Norge[xii]. Administrationen foreslog at droppe indhentelse af bud ved licitation,

»...der formentlig ved samtlige Vognmænds Eenighed, er en blot Formalitet«. Med andre ord: Der synes at have været tale om aftalte priser mellem de bydende.

Fra Krabbesholm ladeplads blev kornet udskibet i fjordgående skibe, der førte kornet til et større magasin i Aalborg.

Bagerne i Aalborg manglede korn

Ikke blot nordmændene manglede brødkorn - det var undertiden også tilfældet i Danmark. Det viser Aalborg Bagerlaugs ansøgning af 12. november 1812 til Den norske Provideringskommission:

»Bagerlauget i Aalborg ansøger allerunderdanigst Deres Kongelige Majastæt om Bevilling at faae nogle 100 Tønder Rug, da intet kan faaes i Landet eller ved Övrighedens Foranstaltning efter Anmodning udleveret dette

Efteraar af Magasinet i Aalborg for den Priis som derfor allernaadigst bestemmes, saavel til Næringsveis Fortsættelse, Familiers Ophold og indkiøbte Materialers Forbrug, som for derved at blive sadt i Stand til at kunne yde den hobeviis tililende Fattige og Trængende Bröd, imod Betaling; der ellers uden denne Kongelige Naade og Understyttelse er dem umuelig.«[xiii]

Bønderne var vrede

Efter 1812 skærpedes kravene til bønderne, idet de nu fik ordre til at levere kornet i Aarhus. Her var hen på vinteren ankommet norske skibe, der skulle hente korn til Norge. Ved sejlads i den mørke tid var risikoen for, at skibene med deres last blev overfaldet af engelske skibe mindre end om sommeren. For Sallingbønderne føltes det som en meget lang transport, især om vinteren, hvor vejenes tilstand var mildest talt elendig. Hjulsporene var opkørte, en del vogne væltede og blev ødelagte, og det var under den ugelange rejse vanskeligt at opdrive logi for mennesker og heste - begge skabninger frøs, og en del heste døde. Thorum-bønderne skrev i et brev af 25. januar 1813 til Rentekammeret: »... *Det gaaer med os som med den franske Armee i Rusland...*«.

Når kroerne på strækningen til Aarhus var tilbageholdende med at yde logi, skyldtes det, at en del af hestene fra Salling var syge og befængt med den frygtede og smitsomme kværke-syge. Kværke er en infektion i de øverste luftveje, og der dannes bylder mellem hestens kæber. Sygdommen er meget smitsom.

Forordningen af 1812 affødte en strøm af ansøgninger fra bønderne om nedsættelse af leverancerne samt ønske om kortere transport af kornet til de ventende skibe, der skulle føre kornet til Norge.

I Rigsarkivet i Viborg er under Viborg Stiftamt bevaret journalsager fra Norges Providerings-kommission 1809, pakke nr. 115, der viser, at der rejste sig en veritabel pro-

testbølge fra bønderne og godsejerne mod kravet om, at kornet nu skulle leveres i Aarhus - ca. 15 mil fra Salling (ca. 112 kilometer).

Bønderne i Balling, Dølby, Grinderslev, Rybjerg, Thorum, Hjerik, Jebjerg, Junget, Lem, Oddense, Roslev, Thise, Rødding, Selde, Fur, Vejby og Aasted sogne samt godsejerne på Astrup, Eskjær, Jungetgaard og Nørgaard sendte i slutningen af 1812 og begyndelsen af 1813 hver sin protestskrivelse til myndighederne, såsom til Hans Majestæt Kongen, Rentekammeret, »Høye Naadige Herrer«, stiftamtmand Sehested i Viborg, Den Norske Provideringskommission og Aalborgadministrationen. En del skrivelser var ledsaget af støtteerklæringer fra sognepræsten, sognefogden og dyrlægen.

En rød tråd i protestskrivelserne var dog, at bønderne udtrykte tydelig loyalitet mod kongen, herunder også loyalitet og forståelse for kongens ihærdige indsats for at afhjælpe sulten i Norge og forsyningen af de militære bagrier. Men med myndighedernes ordre om at køre kornet til Aarhus gik de efter bøndernes og godsejernes opfattelse alt for vidt.

Bønderne argumenterede i deres protestskrivelser i hovedtræk således:

- Det tog mindst fem-seks dage at tilbagelægge den ca. 110 kilometer lange tur til Aarhus og tilsvarende retur
- Vejen var »ukjørlig« på grund af sne og regn og deraf følgende dybe hjulspor og væltede og ødelagte vogne - »*Vejens midterbane bundløs af ler og dynd*«
- Der var stort set ikke nattelogi af få for hverken kuske eller heste, hvoraf ikke så få døde
- Kørslerne til Aarhus gik hårdt ud over markarbejdet, der måtte vente til kuskene kom tilbage fra Aarhus
- Bønderne gjorde gældende, at Salling var »kvægland« mere end »kornland«, og at det derfor var uretfærdigt, at de skulle yde så meget korn

- Misvækst i 1812, der betød manglende evne til at levere det udskrevne korn i vinteren 1812/1813
- Sallingbønderne følte sig udnyttet af kornkøbmænd, når de så sig nødsaget til at købe erstatningskorn
- Under turen til og fra Aarhus var kroernes vandspande - formentlig på grund af faren for smitte - af og til af kromanden tømt for vand, hvorved hestene var afskåret fra drikkevand
- Nu er ansøgningsprosa jo en særlig stil, men ifølge den stod det så alvorligt til, at vi »... *nødes til, de fleste af os, at sulte ihjel eller gribe til ulovlige midler for at opholde liver så længe muligt...*»[xiv]

Her gengives Krejbjerg sogns brev af 12. marts 1813 til kongen som eksempel på en mere moderat udformet henvendelse end mange af de øvrige breve:

»Til Kongen

Vi Kreiberg Sogns Beboere i Salling under Viborg Amt ere af Amtstuen beordrede at levere den ved Forordningen af 12. October 1812 paabudne Skatterug i Aarhuus förstkommende Torsdag den 18de d. M. - Men da Hestene her i Sognet paa sidste Tour til Aarhuus med Skattebyg næsten alle bleve smittede af en meget farlig Qværke, hvoraf allereede en Deel ere døde hvilket naar paa Anfordring skal vorde bevidnet af den beskikkede Kuur-smed og Stedets Politie, og vi desuden ifølge Forordningen af 28. November 1806 ej maae lade disse vore smittede Heste komme blandt andres paa Rejser uden at udsætte os for at vorde tiltalte og straffede efter bemeldte Anordning, saa ansøge vi herved Underdanigst om at vorde forskaanet for bemeldte Korns Fremførelse til Aarhuus indtil disse vore Heste kunne ventes helbredede; eller og om at maatte levere Kornet i Skive, hvilken Tour vi kunde gjøre uden at behøve at lade vore Heste komme i nogen Stald. -

*Allerunderdanigst
Sognefoget Jens Eriksen
Gudik Mortensen Niels Jensen
Christen Jensen Søren Jensen Grundvad«*

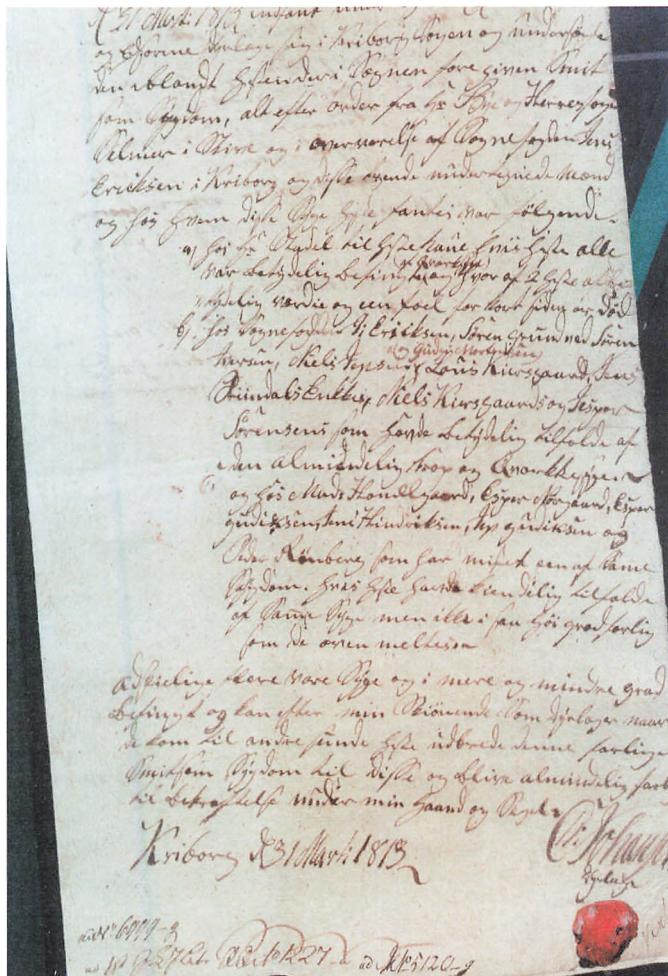
Dyrlæge Christen Johansens erklæring:

»D 31 Martii indfant undertegnede examinerede og edsvorne Dyrlæge sig i Kreiberg Sogn og undersøgte den blandt Hestene der i Sognen foregiven smitsom Sygdom, alt efter Order fra Hr. Bye- og Herredsfoged Selmer i Skive og i Overværelse af Sognefogeden Jens Eriksen i Kreiberg og disse tvende undertegnede Mænd og hos hvem disse syge Heste fantes var følgende:

- a. Hos Hr. Stadel til Hestehaue hvis Heste alle var betydelig befingte af Qværke og hvoraf 2 Heste af betydelig Værdie og en Foel for kort siden er död
- b. Hos Sognefogden J. Eriksen, Sören Grundvad, Sören Iversen, Niels Jepsen, Gudik Mortensen, Laus Kiersgaard, Jens Priimdals Enke, Niels Kiersgaards og Jesper Sörensen som havde betydelig Tilfælde af den almindelige Krop og Qværkesyge.
- c. Hos Mads Homelgaard, Esper Nörsgaard, Esper Gudiksen, Jens Hindriksen, Jep Gudiksen og Peder Rönberg som har mistet én af same Sygdom, hvis Heste havde kiendelig Tilfælde af same Syge men ikke i saa høi Grad farlig som de ovenmeldte

Adskillige flere vare syge og i mere og mindre Grad befingte og kan efter min Skiönnende som Dyrlæge naar de kom til andre sunde Heste udbrede denne farlige smitsom Sygdom til disse og blive almindelig farlig. Til bekræftelse under min Haand og Segl.

Kreiberg D 31 Marti 1813 C. Johansen
Dyrlæge (rødt segl)

Christen Johansens erklæring af 31. marts 1813. Kilde: Rigsarkivet, Viborg stiftamt B-004, journalsager, Norges Provideringskommission, pakke nr. 115.

Ved sine undersøgelser af de syge heste måtte Christen Johansen ihukomme dyrlægeløftet: »... lover og sværger at ieg ... naar det overdrages mig at afholde Synsforretninger over Syge eller formedelst smitsom Sygdom dræbte Kreaturer saa nøjagtigt som muligt skal angive saavel Sygdoms Tilfældene hos det levende og alle de Merker som kunne lede til Kundskab om de dræbte og

obducerede Kreaturers Tilstand medens de var i Live - som den Værdie de Søgne Dyr kunde ansees at have haft uden at lade mig af Venskab Gunst eller Gave eller andre Aarsager forlede til i nogen Henseende at afvige fra Sandheden...«

Hvorledes håndterede myndighederne forordningen af 12. oktober 1812?

Formentlig for at imødekomme et behov hos de forskellige myndigheder for koordinering af kornleverancerne indkaldte Aalborgadministrationen til et møde i Aarhus den 23. januar 1813 med deltagelse af amtmændene og deres amtsforvaltere for Viborg, Ringkøbing, Aarhus og Randers amter.

Mødet var blevet aktuelt, fordi der var kommet norske skibe til Aarhus, som skulle føre betydelige mængder korn til Norge, se foran. Der var betydelige omkostninger forbundet med at have skibene liggende tomme i Aarhus. Derfor skulle kornet nu noget pludseligt køres til Aarhus og ikke til Limfjordshavnene med henblik på at blive lastet i skibene i en fart.

En yderligere grund til at udskibningen skulle ske fra Aarhus gjorde amtsforvalter Gjörup gældende, idet han hævdede, at det ville være vanskeligt at benytte Skive som udskibningshavn, idet amtstuens regnskabsbøger allerede befandt sig i Aarhus. Rentekammeret lod ved skrivelse af 13. april 1813 i utvetydigt sprog Provideringskommissionen vide: »... Ligesom vi ikke kunne ansee den ommeldte af Amtsforvalteren gjorte Vanskelighed at burde være nogen Hindring for den tiltænkte Lettelse.«[xv]

Det vil føre for vidt her at redegøre for, hvorledes embedsværket håndterede denne ændrede logistik; skrivelser herom fra myndighederne findes i Rigsarkivet i Viborg under Viborg stiftamts journalsager fra Norges Provideringskommission, pakke nr. 115; her gives et resumé:

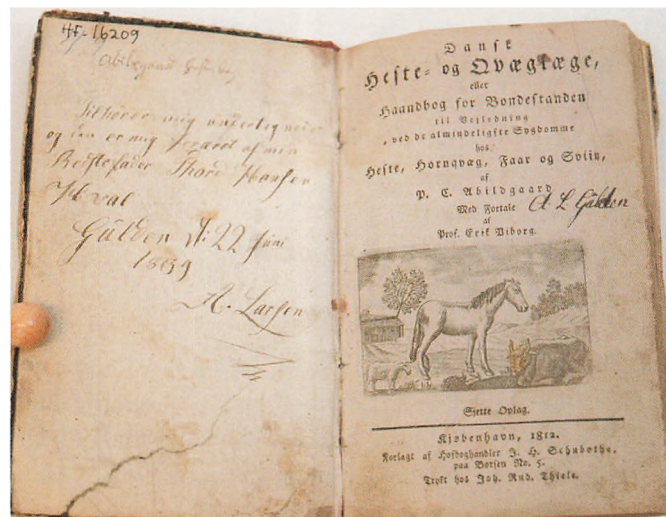
Dato	Fra	Til	Resumé	Forfatterens kommentar
14/12 1812	Aalborg-admini- strationen	Sehested	Henstilling til »Hans Høy Velbaarenhed« Sehested ved »sædvanlig skarpsindighed« at behandle bønderne ordentligt	Brevet er en påtale til Sehested og amtsforvalter Gjørup holdt i en spydig tone
1/2 1813	Gjørup	Sehested	Opgørelse af hartkornet i sognene i Salling: det blev på mødet i Aarhus vedtaget, at den halve nærmest liggende del af Salling skulle levere deres korn direkte i Aarhus	
3/2 1813	Sehested	Rente- kammeret	Sehested forklarer, hvorfor han har måttet indgå på, at kornet skal til Aarhus. Han foreslår ændrede leveringsterminer (oktober og marts) fordi vejenes tilstand vil være bedre	Der spores et forsøg fra Sehesteds side på at komme bønderne noget i møde
18/2 1813	Aalborg-admini- strationen	Sehested	Provideringskommissionen i København har meddelt sin Aalborgadministration, det er skal tages »... mueligst skjönsomt Hensyn til Ydernes Tarv... og vi troe det ville være gavnlig at Kammerraad Amtsforsvalter Gjørup blev betydet, at han for Reguleringen i den Henseende kan vente at blive draget til ansvar. -«	Provideringskommissionen har tilsyneladende ikke kunnet sidde protester fra bønderne overhørig og synes at mene, at amtsforvalter Gjørup i Viborg er lovlig nidkær i sin embedsførelse
24/2 1813	Sehested	Ole Selmer	Selmer anmodes om at tilkendegive Madame Qvistgaard til Jungetgaard samt Aasted og Selde sogns beboere, at deres ansøgninger om befrielse for korntransporten til Aarhus ikke vil blive videresendt, da de »er skrevet paa slet Papier...«.	Der stilledes tilsyneladende krav om, at ansøgninger blev skrevet på stemplet papir
25/2 1813	Aalborg-admini- strationen	Sehested	»... maatte vi tillige gjøre Deres Höyvelbaarenhed opmærksom paa den i Ansøgningen (fra Eskjær gods - AV) forekommende sædvanlige Usandhed om de mange kostbare og styrtede Bæster... De fleste Ansøgninger fra Salling Land er skrevne eller opsatte af én og samme Koncipist og dennes Tilværelse er sikkert en væsentlig Hindring for Transporten.«	Brevet taler for sig selv
18/3 1813	Do.	Do.	Kravet om levering af kornet i Aarhus gentages i henhold til aftalen på mødet i Aarhus, dog tillades også transport ad Limfjorden til Aalborg og brevet slutter: »At Yderne alvorligen blive tilholdte at opfylde de i denne Henseende ergangne allerhøveste Befalinger!«.	Do.
23/4 1813	Do.	Den konst. Stiftamtmand Jespersen (Sehested og Jespersen lå en tid i strid om brug af et kontor i Stift-amtet!)[xvi]	Aalborgadministrationen ændrer stand-punkt: »... indstille vi at Transporterne til Aarhus fra Salling, Fiends, Nørlyng og Rindsherred for en Tid maae blive standsede...«. En af betingelserne for lempelsen var, at kornet straks blev deponeret »... paa bekvemme Udskebningssteder...« samt »... i fornöden Fald drages Hr. Kammerraad Amtsforsvalter Gjørup til Ansvar for alle de Følger, der maatte flyde af, at Leverancerne ikke indkommer...«	Det var nok ikke altid let at være amtsforvalter..
11/6 1813	Do.	Viborg Stift og Amthus	Der blæser mildere vinde fra Aalborg-administrationen, idet de ydere, der vitterligt ikke har korn, kan købe sig fri i rede penge frem for at opkøbe erstatningskorn til ublu priser, og Aalborgadministrationen oplyser fortroligt: »Imidlertid have vi med Dagsposten begiert Amtstuerne i ..., men i særdeleshed Viborg Amtstue forsynet med saa store Fonds, som mueligen imod at disse Fonds snarest mueligen erstattes af Ydernes Betalinger og tilbage...«	Hvorledes datidens penge-transporter foregik vides ikke.

I det følgende skal fortælles nærmere om hestesygen, der grasserede i Salling i 1812-13 og som i høj grad involverede dyrlæge Christen Johansen fra Ramsing. Men først lidt om dyrlæge Christen Johansen og Veterinærskolen.

Dyrlæge Christen Johansen, der var født i Ramsing i 1779 som søn af smed og fæstehusmand Johan Caspersen og Maren Sørensdatter, havde bestået eksamen fra Veterinærskolen i København i 1804 med første karakter; hans uddannelse var betalt af Viborg Stift, der til gengæld - ifølge et reskript af 26. oktober 1792 - forlangte, at han nedsatte sig som dyrlæge i samme stift. Efter sin eksamen tog Christen hjem til sin mor i Ramsing, men det var småt med dyrlægeopgaver, som det fremgår at et brev han sendte den 29. september 1804 til Veterinærskolen forstod:

»... Da jeg er hjemme hos min Moder og har der en Smede-Værksted og i Mangel af anden Fortjeneste maa ernære mig ved at smede for Bønderne på Landet. Fortjenesten er ikke saa god, som jeg ønskede, for Heste-Skærreriet var forbi, da jeg kom hjem. Jeg har udbødt 2 Svin og kastreret én Hest og én Tjyr, som alt gik meget godt. Jeg har haft 37 syge at behandle, men maa være billig med Betaling for helles vil Bønderne ikke komme til mig, men heldere søge til andre Qvaksalvere, hvoraf der gives mange...«

Som ung dyrlæge måtte Christen Johansen jævnligt avertere i »Viborger Samler« om sin virksomhed. Christen Johansen slog sig senere ned som dyrlæge i Øxenvad i Dølby Sogn, hvor han giftede sig med Maren Mortensdatter. Han var da 36 år gammel, hun 40 år gammel. Kristen Klastrup[xvii] skriver i en skildring af Christen Johansen, at han efter alt at dømme var en ægte jyde med dennes egenskaber, en lun og sindig, tænksom og forstandig mand, som intet overilet foretog sig.

De bønder, der kunne læse, havde mulighed for at købe og læse om husdyrenes sygdomme i professor P. C. Abildgaards håndbog (1783): »En Dansk Heste- og Qvæg-Læge, et lidet Udtog eller Haand-Bog om de almindeligste Sygdomme, som anfaldes af Heste, Hornqvæg, Faar og Sviin, samt hvorledes man ved lidet kostbare Midler kan helbrede dem. Nyt og forbedret Oplag. Efter Forlangende til Brug for Bønder«. Håndbogen udkom oprindeligt i 1770 efter kongelig befaling til »Bøndernes Brug og Nytte«. Kilde: Københavns Universitetsbibliotek, Det Natur- og biovidenskabelige Fakultet, Frederiksberg.«

Veterinærskolen opfordrede sine færdiguddannede kandidater til at rapportere til skolen, hvis de i deres praksis stødte på særlige forhold vedrørende husdyrene, eller hvis de stod over for sygdomstilfælde, hvor de havde brug for den nyeste viden inden for veterinærvidenskaben. Der gik også informationer tilbage til dyrlægerne fra Veterinærskolen om den nyeste viden. Korrespondance hos Veterinærskolen viser, at Christen Johansen var i ret hyppig kontakt med skolen og sin gamle lærer, professor Erik Viborg.

Hestesygen i Salling

I marts 1813 rapporterede Christen Johansen noget særligt [xviii]:

»At en Deel af Balling Sogns Beboeres Heste er befunden med Krop og Qværkesyge[xix] og at disse ved at sættes og bruges iblandt andre Heste formodentlig kan udbrede denne farlige Sygdom til disse og altsaa for nærværende Tid ubrugelige til Reise.

Dette bevidnes herved af

C. Johansen, Dýrlæge (rødt laksegl)

Ramsing d 16 Marti 1813«

Da Christen Johansen skrev disse linier, havde han formentlig ingen anelse om, hvilken lavine af sagsbehandling, han derved udløste hos rækken af myndigheder: Danske Kancelli, Rentekammeret, Viborg Stift, Viborg Amtsstue, Skive Byfoged, Højslev birkedommer, Direktionen for Stutterivæsenet og Veterinærskolen, Den norske Provideringskommission og den tilknyttede Administrationskommission - det skal der fortælles om i det følgende.

Rentekammeret modtog som ovenfor anført et betydeligt antal ansøgninger fra Sallingbønderne om at blive befriet for korntransporterne til Aarhus. Disse ansøgninger var anledning til, at Rentekammeret beordrede stiftamtmand Niels Sehested til af dyrlæger at få undersøgt, om det nu også havde sin rigtighed med den af bønderne påståede hestesygge. Niels Sehested videresendte straks ordren til by- og herredsfoged Ole Selmer i Skive, der igen videresendte ordren til dyrlægerne, herunder Christen Johansen.

Rentekammeret modtog herefter indberetninger fra dyrlæge Christen Johansen med resultaterne af hans undersøgelser af kværkesygen hos hestene i Balling, Otting, Roslev, Krejbjerg, Oddense, Vejby, Lyby og Jebjerg sogne. Disse indberetninger, der indeholdt oplysninger om hestesyggen på de enkelte gårde, blev af Rentekammeret sendt til bedømmelse på Veterinærskolen. De blev sendt til skolens direktion, der derefter bad skolens lærere bedømme indberetningerne.

Nu havde Christen Johansen i stort set alle indberetninger anført, at en del heste var så syge, at de ikke egnede sig til eller var i stand til at gennemføre korntransporten til Aarhus, samt at de kunne smitte andre heste, de kom i nærheden af. Men det var der åbenbart delte meninger om, se nedenfor.

Veterinærskolen undsiger sin tidligere elev

Det var professor Erik Viborg på Veterinærskolen, der fik indberetningerne forelagt. Han skriver i et brev af 13. april 1813 til sin direktion og taler lige ud af posen:

»Af indlagte erfares, at Beboerne i Salling skal kiøre Korn til Aarhus, som de hellere vil levere i Skive for at forskaaes for en lang og besværlig Kiørsel, og at deres heste heldigviis har faaet Qværke, hvoraf de nu vil betiene sig som et Paaskud for at blive fritagne for Kiørselen. -

Dýrlægens Rapport er for ufuldstændig... Stiftamtmanden som synes at have Medlidenhed med Bønderne har givet en urigtig anmeldelse af Forordningen af 28. Nov. 1806 thi Qværke er vel en smitsom Sygdom, men da Hesten skal have denne Sygdom eengang i sit Liv... Dýrlæge Christen Johansen tillige med Dýrlæge Andreas Serup skulde beordres til at foretage en ny Undersøgelse... Stiftamtmanden maatte underrettes om, at en Qværkesyge ikke formedelst sin Smitsomhed gjort det nødvendigt at standse nogen Transport...«

Om dyrlægen og stiftamtmanden har været gjort bekendt med Erik Viborgs vurdering af deres indsatser vides ikke.

To epidemier i Salling

Udover de landsdækkende ulykkelige hændelser, som også påvirkede sallingboerne, blev de ramt af to epidemier. Distriktskirurg Johan Christian Stengel måtte i 1807 ind-

berette epidemiske sygdomme blandt sallingboerne til stiftamtmand Sehested[xx] - i alt 66 syge personer var angrebet af en eller flere af følgende lidelser: Hovedpine, tørhed i munden, søvnløshed, delirium, meget høj puls, ømt underliv og virkelig febris putride, der vistnok betegner sygdommen dysenteri eller tyfus.[xxi] I alt fire personer døde, herunder Jacob Bønding og hans kone i Hvidbjerg Sogn. Der var sygdomsudbrud i mindst 10 sogne.

I 1808 var også 66 personer syge, hvoraf fire døde. Her blev indbyggerne i mindst 18 sogne syge. Epidemierne er nøje beskrevet i indberetningerne med dato for sygdommens opståen, navn, opholdssted, sygdommens art, patienternes tilstand ved sygebesøg, medikamenter, raskmelding og dødsfald.

Her vises en oversigt over de epidemiske sygdomme fordelt på sogne m. m.:

Sogn	Indberetning 1807		Indberetning 1808	
	Syge	Heraf døde	Syge	Heraf døde
Durup	1	-	-	-
Grinderslev	9	-	-	-
Grove	1	-	3	-
Grønning	2	-	2	-
Harre	2	-	-	-
Hem	1	-	8	-
Hjerk	2	1	-	-
Hvidbjerg	3	2	4	-
Jebjerg	2	-	-	-
Lem	1	-	1	-
Lyby	1	-	2	-
Oddense	5	-	9	-
Ramsing	1	-	-	-
Resen	4	-	-	-
Roslev	4	-	5	1
Rødning	5	-	-	-
Selde	2	-	1	-
Skive	8	-	3	2
Thise	3	-	19	1
Tøndering	-	-	6	-
Vinde	1	-	-	-
Øvrige lokaliteter	2	-	2	-
Aasted	6	1	1	-
Tilsammen	66	4	66	4

Som et kuriosum kan nævnes, at pastor Steen Steensen Blicher også i 1808 rapporterede om smitsom sygdom i Torning Sogn. Et vidnesbyrd om, at epidemien også graserede andre steder i landet.

Den norske Provideringskommission blev nedlagt ved reskript af 22. februar 1814 - altså en måned tid efter Danmarks og Norges adskillelse, men afviklingen trak ud til 1825, hvor den endelig sluttede sit virke.

Denne beretning om skattekorn, hestesyge og epidemier i Salling er også til ende.

Jeg bringer en tak til Wenche Larsen, Kalundborg, Erik Møller, Viborg og Jørgen Christensen, Kalundborg for hjælp til fremfinding og tolkning af kilder.

Skulle læseren ønske at drøfte artiklen med mig, er hun/han velkommen til at rette henvendelse.

Anders Villadsen, Byens Mose 15, 4400 Kalundborg.

Noter

- [i] Norges Historie v/ Knut Mykland, bd. 9, s. 34, Oslo 1978
- [ii] Politikens Danmarks Historie, bd. 10, side 318, København 1964
- [iii] Der blev udover Den norske Provideringskommission nedsat en særlig Medicial-provideringskommission (reskript af 11. april 1808) for bl. a. at varetage rigernes forsyning med medicinalvarer
- [iv] Florian Martensen-Larsen, side 49
- [v] Rigsarkivet, Det Juridiske Practiske Selskab«
- [vi] Rigsarkivet i København, Den norske Provideringskommission, journalsager 1809-25, film S 16-5316
- [vii] Ifølge Den Store Danske ordbog: Lat., egl. Med kort hånd, uden formaliteter
- [viii] Rigsarkivet i København, Den norske Provideringskommission, kopibøger 1809-24, film S 16-5301, brev nr. 4522
- [ix] Rigsarkivet i København, »Schous Forordninger«, side 190 og 369.
- [x] Landsarkivet i Viborg, B-003, Aalborg stiftamt, Den norske Pro-videring 1807-1810, pakke nr. 1548a
- [xi] Skive kommunes historie, Fra oldtiden til 1880, side 283 ff.
- [xii] Rigsarkivet i Viborg, Viborg stiftamt, journalsager, Norges Pro-videringskommission, pakke nr. 115, brev af 11. marts 1813 fra Aal-borgadministrationen til stiftamtmand Sehested

- [xiii] Rigsarkivet i Viborg, B-003, Aalborg stiftamt, Den norske Pro-videring 1807-1810, pakke nr. 1548
- [xiv] Nordjylland under Engelskrigen 1807-1814, Aalborg 2009, side 127
- [xv] Rigsarkivet i København, Rentekammeret, Danske afdeling, 1. jyske renteskriverkontor, kopibog 1813, pakke nr. 2426.7
- [xvi] Rigsarkivet i København, Rentekammeret, Danske afdeling, 1. jyske renteskriverkontor, journal 1. januar 1812 - 1. oktober 1813, pakke nr. 2426.41
- [xvii] Kristen Klastrup: Maanedsskrift for Dyr-læger, 44. bd., Køben-havn 1932-33
- [xviii] Rigsarkivet i København, 325, Den Kgl. Veterinærskole, Kor-respondance 1812-1815, pakke nr. 52
- [xix] Netdyredoktor.dk: Kværke er en infektion i de øverste luftveje. Det medfører, at der dannes bylder i de lymfeknuder, som ligger mel-lem kæbegrenene. Kværke smitter hurtigt fra hest til hest.
- [xx] Rigsarkivet i Viborg, Viborg stiftamt, B-004, journalsager fra Sundhedskollegiet 1801-1812, pakke nr. 112-113. Udtog af Dagbogen for Salling Herreder over epidemiske Sygdomme fra 1. Dec. 1806 til 1. Dec. 1807 af Johan Christian Stengel, Districts Chirurg
- [xxi] Doktor A. T. Wistrand: Handbok för Husmedicinen«, 1858

Om forfatteren

Anders Villadsen er født i Sahl Sogn i 1940, student fra Vestjysk Gymnasium i Tarm, cand. oecon. fra Aarhus Uni-versitet 1967. Kommunal-di-rektør i Kalundborg 1969-2003. Formand for Kalundborg Ældre-råd og for botilbud-det Esbernhus i Kalundborg. Interesse i egns- og slægts-historie og stammer på fædrene side fra Salling.

Den fredede kælder under Gl. Skivehus er omkring 600 år gammel

Af Turi Thomsen

I sommer blev det efter arkæologiske udgravninger opklaret, at kælderen under de ældste bygninger fra begyndelsen af 1700-årene på Gl. Skivehus er væsentligt ældre end selve bygningen - faktisk fra første fjerdedel af 1400-tallet. Dermed er det det ældste Skive - bortset fra Vor Frue Kirke og Krabbesholm.

I 2010 indløb en ansøgning til Skive Kommune fra ejerne af Hotel Gl. Skivehus om en nedrivningstilladelse til henholdsvis østfløjen og nordfløjen i det bygningskompleks, der på det tidspunkt var en del af hotellet.

En del af muséets lovpligtige arbejde er at forholde sig til alle kommunens anlægssager, byggetilladelser såvel som nedrivningstilladelser. I den sammenhæng foretager muséet det, vi i faglig jargon kalder, arkivalsk kontrol.

Det betyder, at vi ret beset kigger muséets arkivalier og registreringer igennem for at vurdere, om der i det enkelte tilfælde vil være risiko for »...ødelæggelse af væsentlige fortidsminder«.

Langt de fleste anlægsarbejder får ingen bemærkninger med på vejen fra muséet, men ind imellem støder vi på sager, der kræver en reaktion fra muséets side.

Gl. Skivehus i 2010 set fra syd-øst. Foto: Turi Thomsen.

Før og efter - den lille gårdsplads set fra sydvest i henholdsvis september 2010 og oktober 2016.

Det giver næsten sig selv, at Gl. Skivehus med sin fysiske beliggenhed og sin lange historie i forhold til Skive by: en lokalitet, der har været hjemsted for en kongelig lensgård fra midten af 1200-tallet, har lang kontinuerlig brug, og som fortsat rummer nogle af de ældste bevarede bygninger i Skive (udover Vor Frue Kirke og Krabbesholm) - er en sådan sag.

Muséets første indsats på stedet var at foretage en foreløbig bygningsgennemgang og fotografering af de to nedrivningstruede bygninger for at skaffe sig et overblik over bevaringsværdierne på stedet og blive klar over, hvilken registreringsopgave der ventede os, i tilfælde af bygningernes nedrivning.²

Fredet til 1999

Frem til 1999 var bygningerne fredet. Efter affredningen var det op til ejerne selv, hvordan de hidtil fredede bygninger skulle forvaltes, og med ansøgning om nedrivning stod det helt klart, at man ikke længere ønskede at varetage deres bevaring. Truslen om nedrivning satte gang i en lokalt forankret indsats for at bevare bygningerne.

Som en del af indsatsen etableredes en arbejdsgruppe, »Fonden til bevaring af Gl. Skivehus«, hvis væsentligste opgave var at forsøge at skaffe midler til køb med henblik på bevaring af de efterhånden hårdt trængte bygninger og komme med forslag til en ny anvendelse.

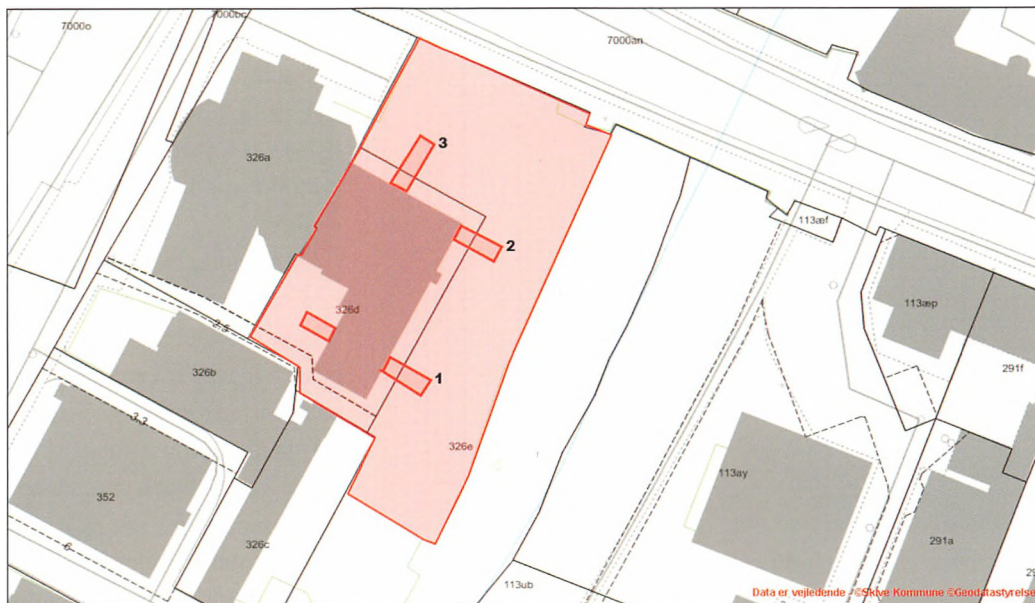
Arbejdsgruppen kom af en eller anden grund aldrig rigtig i gang med opgaven, bortset fra et meget væsentligt tiltag, når det gælder arbejdet med gamle huse: At få afdækket den bevaringsmæssige tilstand og finde frem til, hvilke elementer, det er værd at have særligt fokus på i forhold til bevaringsværdien.

Gruppen søgte relevant fagekspertise og fik udformet en rapport over bygningernes bevaringstilstand og anbefalinger for kommende istandsættelse og udvikling af bygningskomplekset.³

Af forskellige årsager kom arbejdet ikke videre. Efter flere år uden udvikling, valgte kommunen i december 2013 at købe de to bygninger, med tilhørende jord ned til åen. I første omgang stadig uden endelige planer for, hvad bygningerne kunne og skulle benyttes til.

Ved købet skulle kommunen som noget af det første

De planlagte grøfter fra prøvegravningen. Den angivne grøft på vestsiden af østfløjen er udsat til senere, sammen med eventuelle arkæologiske undersøgelser under gulvene inde i bygningerne.

sikre sig, at der ikke skete yderligere forværring i bygningernes bevaringstilstand for som minimum at undgå forringelse i bevaringsværdien af det erhvervede.

Inden for bygningsbevaring benyttes udtrykket: »tæt på tag og fag« for det absolut mindste tiltag, der skal til for at sikre en bygning mod indtrængende vand ovenfra og udefra.

Da langt de største bevaringsmæssige udfordringer på gamle huse skyldes fugt, kan man ved at tætnes tag, sokler, døre og vinduer langt hen ad vejen give de fleste bygninger en lidt længere overlevelse og skaffe sig lidt mere tid, inden der sættes ind med den egentlige og nødvendige bevaringsindsats.

De indgreb, der udføres i den forbindelse, har i bedste fald udsættende virkning på et igangværende forfald, men har ingen kosmetisk forskønnende betydning. Nogle gange kan det ligefrem virke skæmmende og forværrende på det samlede bevaringsindtryk; plader for vinduer og døre, midlertidig taginddækning og så videre kan få selv det

mest fredningsværdige hus til at ligne en ruin. Men det skal man ikke lade sig snyde af. Det kan se meget kaotisk og destruktivt ud at fjerne og nedbryde for at finde frem til den bedste måde at bevare på.

Dette gælder i særdeleshed, hvis bygningerne, som i Gl. Skivehus' tilfælde igennem længere tid ikke er blevet vedligeholdt forud for indsatsen.

Fugt og råd er alle huses værste fjende og med en beliggenhed mindre end 20 meter fra åen, kan det ikke undre, at Gl. Skivehus er særlig hårdt belastet. Jo længere tid der går, jo værre bliver det.

I 2016 var kommunen kommet så langt med planlægningen af bygningernes fremtidige anvendelse, at der forelå et projekt, som muséets arkivalske kontrol og prøvegravning kunne relatere sig til - der skulle indrettes kontorer i bygningerne og arealet ud mod Østerbro Torv skulle omlægges til parkeringsplads og adgangen til åen skulle åbnes med et trappeanlæg.

Muséets arkivalske kontrol skulle følges op af en prøve-

Gl. Skivehus ejerlav, opmålt af landinspektør Erichsen i 1847.

gravning, der skulle afklare forholdene under terræn, rundt om de to bygninger for at anslå omfanget af en egentlig arkæologisk undersøgelse i forbindelse med det kommende anlægsarbejde. Desuden ville den kommende renovering og ombygning indendørs også afføde arkæologiske undersøgelser i gulvene samt give mulighed for at foretage bygningsarkæologiske iagttagelser i det stående murværk i det omfang.

Prøvegravningen bestod i første omgang af tre gravede søgegrøfter: To på østsiden af anlægget (1 og 2) samt én på nordsiden af anlægget (3). Formålet med de tre søgegrøfter var at få et indblik i kulturlagenes tykkelse på stedet samt at klarlægge, om der fandtes andre konstruktioner i området. Blandt andet ville man gerne finde afgrænsningen på den voldgrav, der endnu i midten af 1800-tallet fandtes nord for nordfløjen.

I alle tre grøfter viste kulturlagene sig at være meget tykke og bestå af store mængder mere eller mindre omsat organisk materiale, blandt andet en del dyreknoget og

keramik. Lagene tolkes som husholdningsaffald, der er ophobet over lang tid og velbevaret på grund af det fugtige miljø i området. I alle tre grøfter blev der gravet til en dybde af omtrent to meter og ingen steder blev der opnået kontakt med undergrund/lag, der ikke var menneskeskabte.

De stående bygningers fundamenter blev fulgt, så langt ned som muligt i de tre søgegrøfter.

Den eksisterende nordfløj, også kaldet palæbygningen, er et byggeri fra midten og slutningen af 1800-tallet. Det er opført efter nedrivningen af en ældre fløj på stedet.

I grøft 3 kunne man i jordprofilerne se, at den eksisterende bygning tilsyneladende er opført på et relativt spinkelt fundament, der ikke kunne følges længere ned end godt en meter under terræn. Et lag med byggeaffald blandt andet bestående af store munkestensbrokker og kalkmørtel skønnes at stamme fra nedrivningen af dens forgænger.

Det kan være spor efter den relativt korte nordfløj, der ses på det såkaldte Original I kort, over Gl. Skivehus ejerlav fra 1847.

Indenfor i den eksisterende nordfløj, er det muligvis også spor efter den ældre nordfløj, der kan ses og mærkes som forhøjninger i gulvet. Det er ikke, som man skulle tro, forgængerens fundamenter, der »kommer op« i gulvet, men derimod den eksisterende bygnings dårligt funderede ydermure, der synker/sætter sig.

I den nordligste del af grøften, fremkom nogle meget svampede, vandfyldte og skrånende lag, der tolkes som opfyldslag fra den tilkastede voldgrav langs Østerbro Torv, men nogen egentlig voldgravskant blev der ikke registreret.

I grøft 2, som er anlagt ud for palæbygningens østgavl, blev der i en dybde af omtrent en meter under terræn fundet spor efter en ældre brolægning. Det kan undre, at en brolægning ligger så relativt dybt i et område så tæt på

Kældergulvets niveau markeres på ydersiden. Østfløj og søgegrøft 1 set fra øst.

åen (her omtrent 15 meter fra åens vestre bred), men her skal man tage med i betragtning, at Skive Å/Karup Å tidligere bestod af tre udløb, som i et delta ledte vandet ud i fjorden. Da man på et tidspunkt valgte at rørlægge/nedlægge de to mindre udløb og kun beholde det største af åløbene, var en af konsekvenserne, at man fik en betydelig højere vandstand i det tilbageværende løb.

Der, hvor der virkelig kom nye og væsentlige oplysninger frem, var i grøft 1, på østfløjens østside.

Østfløjen, som er opført i bindingsværk, er, ifølge en inskription på en bjælke i bygningens vestfacade, anlagt i 1719. Bindingsværket er etableret oven på en høj kampestenskælder med et kraftigt og dybtgående fundament,

Sydprofil i grøft 1 ved østfløjen, der viser de mange affaldslag, men som også indeholdt spændende lag fra kælderens konstruktion. Set fra nord.

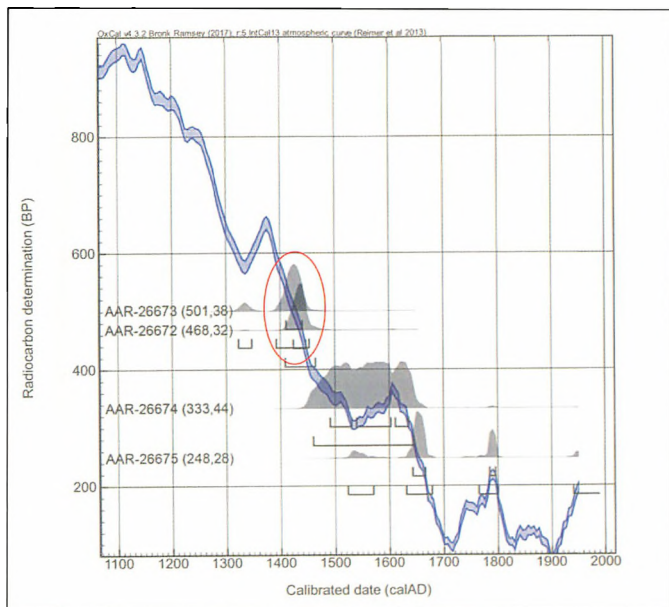
som kunne følges mere end to meter ned under det eksisterende kældergulvniveau.

Jordlagene i grøftens sydprofil viste, at kælderens kamstensfundering er anlagt på en menneskeskabt banke. Banken er skabt af påført materiale, som er fastholdt og støttet af store egestolper rammet ned i den bløde engbund. Den nære sammenhæng mellem funderingsstolper, påførte konstruktionslag og kælderens kampestensfundament betyder, at man med en vis sandsynlighed kan anslå, at en datering af disse stolper og lag også giver os et anlægsestidspunkt på kælderen.

To af disse egestolper blev hevet op, med henblik på at udtage skiver af dem til årringsdatering, såkaldt dendrokronologi. Ind imellem støder man på tømmer, der ikke lader sig datere, derfor blev der for en sikkerheds skyld også udtaget prøver til kulstof14-datering fra to udvalgte lag i den oprensede og opmålte sydprofil i grøft 1.

Her efter var det bare at vente på svaret.

I forvejen har de skriftlige kilder givet os dateringer fra midten af 1200-tallet og frem, og en liste over ejere af

AMS-laboratoriets kulstof14-kurve. De to øverste prøver stammer fra Gl. Skivehus.

stedet kan følges fra omkring 1300-tallet og næsten kontinuerligt frem til i dag. Men ingen af disse kilder har givet nogen konkret datering på andet end de yngste af bygningerne.

Og heldigvis skuffede dateringsresultaterne ikke.

De første dateringer landede i muséets postbakke i sommeren 2017. Det var dateringen af de to stolper, som viste, at de var fældet i perioden mellem 1404 og 1409.⁴

Fire måneder efter fulgte datering af det materiale, der var sendt ind til kulstof14-analyse. Dateringen af de to prøver landede på den første fjerdedel af 1400-tallet.⁵

Vi kunne nu fastslå, at kælderens under bindingsbygningen er væsentligt ældre end bygningen ovenpå, og desuden betød dateringen, at kælderens nu skulle betragtes som fredet på grund af sin høje alder. I Danmark er det nemlig sådan, at alle bygninger, der er ældre end 1536 er fredet ved lov.⁶

Det var, desværre vil nogen mene, ikke dateringer, der

bragte os tilbage til kongens lensgård i 1200-tallet, men den opnåede datering er interessant af andre årsager.

Generelt kan man sige, at dateringer først for alvor bliver interessante, når de kan hjælpe os med at sætte hændelser, steder og personer ind i en større sammenhæng.

Johan Skarpenberg er navnet på en herre, der ifølge de skriftlige kilder skulle være ejer eller byggherre ikke bare på Gl. Skivehus men også på så markant en bygning som Spøttrup Borg. Han er på dette tidspunkt en magtfuld herre. Det skal blive interessant, om andre undersøgelser og nye dateringer på borge og voldsteder rundt om i Skive Kommune, vil afsløre flere interessante sammenhænge i studiet af vores fælles kulturarv.

Det gælder om at være opmærksom, når der bygges og graves rundt om i landet, selv den mindste lille udgravning kan vise sig at rumme væsentlige nye og gamle historier.

Note:

1. Museumslovens kap. 8, §23-27.
2. Bygningsgennemgang Gl. Skivehus, SMS5014. v. Turi Thomsen, Museum Salling 2010.
3. »Bevaringsvurdering, Gammel Skivehus, maj 2011« v. Center for Bygningsbevaring.
4. Wormianum trædaterings dateringsrapport, »Dendrokronologisk undersøgelse af prøver fra Gl. Skivehus, SMS1470«.
5. AMS-laboratoriet ved AU, AAR 266672 og 26673.
6. Bygningsfredningsloven Kap. 2 §4.

Om forfatteren

Turi Thomsen er uddannet middelalderarkæolog med historie som bifag og en restaureringsfaglig suppleringsuddannelse oven i.

Siden 2006 har hun været ansat som arkæolog ved muséet i Skive, hvor hun i 2011 blev fastansat som museumsinspektør.

Tanker ved et billede: Fra bondedreng til skoleleder

Af Jørgen Bysted

Et omkring 100 år gammelt billede fra Sundsøre Lokalarkiv af gården Pors i Åsted, der var hans far barndomshjem, satte Jørgen Bysted i gang med kortlægge sin fars spændende livs historie. Trods megen modgang kæmpede bondedrengen sig frem til en tilværelse som lærer og senere skoleleder.

Ved et besøg i Sundsøre Lokalarkiv fandt jeg et billede af ejendommen Pors i Åsted Sogn med en ny vindmølle på taget og med gårdens folk poserende ved ladens vestre gavl. Pors var min fars barndomshjem. Billedet er en af-fotografering fra 1987 af en original hos Aage Bysted, som ejede Pors til 1964.

Arkivet har noteret, at gårdmøllen er fra 1912, at billedet er fra omkring 1920, eventuelt 1915 - 1920, og at drengen til højre i billedet formodentlig er Aage Bysted. De andre personer er ikke identificerede. Men Aage var født i 1901, så hvis drengen er Aage, er der noget galt med dateringen af billedet. Når jeg kigger nøje på billedet i en forstørrelse, er der derimod ingen tvivl om, at nummer to fra venstre er min far, Niels Sørensen Bysted, at den næste er min farmor Else Nielsen og nummer fire er min fars søster Hanne.

På det tidspunkt var der en bestyrer på Pors, som jeg ikke kender, men som jeg ved var hård ved de to drenge, især Niels, som han tæskede. Det må være bestyreren, der står til venstre med hunden og urkæde over maven. Else Nielsens mand, Søren, døde 23. august 1907 på Frederiks

Pors, Risumvej 1, Åsted. Ladegavlen med gårdmølle set fra vest.

Forstørret udsnit af billedet på side 67.

Hospital i København, det senere Rigshospital. Han var bare 45 år og døde formentlig af leverkræft. Else og Søren Nielsen i Pors havde fire børn, som alle var døbt Bysted, fordi deres far var derfra, og fordi præsten ikke ville videreføre den gamle navnetradition, hvor for eksempel Søren Nielsens søn skulle hedde Niels Sørensen. I stedet blev min far døbt Niels Sørensen Bysted.

Ældst var Bodil, som var født i 1888. Hun var forlovet med både- og møllebygger Niels Thomassen på Fur, og da faderen døde, fik hun lov at gifte sig og flytte hjemmefra, selv om hun jo var ganske ung i 1907. Så var der en mindre at forsørge på Pors.

Den næste var Johanne, som aldrig blev kaldt andet end Hanne og med tryk på første stavelse. Hun var født 6. marts 1892. Den næste var Niels født 24. oktober 1897, og den sidste var Aage født 9. august 1901.

På baggrund af en del data, som jeg vil komme ind på, er mit gæt, at man, på et passende tidspunkt efter at møllen var rejst, har kaldt gårdens folk sammen i deres pæn' klæ'r for at forevige begivenheden. Der er ingen blade på træerne, og går vi ud fra, at det er korrekt, at møllen blev rejst i 1912, er det mit gæt, at billedet er fra det efterår.

På det tidspunkt har Aage været 11 år, Hanne 20, og Niels var lige omkring sin 15-års fødselsdag. Drengen på

Selde forskole 1905. Læreren er Thyra Frandsen. Niels sidder i første række som nummer tre fra venstre.

billedet ser måske ældre ud, men tydeligt er det ikke. Ved forstørrelse er det derimod tydeligt, at han ser noget forhutlet ud i sit grove tøj og klodsede træsko.

Hvis dateringen er flere år senere, bliver den mindste dreng hurtigt for stor til at kunne være Aage. Men bortset fra den yngste drengs størrelse sætter billedets og kopiens teknik begrænsninger for kvalificerede gæt om personernes alder.

Hvad har vi så ellers at gå ud fra? De fleste af personerne på billedet har i de år boet stabilt på Pors, så deres nærvær eller fravær ved fotograferingen siger os ikke noget, når vi skal gætte på en datering. Men det gælder ikke Niels.

Niels havde altså mistet sin far som 9-årig i 1907. Han gik i skole i Selde, hvor han ikke havde det godt og ikke rigtigt lærte noget. Læreren var ikke pædagog. Han gjorde forskel på børnene fra de store og de små gårde, og Pors hørte til de mindre.

Han kunne lade Niels sidde og forsøge at løse det samme regnestykke i ugevis. I stedet for at lære ham at regne, hånede han ham, fordi han ikke kunne finde ud af det. Oplevelser i barndommen præger et menneske. Niels blev senere lærer og skoleleder, og flere af hans gamle elever er kommet til mig og har fortalt om, hvordan han kunne sætte sig ned ved siden af dem og hjælpe dem, når de var kørt fast.

Hjemme havde moderen været nødt til at ansætte en bestyrer til at drive ejendommen sammen med familien. Han var ikke god ved børnene, som jo hjalp til hvor de kunne.

Hanne var ældst og pige og ikke til at holde nede. Hun kunne gå og binde op bag bestyreren, der høstede med le alt det han kunne, uden at hun blev træt eller kuet. Når de var færdige, kunne hun slå vejrmøller på marken og springe over riven, mens hun råbte ad ham, at nu skulle hun til gymnastik.

Aage var for lille, men Niels havde en passende alder til at få tæsk. Det fik han, lussinger så hårde at de gav blodsmag i munden.

Psykologer vil mene, at en sådan barndom uden sikre oplevelser af succes uvægerligt vil præge et menneske for livet. Og i eftertankens klare lys må jeg medgive, at det nok også har haft sin indflydelse på Niels.

Han ville hjemmefra, så snart det var muligt, og som 13-årig fik han plads på gården hos Laust Madsen i Gammel Åsted et par kilometer fra hjemmet. Samtidig kunne han skifte skole fra Selde til Åsted, hvor han fik det meget bedre.

Ud at sejle

I oktober 1912 fyldte han 15 år, det har han set frem til og længtes efter, for han ville væk. To uger efter, den 9. november, fik han udstedt søfartsbog. Den 19. november sejlede han ud »på fjordfart« med sluppen Himalaya af Nykøbing Mors som kok. Skipper var hans ældste søsters svoger, Peter Thomasen fra Fur, også kaldet Peter Møller.

I de følgende år sejlede han som ungmand og letmatros på seks forskellige mindre skibe og nåede både til Sankt Petersborg og til England. I sommeren 1916 måtte han afmønstre på grund af krigen og fordi han havde nået værnepligtsalderen og derfor ikke måtte sejle uden for Danmark.

Fra marts 1918 til januar 1919 aftjente han sin værnepligt i marinen, og som forholdsvis erfaren sømand kom han hurtigt ud at sejle. Først med en torpedobåd, senere med et lille minerydningsfartøj. Værnepligtstiden fyldte meget i hans erindringsstof.

I virkeligheden drejede det sig om godt ni måneder, men oplevelserne, kammeratskabet og det helt særlige miljø i marinen har afgjort modnet og påvirket den faderløse Niels kraftigt. Det mærkedes i de mange historier om opgaver og øvelser og om kammerater og officerer, han fortalte.

Der er bevaret nogle få breve fra Niels til hjemmet fra denne tid, og de lyser af fortælleglæde - og af rigtig mange stavefejl.

Derefter vendte han hjem til Åsted, hvor han passede Pors sammen med sin lillebror, til han helt forlod egnen i 1929. I årene 1912 - 1916 har Niels formentlig tilbragt en del af pauserne mellem togterne som sejlene sømand hjemme i Åsted, og fra afmønstringen i 1916 frem til tiden i marinen har han også været på Pors.

Efter således at have ridset rammerne op, vil jeg hævde som min påstand, at billedet af folkene foran gårdmøllen på Pors er taget kort før Niels stod til søs i november 1912. Man kan indvende, at der har været nogle pauser mellem hans togter til søs, hvor han har haft mulighed for at stille op til fotografering på Pors.

Men når jeg ser på den forhutlede bondedreng i træsko på billedet ved siden af sin selvsikre plageånd, bestyreren med guldurkæden, har jeg svært ved forbinde ham med en hjemvendt selverhvervende sømand på orlov. Men jeg kan tage fejl.

Folketælling

Sådan skrev jeg, da fantasien arbejdede ud fra den viden, jeg havde opfattet af det, jeg har fået overleveret. Men dykker man ned i de arkiver, der nu gennem internettet er frit tilgængelige, kan der straks korrigeres for så vidt angår bestyreren.

I Folketællingen 1. februar 1911 ses, at beboerne i Pors ganske rigtigt var Else Nielsen, datteren Johanne og sønnerne Niels og Aage. Desuden 28-årige »tjenestetyende« Anders Falk (?), som angives at være tilflyttet sognet i 1910. Er det rigtigt, var det måske ikke ham, der havde tyranniseret Niels. Måske er ham på billedet en efterfølger. Bestyrere var formentlig fæstet for kortere tid ad gangen med skiftedag til april og november.

Men billedet satte en længere tankerække i gang, og

med udgangspunkt i de papirer og billeder, jeg har haft liggende siden mine forældres død, begyndte jeg at grave videre i min fars historie suppleret med det, jeg har kunnet finde i diverse arkiver.

Det er ikke fordi, jeg ikke har kendt min far, for jeg var 27, da han døde. Men han døde pludseligt af et hjertetilfælde, og de fleste af os er ikke disponeret for nogen dyb og systematisk interesse i vores forældres fjerne fortid før sent i livet.

Min far var fraværende i vigtige år af min barndom, fordi han måtte søge arbejde langt fra familiens hjem. Således underviste han langt borte i København i tre år, fra jeg var fem til jeg var næsten otte år, og jeg blev aldrig tæt knyttet til ham, mens han levede. Det blev min mors familie, jeg kendte bedst.

Men da jeg genkendte min far som en af personerne på billedet af Pors med den nye gårdmølle, ramte det mig des stærkere. Det inspirerede mig til at grave ned i, hvad der kunne findes om den baggrund, der havde været hans, og om hans opvækst og udvikling.

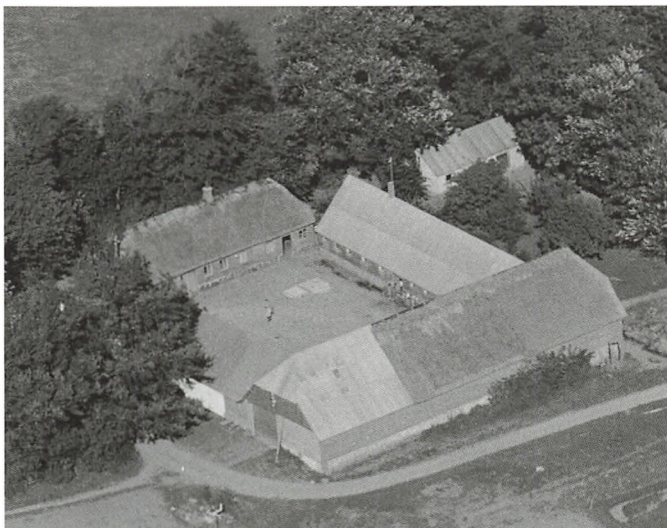
Hvad var Pors for et sted? Hvad var det for et hjem, Niels voksede op i?

»Hvorfor står de så langt fra hinanden«, spurgte min søsters søn, da han så billedet. Hun svarede, at man nok ikke kom så tæt på hinanden for hundrede år siden. Man gav hånd, når man hilste, men knus og omfavnelser som i dag brugte man ikke. Den spontane opfattelse af billedet er alligevel interessant.

Niels var den første i sin familie, og en af de få, han voksede op sammen med, der fik et arbejde og en karriere, der krævede en boglig uddannelse og en eksamen. Han fik aldrig nogen eksamen, men arbejdede ikke desto mindre som lærer og skoleleder i tredive år.

Hvordan var det gået til, og hvad satte ham i gang?

Pors var på 35 tønder land - eller lige under 20 hektar, som var udstykket fra Åsted Skovgård. Det er god jord og

Pors fra før det nye stuehus blev bygget cirka 1950.

smukt beliggende tæt på Limfjordsskrænten med udsigt over Fursund mod Fur og helt over til Vitskøl Klosters hvidkalkede mure oppe i Himmerland.

Sådanne gårde med nogle tønder land agerjord, et par heste eller tre til trækraft, nogle malkekøer, måske nogle kvier, en so eller to, smågrise efter årstiden, høns og måske gæs eller ænder, kunne snildt give føden til en familie og måske til en medhjælper eller karl.

Den slags gårde var der mange af endnu langt op i 1950'erne.

Til Pors hørte der også eng nede ved fjorden, og på stranden lå gårdens båd altid klar til et togt på vandet.

Når vi besøgte familien i 1950'erne, kunne man fra køkkenvinduet se den lille færge til Fur, når den lagde ud fra færgelejet ved Branden med rutebilens bagende hængende ud over stævnen. Færgen Fuursund sejlede mellem Fur og Branden frem til 1956. Den var fra 1931 og lidt under 13 meter lang med plads til to-tre biler, så når rutebilen skulle med, var der ikke plads til andet, når ikke karosseriet bag bagakslen hang udenfor.

Niels' far hed Søren Nielsen og stammede fra et husmandssted i Mølkær Huse på Bysted Mark i Nautrup Sogn. Vurderingen i hartkorn var beskedne 0-5-1-1/4, og grunden et ret regulært rektangel på omkring 100 gange 400 meter.

Stedet er identisk med det areal, der i dag udfyldes af en snes parcelhuse på den vej i udkanten af Durup by, der hedder Kløvermarken, plus cirka 100 meter øst for banen, der blev afskåret da jernbanen fra Skive til Glyngøre blev anlagt.

Banen åbnede 14. maj 1884, og det er fortalt, at Søren, da han skulle stille som værnepligtig ved livgarden i København, måtte gå til Skive. Havde banen åbnet få uger tidligere, kunne han have nøjedes med at gå 300 meter hen til stationen i Durup.

Niels' mor hed Else Nielsen og stammede fra Sæbygård i Åsted Sogn. Dengang gik man ikke så langt efter kæresten. Afstanden mellem de to matrikler er i luftlinje omkring seks kilometer.

Sæbygård var i 1400-tallet en væbnergård under Østergård. Endnu i 1791 var den ifølge Trap på 12 tønder hartkorn og 3 1/2 tønder mølleskyld, senere noget mindre, men i Elses tid stadig regnet for en stor gård.

Fra Bysted til Pors

Da Else og Søren blev gift i 1886 overtog de husmandsstedet efter Sørens far, Niels Nielsen, som blev boende i huset, og her blev de to døtre født. Men Else ville have noget større og Søren var en dygtig mand. I 1893 byttede han sig til Pors for husmandsstedet og 6000 kr. Sørens far fulgte med på aftægt til han døde 82 år gammel i 1899. Sønnerne Niels og Aage er født på Pors.

Selv om Pors hører til Åsted Sogn, var den del af sognet, hvor Pors ligger, nemlig Risum, henlagt til Selde skoledistrikt, og i indskrivningsprotokollen, som nu findes i Sundsøre Lokalarkiv, ses, at de fire børn fra Pors alle efter tur blev indskrevet i Selde Skole.

Oplysning om Bøgejerens Fart med et dansk Handelskib.

Han er afmonstret fra den 14/3 1913 med Skibet: *Columbiast Rømsdal* der ligger i *Skibet*

Hans Stilling ombord: *Kok*

Skibsforeens Navn: *12. Skibsforsamling*

Hvorhen Skibet er bestemt: *Tyskland*

By: *København*, den 14/3 1913

Meningsbetyrernes Underskrift: *Kok*

Han har gjort Tjeneste som: *Kok* fra den 14/3 1913 til den 29/5 1913

Skibsforeens Underskrift: *N. Nielsen*

Skibet har været: *et par dage var bogenmade-Gulmar.*

Han er afmonstret den 29 MAJ 1913 By: *København*, den 29 MAJ 1913

Meningsbetyrernes Underskrift: *N. Nielsen*

Oplysning om Bøgejerens Fart med et dansk Handelskib.

Han er afmonstret fra den 20 Juni 1913 med Skibet: *Smalby* der ligger i *Skibet*

Hans Stilling ombord: *Hjemsmand*

Skibsforeens Navn: *2. Skibsforsamling*

Hvorhen Skibet er bestemt: *Indiske Fart*

By: *Aalborg*, den 20 Juni 1913

Meningsbetyrernes Underskrift: *Hjemsmand*

Han har gjort Tjeneste som: *Hjemsmand* fra den 20/6 1913 til den 29/6 1913

Skibsforeens Underskrift: *N. Nielsen*

Skibet har været: *Indiske Fart*

Han er afmonstret den 24 JUL 1913 By: *Aalborg*, den 24 JUL 1913

Meningsbetyrernes Underskrift: *N. Nielsen*

Et par sider fra Niels' søfartsbog.

Niels blev indskrevet som seks-årig i maj 1904 og må have startet i 1. klasse i Selde Skole ved skoleårets begyndelse til april 1905. Der er desværre ikke bevaret protokoller i Sundsøre Lokalarkiv der viser, hvornår han skiftede til Åsted Skole.

Flyttede han ikke før, han var 13 år, har det nok først været i 6. klasse. Og så er det begrænset, hvad skoleskiftet kan have forbedret hans skolekundskaber. Kirkebogen fortæller, at han blev konfirmeret i Selde Kirke 1. oktober 1911, så han må være gået ud af skolen som 14-årig ved afslutningen af 7. klasse i foråret 1912.

Som nævnt i indledningen fik han udstedt søfartsbog lige efter sin 15 års fødselsdag i oktober, og straks efter sejlede han på sin første hyre ud på et to-måneders togt i »indskrænket fart« som kok.

Det blev til fire togter med tre forskellige skibe frem til 1. Verdenskrigs udbrud 1. august 1914. Og selvom Danmark formåede at holde sig neutralt under hele krigen, måtte det naturligvis betyde noget for søfarten, når to nabolande førte krig mod hinanden.

For Niels betød det i hvert fald en pause på et helt år frem til hans sidste to ture i handelsmarinen, nu som henholdsvis letmatros og matros.

I maj 1916 må han skrive et postkort hjem til Pors - og det fremgår, at sikkerheden i skriftlig dansk hos den 18 årige sømand endnu ikke er helt udviklet:

»... ligger i Skive og skal losse melassejoder fra Saxkøbing. Men herfra skal skibet temmelig sikkert til Tyskland og da jeg på grund af værnepligtens skyld ikke må sejle i udenlands fart skal jeg i så fald afmønstre. jeg slutte med mange venlige hilsener til ... alle. Hvis jeg ikke skal afmønstre kommer jeg nok hjem på søndag«.

Tiden som sømand kom således til at vare 3 1/2 år, hvoraf de cirka 10 måneder blev tilbragt til søs. Ind imellem må han have boet og arbejdet hjemme på gården.

Da Niels efter værnepligten vendte tilbage til Pors, har der nok stadig ind imellem været en bestyrer, men ellers blev fordelingen, at Aage passede markerne, mens Niels tog sig af kreaturerne og malkningen.

I folketællingen 1. februar 1921 nævnes kun gårdejer-ske Else Nielsen og sønnerne Niels og Aage som beboere på Pors.

Niels har gemt to noteringsbøger. Den ene er for 1922, og i den har han 10. april 1922 noteret »Bil til flytning af bestyrer 35 kr.« Så den fremmede hjælp er nok senest stoppet pr. 1. april 1922, og derefter har brødrene drevet Pors alene. De har da været 20 og 24 år.

Som jeg husker Pors omkring 1960, var der vel omkring 15 køer i stalden. Det kan have været lidt flere eller lidt færre. Der er ingen kendte oplysninger om kreaturholdets størrelse omkring 1920, men Niels har gemt en afregning fra mejeriet for perioden 10. december 1922 til 6. januar 1923, så måske kan vi regne os frem til det.

Set fra nutiden er de 18 - 30 liter (39 - 56 pund), der

Afrekning

for

Jos. P. Nielsen Enke

fra

10 DEC 1922

til

6 JAN 1923

192

Nr.	Leveret Pd. Sædmælk daglig							Pd. Sædmælk ugentlig		Fædteprocent		Uge		Net		Ialt	
	Søndag	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lørdag	lste	2den	Midd.	Uge	Uge	pr. Pd.	pr. Pd.	Kr.		Ore
1	36	41	42	37	31	36	46	677	51	46	508	510	336			25 08	
2	31	36	37	31	31	36	46	332	46	46	46	511	346			29 15	
3	36	44	31	37	31	36	46	361	46	46	46	511	356			32 20	
4	31	31	31	31	31	31	31	336	31	31	31	511	366			36 05	
Ialt Pd.							1373								Ialt		
Udgift:																	
Modtaget Pd.	1. Uge				2. Uge		3. Uge		4. Uge		Ialt Pd.	Ore pr. Pd.	Ialt				
	1. Uge	2. Uge	3. Uge	4. Uge			Kr.	Ore.	Ialt								
Sk. Mælk	448	670	670	920	1668	2	64	48									
Kj. Mælk								3									
Smør					2			4	78								
Smørpris																	
For Mejeriprodukter												Ialt		29 11			
Frdrag f. Mejeriprodukter																	
At udbetale																	
Frdrag for Gæld																	
Tilgodehavende																	
Skyld																	

Afrekning over leveret mælk til mejeriet.

udgør den gennemsnitlige daglige mælkeleverance fra Pors til mejeriet, ikke mere end hvad en enkelt ko præsterer i vor tids højtspecialiserede kæmpestalde.

Men over de forløbne hundrede år er der sket en meget kraftig optimering og effektivisering i dansk landbrug og mælkeudbyttet er flerdoblet. I *Det danske landbrugs historie* fra 1988 ses, at landsgennemsnittet per ko i 1920 var 2.142 kg. svarende til seks liter per dag. I 1922 var det steget til syv liter per dag. Det tilsvarende tal for 2014 var 26 liter!

Går vi ud fra landsgennemsnittet på seks til syv liter pr. ko pr. dag, må vi tro, at antallet af malkekøer i Pors omkring nytår 1923 har kunnet tælles på én hånd. I lommebogen er der noteret, hvornår »Lille Fynbo« og »Store røde ko« har været ved tyr, så mindst to har der været.

Ser man på mælkeafregningen igen, er det påfaldende at se, hvordan mælkeudbyttet i de fire vinteruger stiger fra 274 pund til 394 pund. Det er 60 procent. Er der mon kommet en ko mere til? Eller er der ændret på fodringen, og er det derfor, Niels har gemt netop denne afregning?

Køer har fra tidernes morgen levet af græs om sommeren og hø om vinteren, hvor mælkemængden derfor falder. Men i de år var roer og ensilage på vej ind i dansk

landbrug som vinterfoder, og med fornøden fantasi kan man forestille sig, at brødrene har lagt om til en mere moderne foderplan på Pors netop ved juletid 1922, som må have været den første vinter, de drev gården uden bestyrer. Men det får vi aldrig at vide. Bemærk at nettoafregningen fra mejeriet for de fire uger var beskedne 120,42 kroner. Det blev der rettet op på senere.

Andre kvitteringer viser, at man i Pors abonnerer på ugebladet Hus og Hjem, og i lommebogen har Niels også gemt en masse udklip fra aviser, der vidner om hans interesser. Det er især maritime emner men også samfund og politik.

Bag i bogen har Niels afskrevet hele Henrik Ibsens digt *Terje Vigen* med blyant. Og under overskriften Minderne ligeledes fjerde vers af Jeppe Aakjærs digt *Der dukker af disen*: »Hvad var vel i verden det fattige liv med al dets fortærende tant, om ikke en plet med en dal og lidt siv vort hjerte i skælvinger bandt osv.« Desuden teksten til visen Hils fra mig derhjemme. Det har været tekster, der talte til den unge Niels.

I lommebogen har han yderligere noteret en række titler på Hus og Hjem's følgebøger, H.F. Ewalds romaner i serie og serien med Carit Etlars folkelige fortællinger. Alt uden de graverende stavfejl, der var i for eksempel brevene hjem fra marinen. Det er selvfølgelig også afskrift, men måske spores en begyndende litterær interesse og boglig kunnen.

Ingen Aakjærbøger

Det er i øvrigt fortalt, at Else frabad sig Jeppe Aakjærs bøger i sit hus. Han var for meget talsmand for landarbejdere og tyende mod gårdejerne - og Else var gårdejer! At hun heller ikke var så ringe stillet socialt set, kan vi se i Folketællingen for 1916, der som den eneste har oplysninger om de enkelte husstandes indtægts- og formueforhold foruden oplysninger om betalt stats- og kommuneskat.

Else Nielsen ved gavlen af det gamle stuehus på Pors.

Folketællingen 1916 for Åsted Sogn omfatter 803 personer optalt på 156 matrikler. Økonomisk topper godsejer Froberg på Østergård med en indtægt på 12.000 kroner og en formue på 110.000 kroner. Derefter følger de største gårde med indtægter på 4000 - 4800 kroner.

Pors ligger pænt midt i feltet af gårde med en indtægt på 1400 kroner og en formue på 8400 kroner. Elses fødegård Sæbygård, som blev drevet af hendes ældste bror, er noteret for 2800 kroner og 26.000 kroner i formue. Ellers er typiske indtægter i sognet 1100 kroner, 1550 kroner, 600 kroner, 900 kroner og 200 kroner. Så Else har nok kunnet regne sig til middelklassen.

Niels har også gemt sin lommebog for 1925, og her videreføres emnerne fra 1922. Her er regnskab for salg af svin til slagteriet og køb af diverse driftsmidler. Her optræder navne på otte forskellige køer efterhånden, som de skal til tyr, og indtægten på mælk er flerdoblet til netto 3.297,63 kroner.

Der er leveret 20 svin til slagteriet, der har givet en indtægt på 2.913,49 kroner, der er solgt kreaturer, lam og smågrise for 1.387,50 kroner, æg for 760,49 kroner og gæs

Højbjergning, Pors. Formentlig i 1930'erne. De to, der river sammen, må være Aage Bysted og hans kone Kathrine.

for 161,00 kroner bringer indtægten op på 8.540,11 kroner. Med forbehold for kildens troværdighed og min fortolkning af den tyder det meget på, at driften af Pors er blevet stærkt forbedret, efter at brødrene har overtaget ansvaret.

En masse udklip vidner om hans interesser i de år: Skibe og sejlads - men nu også dristige flyvninger og polar-ekspeditioner. Samt et udklip om *En ny kvindetype - ikke ligeberettigelse men lige værdsættelse*. Et ganske moderne synspunkt i 1925.

I bogen finder man også en lang række af hans stregtegninger af sejlbåde, en interesse der holdt hele livet.

Fortællinger interesserer også, og sidst i bogen har han skrevet hele skabelsesberetningen fra Det gamle Testamente af med blyant.

Niels havde en tid sin egen sejlbåd, en sjægt han kaldte Storken, ligesom han tog ud at fiske sammen med de lokale fjordfiskere. Det var i det miljø, han samlede historier op, som han siden fortalte videre, såvel mundtligt som i en håndfuld kladdehefter, hvor han skrev dem ind og broderede videre på formuleringerne over adskillige versioner gennem årene.

Men altid med respekt for de skildrede personer og deres individuelle mundart.

En af min fars venner var Aage Dalstrup (født cirka 1908). Fra 1924 til 1928 var han i smedelære i Åsted, og efter fars død i 1968 har han fortalt, hvordan han mødte Niels første gang i Pors, fordi han havde lovet Aage at hjælpe med at køre hø ind.

Om aftenen kom Aage Dalstrup og Niels til at snakke, Aage gik i seng, og Niels fortalte historier for Aage Dalstrup til al olien var brugt i stuelampen. Så hentede de køkkenlampen, men den brændte også ud, og til sidst sad de og snakkede videre i mørke.

Ungdomsforeningen

Aage Dalstrup fortalte også om Åsted Ungdomsforening, som var startet i 1922. Der var ikke for godt styr på det i foreningen, fortalte han, men så fik de Niels Bysted med til generalforsamling og foreslog ham til formand.

»Og så kom der styr på det. Når han sagde, det skulle være sådan, så blev det, som han sagde«. I ungdomsforeningens protokoller i Sundsøre Lokalkarkiv ses, at Niels Bysted valgtes til formand i maj 1926, og han var formand i tre sæsoner frem til maj 1929, hvor han søgte ind på Ranum Seminarium.

Aktiviteterne i ungdomsforeningen i de år var mest oplæsning ved en af egnens lærere og foredrag. Dertil bal to gange om året, fastelavnsfest, ringridning, Sct. Hansblus, og en eller to udflugter. Protokollen viser ikke de store ændringer i aktiviteterne ved formandsskiftet.

Måske er der lidt flere pust udefra for eksempel med fremmede foredragsholdere, ligesom der indkøbes 40 nye sangbøger, så fællessang er nok også styrket. Men i De Danske Ungdomsforeningers Aarsberetning 1927-28 ses, at medlemstallet steg fra 29 i 1927 til 109 året efter, så noget må formandsskiftet have betydet.

Selv om Niels var ældste søn på gården, har det nok

været klart, at han ikke skulle overtage Pors og blive landmand. Han havde andre interesser, og der var større horisont og mere fantasi i ham end til at blive hjemme og passe barndomshjemmet. Og gode oplevelser med ungdomsforeningen har sikkert betydet noget for hans valg.

Tilskyndet af den unge lærer Mads Lausten i Åsted og en præst søgte Niels ind på den forberedende præparandklasse ved Ranum Seminarium. Mads Lausten var selv fra Ranum og nu aktiv i ungdomsforeningen, hvor han siden kom til at efterfølge Niels som formand i nogle måneder, til han flyttede til Junget. Han blev i øvrigt også hans svoger, da Niels' lillebror Aage blev gift med Laustens lillesøster Kathrine.

Præparandklassen var for de, der ikke havde nogen boglig uddannelse i forvejen, vejen til at komme ind på selve seminariet. Denne ordning gjaldt helt til 1970, hvor den blev afløst af HF-kurserne.

I Ranum var »præpklassen« i 1920'erne i princippet privatundervisning mod egenbetaling varetaget af øvelses-skolens lærere. Undervisningen på Ranum beskrives som gammeldags, og man terpede nøje lærebøgernes tekster.

At man også sorterede kraftigt i ansøgningerne fremgår af nogle tal: I 1925-29 var der i gennemsnit 49 elever fra præparandklassen til optagelsesprøve, og i den anden ende var der 32 dimittender. 40 procent kom altså ikke ind. Seminariets samlede elevbestand på den tre-årige uddannelse var bare 97. (Kilde vedrørende Ranum: *Hans Støttrup Jensen: Ranum Seminarium 1848 - 2011*).

Helt til skolelærerkulturen destruerede sig selv nogle år inde i 1960'erne, skulle en lærer i børneskolen kunne spille et instrument, så børnene kunne lære de danske sange og salmer.

Derfor skulle seminarieelever lære at spille et instrument, som kunne understøtte sangen.

Det kunne være klaver, violin, blokfløjte eller andet. Det understøttede også lærerernes forudsætninger for at

blive et kulturelt midtpunkt, når de kom ud i de mindre samfund.

Niels var aldeles umusikalsk og kunne hverken spille eller synge, men han kendte sangskatten og satte pris på den som lyrik. Han nåede også at anskaffe sig en violin, for det skulle ikke komme an på det, men han spillede ikke på den.

Niels opvækst og syv år i Selde og Åsted skoler havde ikke givet ham tilstrækkeligt grundlag for umiddelbart at hævde sig i den boglige verden. Han gennemførte præparandklassen, men til undren for flere blev han ikke optaget i seminariets I. klasse. Man kan antage, at han dumpede i faget regning, som hans lærer i Selde ikke havde lært ham.

Var han kommet ind på seminariet, ville meget have set helt anderledes ud for ham. Og i høj grad også for den familie med kone og to børn, han senere fik. Der var ikke noget, der skulle være let. Han havde ikke haft nogen let barndom, og nu måtte han kæmpe videre alene og uden for det etablerede system for at skabe sit eget forsørgelsesgrundlag.

Få uger efter at Niels kom hjem fra Ranum, blev Aage gift med Kathrine i juli 1930, og i august fik Aage skøde på Pors. Ejendomsskylden var 18.900 og Aage fik Pors for 23.500 kroner, hvilket flere mente var en favorabel pris. En nabo skal siden have sagt til Else Nielsen: »*Do ku ha solgt di goer, Else. Så håj do gjor' ret og skel mell' di bøn.*«

Først omkring foråret 1942 fik Niels udbetalt 3000 kroner som sin arvelod. Det må have været i forbindelse med moderens død i marts, hvor hendes nye hus vel også blev solgt. På den tid havde Niels forlængst selv stiftet familie i Stenstrup, hvor hans søskende Aage og Hanne kom på besøg og overdrog pengene.

En alternativ vej

Der var definitivt lukket af for Niels' fremtid inden for landbruget, men han har nok heller aldrig set sig selv som

gårdejer og landmand. Han havde andre interesser, og nu var det lærer, han ville være.

At søge indsigt og viden og formidle den videre til andre var det, der optog ham, og det var der, hans evner og interesse var. Hvad gør man så, når man som +30 årig, ser vejen til folkeskolen lukket? Man finder et alternativ.

Et sådant alternativ var friskolerne, og en vej til dem gik gennem Askov Udvidede Folkehøjskole. I *Friskolen gennem hundrede år, bind 1*, Nyt Bogforlag, 1949 hedder det på side 51: »Mange friskolelærere ... har imidlertid søgt en fri uddannelse, og som den første skole, hvorfra der er udgået mange gode friskolelærere, vil jeg nævne Askov Udvidede Folkehøjskole. Der er ikke tvivl om, at de kundskabsmæssigt har kunnet stå mål med mange seminarister, dersom de har gennemgået skolens tre vinterkursus«.

Og måske var det godt nok, at Niels ikke blev udsat for mere seminarisme og eksamensskole, men via Askov kom ind i de frie skolars Grundtvig-Koldske univers.

Grundtvig talte om undervisning som et mellemværende mellem mennesker, og Christen Kolds undervisningsmetode med vægt på fantasi og fortælling passede bedre med Niels' personlighed.

Han blev indfanget af idéen om at formidle et stof ud fra personlige og menneskelige resurser i stedet for at terpe det i lærebøger. Kolds teori var, at først skulle eleverne »oplives«, dvs. motiveres, derefter »oplyses«, dvs. undervises.

Det var i friskolernes verden, Niels fik det meste af sit professionelle liv som lærer. I 1930/31 blev han elev på Askov Udvidede Højskoles vinterhold. Det bekræftes i den folketælling, der blev holdt den 5. november 1930, hvor Niels står opført mellem Askov Højskoles elever. Folketællingen oplyser også de registreredes bopæl samme dato året før, altså den 5. november 1929, og ved Niels står der Ranum.

Dobbelthuset på Gammel Åstedvej.

En løs sammentælling af de personer, der står opført som elever på Askov Højskole i Malt Sogn november 1930, giver 229, som alle er registreret med fødselsdato og hjemsted. Niels var fyldt 33 år en uge før, han begyndte på Askov, og var blandt de mest modne. De fleste var ti år yngre.

Askovs vinterkursus 1930/31 blev efterfulgt af vinterkurserne i 1931/32 og 1932/33. Da han i det forløb bad om en udtalelse fra Ranum, fik han denne:

»Fra 1/9 29 til 24/6 30 har Niels Sørensen Bysted været elev ved Ranum Præparandklasse. Det er mig en glæde at udtale om ham, at han var en meget flink og samvittighedsfuld elev, der med stor interesse passede sit arbejde og deltog i praktiske øvelser i børneskolen.

Hans store modenhed, interesse for lærergerningen og samvittighedsfuldhed lader formode, at han vil blive en dygtig lærer.«

Niels fortsatte trøstigt med at forberede en tilværelse som lærer ved at tage på Askov Sløjdlærerskole sommeren 1934, hvor han gennemfører kursus 1, 2 og 3 og består den afsluttende prøve med karakteren mg+. Sløjdlærerekamen er den eneste eksamen Niels nogensinde tager.

Niels Bysted og hans mor Else Nielsen foran huset på Gl.Åstedvej i 1930'erne. Pigen på trappen kendes ikke.

Højskoleophold har aldrig været billige, og tilskud, som man kender det i dag, fandtes næppe. Penge til de lange vinterkurser fra november til maj blev tjent ved at arbejde på Pors om sommeren.

Under disse ophold boede han ikke hos sin bror og svigerinde på gården, men hos sin søster Hanne i Åsted, og turene mellem Askov og Åsted tog han på cykel. Med dagens veje er det en tur på omkring 175 kilometer, som han klarede på én dag, når han startede tidligt om morgenen.

Da Else og Søren overtog Pors i 1893, fulgte Elses svigerfar, gamle Niels Nielsen, med på aftægt, og han boede på Pors, til han døde i julen 1899. Men med den nye generation var det slut med den gamle skik på landet omkring aftægt.

Kathrine ville ikke have familie boende, hverken svogeren eller svigermøderen. Da der kom børn, ville Kathrine ikke have, at Else havde noget at gøre med sine børnebørn, hun måtte ikke røre dem, og hun skulle i det hele taget væk.

Det blev til, at Niels sammen med sin ældste søster Bodils mand, Niels Thomasen, der var bådebygger på Fur, skaffede hende bolig i dobbelthuset Gammel Åstedvej nr. 38 - 40. Huset er senere bygget fuldstændigt om.

Stenstrup Friskole vinteren 1942/43. Bagest står i midten Niels Bysted, til venstre hans hustru Valborg Bysted, og derefter skolens tilsynsførende, møbelfabrikant Sibast.

Mens Niels er elev på Askov begynder han at skrive. Først er det nogle småstykker i Askov-Bogen, siden også folkelige noveller, som han sælger til aviser. Han arbejder også som avisreferent ved møder og bliver lønnet med liniebetaling.

Vinteren 1933/34 er Niels elev på den grundtvigske Liselund Menighedsskole ved Slagelse, hvor han træffer lærerdatteren Valborg Kjems Hansen, som han bliver forlovet og senere gift med.

De følgende vintre er han lærer på først Skibelund Efterskole og derefter to vintre på Galtrup Efterskole og Højskole på Mors, hvor han foruden sløjd blandt andet underviser i dansk, historie og geografi.

I forstanderens udtalelse hedder det blandt andet: »Bysted er en meget dygtig og samvittighedsfuld lærer, som forbereder sig grundigt til sine timer, vinder elevernes respekt og hengivenhed og fastholder deres opmærksomhed.«

Disse skoler havde kun arbejde til ham på deres vinterhold, så i sommeren 1937 tager han igen til Askov, hvor han på Askov Højskole gennemfører Nordisk Højskolelærerkursus.

Ellers arbejdede han hjemme på Pors, men 1. november 1937 får han endelig som fyrrårig for første gang fast og varig ansættelse, nemlig som enelærer på Stenstrup Friskole ved Svendborg.

Det betyder, at han nu har forsørgelsesgrundlag for en familie, og ugen efter at han er tiltrådt sin nye stilling, bliver han gift med sin Valborg, som skal undervise i håndarbejde og sang.

Mens ansættelse som lærer i folkeskolen krævede en formel uddannelse fra et seminarium, så man anderledes på det i den eksamensfri friskoleverden. Naturligvis var det også der nødvendigt, at lærerne havde de rigtige kundskaber, men det var mindre væsentligt, hvordan kundskaberne var erhvervede.

Det har været en lang og slidsom omvej at nå så langt, men Niels er glad for at undervise - og eleverne er glade for ham. Mange år senere blev jeg en dag ringet op af en pensioneret lærer fra København, der havde set mit navn i avisen og ville spørge, om jeg var i familie med hans gamle lærer i Stenstrup Friskole.

Det førte til en lang række kontakter med udveksling af breve, billeder med mere. Han havde haft Niels som lærer i første klasse og fortalte, at han havde grædt, da Niels rejste i 1943.

Som årene gik, udviklede tilværelsen som friskolelærer på Sydbyg sig nemlig økonomisk utilfredsstillende. Lønnen for en gift friskolelærer, hvor hustruen også havde visse pligter, var 200 kroner om måneden med fri bolig. Der skulle altså ikke betales husleje, men læreren skulle til gengæld selv sørge for skolebygningens opvarmning – både til undervisning om dagen og til de møder, der blev holdt om aftenen.

Da krigen kom i 1940, indførtes huslejestop, så huslejerne ikke kunne stige. Til gengæld var der ingen restriktioner på priserne til brændsel til skolens kakkellovne, og de steg kraftigt. Det udviklede sig altså til en rigtig dårlig forretning, men kontrakten blev ikke lavet om af den grund, for lærere uden papir på faglig eksamen stod forhandlingsmæssigt svagt. De kunne ikke true med at flytte over i folkeskolen.

Egen skole

I stedet besluttede Niels sig for at starte sin egen skole. I foråret 1942 fik han udbetalt sin arvelod på 3.000 kroner efter sin mor, og til skoleårets udløb april 1943 sagde han sin stilling som friskolelærer op og flyttede med sin kone og de to børn, der i mellemtiden var blevet født, til stationsbyen Brødstrup mellem Horsens og Silkeborg.

Her havde han fundet brugbare lokaler til en efterskole, som han lejede for et år fra 1. april, og han havde fået Undervisningsministeriets godkendelse som forstander for Brødstrup Efterskole. Skolen startede 3. november 1943 med 19 elever, hvilket næsten var mere, end der var plads til, da halvdelen boede og spiste på skolen.

De fem måneders vinterskole forløb på mange måder godt. Alligevel måtte skolen lukke ved lejemålets udløb til april 1944. Dels var lokalerne generelt for dårlige, og nu, hvor skolen var kommet godt i gang, stillede udlejeren urealistiske krav om en huslejestigning.

Dels var der krig, og den tyske besættelsesmagt lagde beslag på alternative lokaler, der ellers kunne være brugt. Så i foråret 1944 sluttede Niels sin tilværelse som selvstændig skoleejer.

Brødstrup Efterskoles korte historie har jeg beskrevet i artiklen *Brødstrup Ungdomsskole 1943-44* i *Brødstrupens Hjemstavnsforenings Årsskrift 1998*, side 16-21.

Familien stod nu både uden arbejde, uden indtægt og uden husly. Der blev fundet en midlertidig bolig, som snart blev skiftet ud med en anden, men at tjene til familiens forsørgelse var en alvorligere sag. Arbejdsløshedsunderstøttelse var ikke nogen mulighed, og det var årtier før, nogen havde tænkt på den kontanthjælp, mange nyder godt af i dag.

Niels havde aldrig været bange for at tage fat, så han søgte straks arbejde ved tørvegravning, men fik at vide, at det var akkordarbejde for unge folk, og at han var for gammel til det. I juli var han en kort tid på et savværk en

times kørsel på cykel fra hjemmet. Arbejdet var godt, og ejeren var tilfreds, men så turde han ikke have folk, der ikke var i fagforening.

Kontingentet til en sådan ville tage næsten en femtedel af hans nettoløn, og da han alligevel ikke kunne få noget til gengæld det første år, var det job ikke interessant ret længe.

Senere fik han arbejde i skovene ved Løndal, Rodelund og andre steder og kom kun hjem lørdag-søndag på sin cykel. Nogen tid gravede han plantehuller for tyve kroner om dagen.

I skoven boede han sammen med en broget flok af skovarbejdere i en baraklejr. Nogle var gået under jorden, som man sagde, og levede under falsk navn i relativ sikkerhed for den tyske besættelsesmagt, og miljøet passede ham udmærket. Niels befandt sig altid godt blandt såkaldt jævne mennesker, for han havde tilbragt sit liv mellem dem.

Da befrielsen kom lørdag den 5. maj, var Niels på arbejde i skoven, og først den 8. maj kom han hjem på sin cykel. Her fik han at vide, at der lige havde været bud efter ham med tilbud om arbejde.

Retsbygningen med arresten i Brædstrup havde været besat af tyskerne, og den gamle arrestforvarer var væk. Men nu havde de danske myndigheder ansvaret igen, og man havde udset sig et par håndplukkede medhjælpere til at passe på de nye fanger, og derfor kontaktede man Niels.

I starten var der mange værnemagere, der fik ophold i arresten, men klientellet var blandet, og en tid sad der endog en rovmorder. Niels havde et udmærket forhold til de indsatte, og han har fortalt, hvordan nogle af dem flere år efter deres løsladelse hilste pænt på ham på gaden. Behandler man folk ordentligt, bliver det ofte gengældt.

Tilbage som lærer

Men efter to år kan Niels i 1947 endelig vende tilbage til lærergerningen, da han får arbejde ved en kost- og real-

skole i Kastrup ved København. Det er en lille privatskole, og det passer ham godt.

Han underviser hovedsageligt mellemskoleklasser i dansk, historie geografi og religion, og fører eleverne op til eksamen i dansk og geografi med fine resultater. En udtalelse fortæller, at der er ro og plan over hans undervisning og at børnene er glade for hans timer. Ulempen er, at arbejdet er i København, mens familien bor i Brædstrup.

Det går selvsagt ud over familielivet. Han og familien med kone og to mindre børn har kun mulighed for at se hinanden i skoleferierne, og rejsen er lang og koster mange penge.

Men Valborg og Niels fører en omfattende korrespondance, hvor de udveksler breve eller pakker et par gange om ugen i de tre år frem til sommeren 1950, som Niels' ophold i København varer. Disse breve er i vidt omfang bevaret og udgør en guldgrube til viden om dagliglivet sidst i 1940'erne med alle dets udfordringer.

At usikkerheden er betydelig, mærker man i brevene. Og med dobbelt husførelse og kun én lønindtægt er der ikke mange penge at gøre godt med. Jeg har aldrig tænkt på mit hjem som fattigt, men økonomisk set var det jo fattigt.

Jeg har heller aldrig følt, at jeg ikke var ligeværdig med mine legekammerater, selv om de to nærmeste var sønner af selvstændige erhvervsdrivende, som havde helt andre forbrugsmuligheder og ejede både hus og bil - og radio-grammofon. Og oven i købet havde både ung pige i huset og svende i butikken.

Men det gik min mor på. Enhver udgift blev vurderet nøje, og der var ikke råd til at lade noget gå til spilde. Mor syede selv nyt tøj, når hun kunne få stof, hun syede aflagt tøj om til nyt, frugter blev plukket, syltet og henkogt, æblerne fra træet i haven blev skåret i skiver, tørret på lærredsrammer og gemt til vinterforråd.

Niels omgivet af elever, Kastrup Kost- og Realskole maj - juni 1950. Endnu ind i 1960'erne var slips en nødvendig del af en lærers påklædning.

Når far var hjemme, blev der gravet have og dyrket kartofler, kål, løg og grøntsager, og i nogle år holdt vi også høns.

Da en af mine kammerater en dag kom og skulle spørge fra sin mor, om jeg var interesseret i at overtage noget af hans pæne tøj, han ikke længere kunne passe, var mors svar et klart nej. Stoltheden var intakt, men hun led under det.

Da fars chef i København spurgte, om ikke han ville invitere sin familie over for at se skolen og hilse på, sagde mor nej. Dels ville rejsen være dyr, men navnlig mente hun ikke, vi havde tøj, så vi kunne være bekendt at rejse og til at vise os i København.

Friskole i Herning

Tre år senere lukker skolen i Kastrup. Der er lagt op til panik, men Niels søger - og får - fra august 1950 stillin-

gen som skolebestyrer og leder af Herning Friskole. Om han nogensinde får et tillæg for at være leder, er jeg langt fra sikker på, men der er embedsbolig. Det vigtigste er også at få fast arbejde, og Niels er ikke i en position til at kunne stille krav.

Skolen var en syvklasset friskole stiftet i 1908 med tilknytning til en stor grundtvigsk valgmenighed og drevet ud fra Grundtvig og Kolds tanker om fortællingen som pædagogisk redskab med henblik på at forberede børn på livet ikke bare gennem uddannelse, men også gennem dannelse.

Skolen lå lige i centrum af Herning by og havde et to-årigt præliminærkursus som overbygning på den ellers eksamensfri børneskole for de elever, der ønskede det.

Præliminæreksamen er i dag afskaffet. Den svarede stort set til realeksamen, men var lidt sværere, for pensum

var større, og man skulle til eksamen i alle fag. Skønt uden nogen eksamen selv, underviser Niels også her og fører elever op til eksamen med gode resultater, hvis niveau garanteres af, at eksamen altid er med eksterne censorer beskikket af ministeriet.

Ved mit studenterjubilæum mange år efter kom en af hans gamle elever hen til mig. Hun var kommet i gymnasiet efter at have taget præliminæreksamen på Herning Friskole, og nu var hun selv gymnasielærer.

»Ved du godt, at din far var en dygtig pædagog«, sagde hun helt uopfordret. Det overraskede mig, for sådan havde jeg aldrig tænkt, og i dag ville hans vej til lærergerningen slet ikke blive anerkendt.

Nu snakker man om eksamenspapirer og om, at lærere i folkeskolen skal have haft et fag som linjefag på seminariet for at måtte undervise i det. Men når det kommer til stykket, betyder lærernes engagement og pædagogiske evner nok mere end linjefag eller ej.

I 1950 har Herning Friskole på 13 år haft tre ledere, og den trænger til stabilitet. Der er foreløbig bare en håndfuld lærere og cirka 120 elever i alt. Efter model fra landsbyskolerne undervises der to årgange i samme klasse op til 7. årgang, og der er heller ikke lokaler nok til andet.

Det kommer der, da der efter fem år bygges en helt ny skole, og de følgende år vokser elevtallet så meget, at der på flere klassetrin indføres ventelister, for det er vigtigt for skolens ånd og elevernes trivsel, at skolen bevares som en lille skole.

Skolen er velrenommeret og modtager elever fra et stort opland, for det rygtes, at på friskolen lærer eleverne noget. I de år skal man bestå en optagelsesprøve for at komme ind på mellemskolen, mange dumper, men elever, der indstilles fra friskolen, består altid.

Det betyder et yderligere pres fra ambitiøse forældre, som ønsker deres børn ind på friskolen det sidste år før prøven. Det er et pres, der skal håndteres, for at holde

kursen som en eksamensfri skole efter idéerne fra Grundtvig og Kold.

På pension

I 1965 går Niels på pension efter 15 år som skoleleder, og da er der for længst bygget en ny skole og elevtallet er oppe på 220. Han ville nok gerne have fortsat lidt længere, for han befinder sig godt med at undervise børn, og der har heller ikke været mulighed for at spare ret meget op til pension. Men han er næsten 68 år, og der skal nye kræfter til.

Niels har været på arbejdsmarkedet, siden før han blev konfirmeret, men det er først med stillingen i Herning, der er kommet stabilitet i arbejdslivet og økonomisk set fast grund under fødderne.

Han har hele livet forsørget sig selv og sin familie uden nogensinde at have bedt om eller fået noget fra det offentlige. Nu bliver der i det mindste lidt folkepension, som han jo da også har betalt til gennem sin skat.

Hele livet skulle der spares og enhver udgift vurderes. Ferierejser er udelukkende besøg hos familien, udlandsrejser er aldrig på tale - og fjernsyn bliver først købt et par år før Niels' død.

Familien har aldrig fået økonomi til en bil, og først da tjenesteboligen ved pensioneringen skal fraflyttes, bliver der købt et lille nybygget hus i Glyngøre nær Niels hjemegn. For at spare er det købt i skrabet version, så Niels selv fremstiller husets indbyggede skabe, da han har fået stillet en høvlebænk op i bryggerset.

Anlæg af have og lægning af fliser og trapper klarer han også selv. Lønarbejde er det heller ikke helt forbi med, for i Glyngøre bliver han tilbudt at passe stationsbyens lille biblioteksfilial, og det gør han så i et par år nogle timer om ugen.

Set fra Niels' generation må al nutidens snak om retten til tidlig pension og den stærke fokus på kontanthjælp og

kontanthjælpsloft, og hvad man ellers i dag har ret til at kræve fra de fælles offentlige kasser med hensyn til forsørgelse, forekomme som noget klynk.

Niels havde som grundindstilling, at alle var lige og lige meget værd og følgelig burde behandles ligeværdigt. Hans menneskelighed og evne til at leve sig ind i andres forhold var hans styrke i lærergerningen, og jeg har nævnt, at han tillige var en god fortæller, der kunne holde sine tilhørere fanget. Sammen med sine elever havde han det godt. Men skulle han holde tale overfor et publikum, syntes jeg ofte, det kunne blive pinligt.

Ikke på grund af det, han sagde, men han kunne blive nervøs og gå i stå, og så sad jeg og krummede tæer, til han fandt tråden igen og fik sluttet af.

Her ved enden af historien synes jeg at kunne se en sammenhæng. At hans usikkerhed ved sådanne lejligheder kunne begrundes i svingende selvtillid i en lang kamp mod skuffelser og en følelse af mindreværd, som blev lagt i ham i den tidlige barndom.

Jeg synes næsten, den skæbne lyser ud af drengen i træskoene på billedet af Pors med den nye mølle. Det blev et liv med udfordringer..

Da Niels flytter til Glyngøre, drømmer han stadig om igen engang at få en båd. Siden barndommen i Pors har han drømt om Limfjorden og ønsket sig at kunne sejle. Men det er en af de mange drømme, han aldrig får mulighed for at leve ud.

Hans otium bliver kort, og allerede op til jul i 1968 bliver han ramt af en blodprop i hjertet og dør et par dage efter på Skive Sygehus. Bare 71 år gammel.

Om forfatteren

Jørgen Bysted. Født 1941, student Herning 1961, bibliotekaruddannet ved Århus Kommunes Biblioteker og Biblioteksskolen i København 1969. Bibliotekschef i Struer 1974 - 2005. Forfatter til en håndfuld artikler i årbøger og andre medier.

Amby var Roslevs sidste fotograf

Af Per Mouritsen

Selv de mindste stationsbyer havde helt op i tresserne og halvfjerdserne en fotograf, der levede af at fotografere ved familiesammenkomster, konfirmationer og foreningsarrangementer. I Roslev blev fotograf Amby, der døde i 1984, byens sidste.

Fra først i århundredet og helt op til engang i tresserne og halvfjerdserne havde enhver stationsby og byer der var mindre sin egen fotograf, der sørgede for at forevige familiebegivenheder og lokale arrangementer i en tid hvor fotografiet var så nyt, at kun de færreste selv havde et fotografiapparat.

I Roslev var Magnus Amby aktiv fra han flyttede til byen i 1942 til han døde i 1984. Mange af hans negativer og glasplader er heldigvis bevaret for eftertiden.

Efter at Salling-banen fra Skive til Glyngøre var kommet i 1884, voksede flere byer op ved de nyanlagte stationer. Således også i Roslev, hvor man hurtigt fandt ud af, at der var muligheder for forretninger af mange slags, og

Fotograf Nederby var Roslevs første fotograf. Han kom i 1909, men flyttede hurtigt fra byen igen.

Fotograf Amby, der kom til Roslev i 1942, havde atelier i Tværgade 3 - det nuværende Klokkevej. Huset er netop blevet revet ned.

flere forretninger fra Skive etablerede sig i Roslev. I starten var der flere filialer af Skive-butikker.

Blandt andet dukkede der i Roslev en fotograf op i 1909. Fotografen kom fra Vejen Sogn, Malt Herred i Ribe Amt. Ifølge folketællingen fra 1910 bestod familien af Eske Carl Nederby og hustru Mine Uldal samt fire børn, to døtre og to sønner.

Familien havde slået sig ned i det hus, der senere fik adressen Østergade 9. Efter kommunesammenlægningen i 1970 skiftede gaden navn til Rybjergvej. Det blev imidlertid et kort ophold i Roslev, for allerede ved folketællingen i 1916 findes familien ikke længere i Roslev, og historien fortæller ikke noget om, hvor familien rejste hen.

På en plakat, som de forretningsdrivende i Roslev fik fremstillet i 1909, ser man fotograf E. C. Nederby i døren til sin forretning på adressen. Ifølge folketællingen var fotografen heller ikke længere tid ad gangen på sine øv-

Magnus Amby blev gift med Inger Amby, der også var fotograf, i 1949.

rige adresser. Selv var Eske Carl Nederby født i Vadum Sogn i Ringkøbing Amt, hans hustru var født i Viby Sogn i Aarhus Amt, og de to ældste børn var født i Silkeborg Sogn, Skanderborg Amt, medens de to yngste børn var født i Vejen Sogn, Ribe Amt.

Så var der ikke, efter hvad vi har kunnet finde, fotograf i Roslev før 1942.

Portræt af fotograf Amby.

Klokkevej 3 fotograferet i 1978, efter at huset er blevet renoveret.

På Sallingsund Lokalarkiv er vi så heldige at have et stort antal af negative fotoplader fra fotograf M. Ambys fotoarkiv. Men hvem var personen bag navnet M. Amby?

I juli 1942 tilmelder han sig folkeregistret i Roslev Kommune som tilflytter fra Strandby-Farsø Kommune i Himmerland og er ugift. I nogle bilag, som vi har på arki-

Barnedåb var en af de familiefester, som Amby tog ud og fotograferede. Her er det karetmagerparret Emma og Holger Pedersen fra Roslev, der holder barnedåb for tvillingerne Jens Christian og Anne Lise i 1947.

Brudfoto af Lilly Olesen og Poul Tøttrup fra Durup i Lillys Olesens forældres hjem.

vet, kan vi se, at Amby flytter ind i den ejendom, som snedkermester Niels Jensen ejede på hjørnet af det daværende Østergade og Jernbanegade - den nuværende adresse er Rybjergvej 1.

M. Amby var født den 28. april 1920 i Skals by og sogn og fik ved dåben navnet Søren Magnus Amby Møller. Han var søn af elektriker Jens Nikolaj Jensen og hustru Ane Katrine Sørensen Møller.

Da Amby flyttede til Roslev brugte han kun at kalde sig »fotograf M. Amby«.

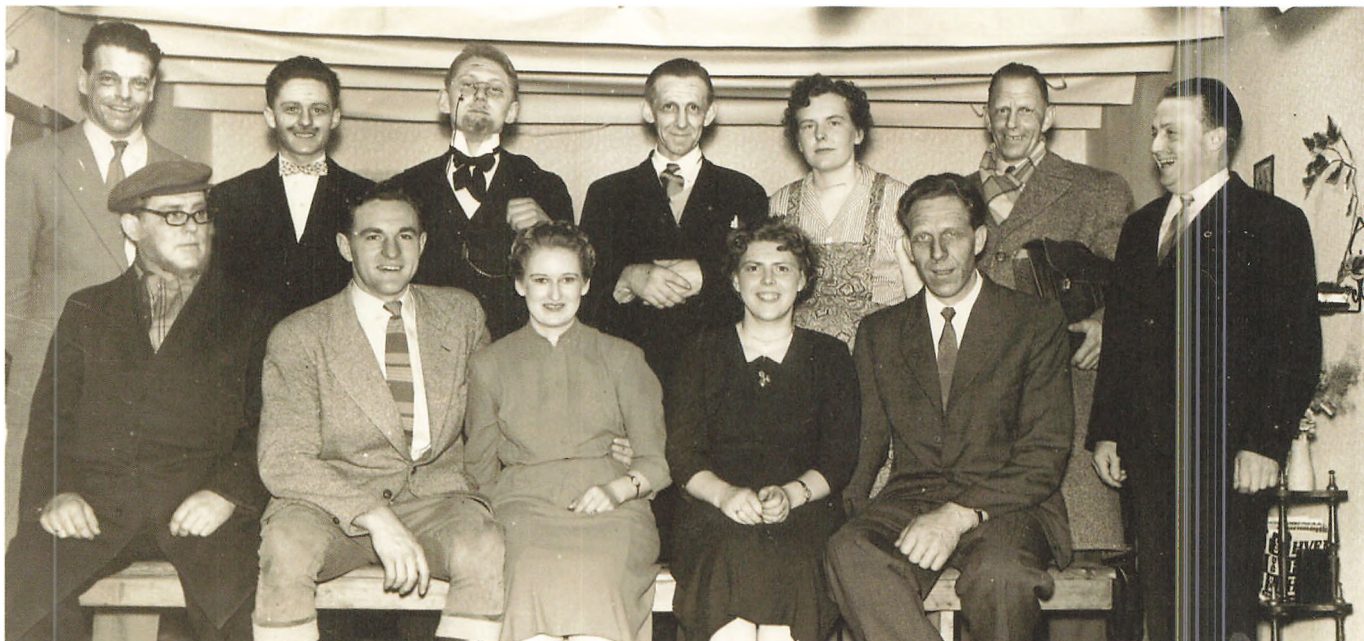

Amby fotograferede også til salgskataloger. Her er det en stol fra Magnus Olesen A/S i Durup.

Negativer reddet

På Sallingsund Lokalarkiv har vi fået overdraget fotograf Ambys arkiv af de negative fotoplader, som Amby fremstillede i sin tid i Roslev. Sammen med pladerne fik vi også den protokol, hvori Amby indførte navnene på den, der havde bestilt billederne og betalt for dem. I protokollen er der ikke nævnt navnet på dem, der er på billederne. Dog med undtagelse af billeder af skoleklasser og billeder af konfirmander samt fotos af de amatørskuespillere, som dengang spillede dilettant i egnens forsamlingshuse.

De manglende oplysninger om navnene på de fotograferede personer prøver vi på arkivet at finde frem til blandt andet ved, at vi offentliggør nogle af billederne i Salling Avis.

Her har Amby fotograferet dilettant-skuespillerne i Rybjerg i 1958.

På et tidspunkt i slutningen af 1940'erne køber fotograf Amby ejendommen Tværgade 3 i Roslev, hvorfra han drev sin fotoforretning frem til han døde i en alder af 63 år i april 1984.

Adressen Tværgade 3 skiftede i 1972 navn til Klokkevej 3, da postvæsenet nedlagde postnumrene for Durup, Glyngøre og Jebjerg sammen med en del andre selvstændige postnumre, og derfor ikke ville have de samme gadenavne i byer med fælles postnummer.

De, der kendte fotograf Amby, vil vide, at han var fysisk handicappet og kun kunne bevæge sig ved hjælp af to krykkestokke, som gik helt op under hans armhuler. Amby havde som seks-årig haft polio - børnelammelse - og det resulterede i at han mistede muskelstyrken i sine ben, og derfor fik han allerede som barn skinner på benene. Derefter kunne han kun bevæge sig rundt ved hjælp af sine krykker.

Trehjulet cykel

Da Amby i 1942 kom til Roslev, dukkede et nyt syn op i gadebilledet: Fotograf Amby på sin invalidecykel, der var trehjulet og blev drevet fremad ved Ambys armkræfter, idet pedalerne med en kæde drev cyklens baghjul fremad. Og bag på cyklen havde Amby en stor æggekasse hvori han havde sit fotoudstyr og -lamper.

Nogle år efter krigen anskaffede Amby sig en Nimbus motorcykel med sidevogn, som han havde sit fotoudstyr i. I min efterlysning om Ambys liv i Roslev har jeg haft kontakt med Arnild Jensen, der er barnebarn af snedker Niels Jensen. Arnild Jensen fortæller, at han i sin ungdom tilbragte en del fritimer som Ambys medhjælper, hvor hans plads var i æggekassen bag på invalidecyklen sammen med fotoudstyret.

Arnild Jensen mener, at Amby ikke fik sin motorcykel før i 1950'erne, men en kvittering i Ambys regnskab for

Her det konfirmanderne i Nautrup i 1964, som Amby har foreviget.

1947 viser, at han da betalte forsikringspræmie for en motorcykel.

Arnild Jensen husker også, at han på et tidspunkt var med Amby på besøg hos dennes forældre i Skals. På den tid var Ambys far blevet bestyrer af Skals Elektricitetsværk. Det var før Virksund-dæmningens tid, så turen gik fra Roslev over Skive og Viborg til Skals - en tur på cirka 60 kilometer. Arnild Jensen fortæller, at når det gik op ad bakker og Amby havde svært ved at »træde cyklen« med armene, hoppede han af æggekkassen for at skubbe cyklen op ad bakkerne.

Nimbus-motorcyklen blev på et tidspunkt skiftet ud med en bil, der kunne køres alene ved hjælp af håndtag til både speeder, bremse og kobling.

Jeg kendte personligt fotograf Amby fra min drengetid, og da jeg senere - i 1969 - som led i mit arbejde kom til Salling Banks afdeling i Roslev, blev Magnus Amby »min« kunde. Det var baggrunden for, at Amby i slutningen af 1974 - lige efter at jeg sammen med Kristian »Barber« Pedersen fra Glyngøre havde oprettet Sallingsund Lokalhistoriske Arkiv - kontaktede mig, da håndværkerne havde ryddet hele Ambys overetage ved ganske enkelt

at smide, hvad der var deroppe ned i gården. Så her lå fotoplader, prøvetryk af billeder og gamle fotoapparater i store dynger.

Gift og skilt

I 1948 møder Amby Inger Klara Damsgaard, der kommer fra Rødding Sogn ved Viborg. Inger var også uddannet fotograf og på hendes 26 års fødselsdag den 16. juli 1949 bliver de gift i kirken i hendes hjemby.

Inger Amby var altså født den 16. juli 1923. Ved giftermålet havde hun en to-årig søn.

De nygifte fik den 1. februar 1950 selv en søn, som fik navnet Jens Egon Damsgaard Amby og i juni 1953 får parret en søn mere, som ved dåben i Roslev Kirke fik navnet Kaj Damsgaard Amby. Ægteskabet gik åbenbart ikke særlig godt - i alt fald anmelder Inger Klara Amby i slutningen af december 1967 til folkeregistret, at hun sammen med den yngste søn flytter til Gammelgårdsvej i Skive.

Amby boede herefter alene i huset i Roslev, og da det ind imellem var småt med opgaver som fotograf tog Magnus Amby i begyndelsen af 1970'erne arbejde på den af B & O nyopførte fabrik i Skive. Opgaverne som fotograf klarede han derefter i weekenderne og efter fyraften.

Amby som udkørende fotograf

Fotograf Amby annoncerede i det daværende Annonce-Bladet for Salling og Fur også med, at han tog ud i private hjem for at fotografere ved familiebegivenheder som barnedåb, bryllupper, konfirmationer, sølv- og guldbryl-lupper med videre.

Herudover fotograferede Amby også for firmaer, som fik fremstillet salgskataloger. Der var således flere møbel-forretninger, som fik deres møbler fotograferet af Amby.

Samtidig tog Amby også ud til kirkerne i området og fotograferede konfirmandhold, og når de mange ung-

domsforeninger, der var på egnen, opførte dilettantforestillinger, havde man tit aftale med fotograf Amby om, at han skulle fotograferer de forskellige hold.

Ligeledes rekvirerede de forskellige skoler i området også Amby til at fotograferer skolernes elev-hold, som opførte skolekomedier. Herudover fotograferede Amby mange afgangsklasser på egnens skoler.

I sin fritid brugte Amby en del tid som medlem af Skive og Omegns Motorklub - i begyndelsen på motorcyklen, hvor navigatøren sad i sidevognen - og siden i i sin invalidebil. Han var ligeledes fra starten af Hjemmeværnet i 1949 et ivrigt medlem heraf, ligesom han var radioamatør med egen radiosender.

Efter Magnus Ambys dødsfald, sørgede hans sønner for, at det store pladearkiv sammen med protokollerne, blev afleveret til Sallingsund Lokalhistoriske Arkiv tillige med nogle års regnskabsbilag.

Kilder:

Salling Avis 2017 - artikel om fotograf M. Amby
Sallingsund Lokalarkiv
Folketællinger - Rigsarkivet 1911

Om forfatteren

Per Toft Mouritsen er født i Rybjerg i 1944. Blev bankuddannet i Salling Bank, Skive, og arbejdede i bankvæsenet indtil 1989, hvor han startede egen ejendomsmæglervirksomhed i Roslev. Gik på efterløn i 2007. Er formand for Sallingsund Lokalhistoriske Forening, i bestyrelsen for Historisk Samfund for

Skive og Omegn, tilknyttet Aakjærskabet, blandt andet som guide på »Jenle«, og er medlem af Odd Fellow Ordenen i Skive.

Hvad er det?

Af Henriette Lyngstrøm

Forfatteren gennemgår tid, sted og anvendelse for en samling trægenstande på muséet i Skive. Specielt en fin samling af dobbeltspader.

I 1979 sendte Danmarks Radio for første gang quizprogrammet, hvor den flegmatisk-karismatiske programvært, Piet van Deurs, stillede spørgsmålet: »Hvad er det?«

Det var slow-TV og fordybelse i fjernsynets bedste sendetid. En eftertænksom og humoristisk dyst på museumsfolks viden om pudsige genstande fra nabomuséers samlinger. Genstande, man ikke umiddelbart kunne se, hvad var, men hvis anvendelse var åbenlys, når den blev forklaret af de kyndige deltagere.

Det var en udsendelse, hvor genstanden var i centrum - både når den blev vendt og drejet i van Deurs' behandskede hænder og når kameraet zoomede helt ind på dens detaljer, mens hans drævende stemme satte quizzens rammer »... og vi skal have tid, sted og anvendelse«.

Hvis museumsfolkene i Skive havde stillet op i denne quiz, kunne de med fordel have medbragt et af de meget karakteristiske og forholdsvis ens stykker træ, der ligger i muséets samlinger. De er tydeligt tildannede, omkring 150 centimeter lange, 8-10 centimeter brede i hver ende

Træstykkenes ender er ofte slidte og flossede.

og med et markant indsnævret midterstykke. For hvad er det?

Gennem tiden er der gættet på mange muligheder og især forslaget om, at det skulle være paddelårer, måske fra stammebåde, har haft mange tilhængere. Men nej. Bladene er sjældent lige lange, og spidserne er ofte flossede af brug, ikke i vand - men i jord.

Så her har vi et af fortidens allervigtigste redskaber: spaden - eller mere præcist, dobbeltspaden.¹

På muséet i Skive ligger en meget fin og repræsentativ samling af oldtidens træspader. For i Danmarks sten-, bronze- og jernalder var spader fremstillet udelukkende af træ og havde, ganske som i dag, en ret profil, hvor bladet fortsatte i en lige linje med grebet. Skovle, hvor redskabets blad er placeret i en vinkel på mindre end 180 grader i forhold til skaftet, anvendtes tilsyneladende ikke

Et stykke tildannet træ, cirka 150 centimeter langt og med ender, der er 8 til 10 centimeter brede. Hvad er det?

Træspade med ét blad.

- ligesom det først var i middelalderen, at spaden blev forsynet med en æg af jern.

I oldtiden anvendte man flere forskellige slags træspader, der alle havde det til fælles, at bladet - set med nutidens øjne - var ganske smalt, hyppigst kun mellem 8 og 10 centimeter. Spaden var et redskab til at skære og løsne jord med, ikke et redskab til at flytte jord med. Og det er også karakteristisk, at oldtidens spader mangler den afsats mellem blad og greb, som nutidens spader har: i oldtiden anvendte man ikke foden, når man gravede.

Frem til vikingetiden må gravning primært have været en opgave for overkroppens muskler. For først da begyndte man at fremstille spader med afsats, så man kunne arbejde stående og udnytte hele kroppens tyngde. Nogle af de tidligst daterede spader med afsats er fundet i forbindelse med udgravningerne af Danevirke og af Nordhøjen i Jelling.

Selv om træspaderne på muséet i Skive er uden afsats, så kan de - alene ud fra deres udseende - inddeles i tre hovedgrupper. Og grupperne har sandsynligvis haft forskellige funktioner i oldtidens arbejde. Det er 1) spader med et blad, 2) spader med to blade og 3) T-formede spader.

Det er de meget karakteristiske spader med to blade, dobbeltspaderne, som denne artikel skal handle om.²

Dobbeltspader i Danmark

Sammenlagt ligger der på alle danske - og primært jyske - muséer næsten 300 fragmenter af eller komplet bevarede dobbeltspader.

T-formet træspade.

Dobbeltspader er fremstillet af ét stykke træ og har et blad på begge sider af grebet. Oftest er spaderne hugget af egetræ (*Quercus sp.*) og på nogle spader kan sporene fra øksen, der blev anvendt til fremstillingen af dem, stadig ses.

De fleste spader er tilgængelige i museernes samlinger som løsfund og derfor umulige at datere eller funktionsbestemme ud fra en arkæologisk kontekst. Kun ganske få dobbeltspader er kulstof14-daterede. Det gælder en 114 centimeter lang dobbeltspade fra Østrup nær Vognsild i Nordjylland, der er dateret til omkring år 170 f. Kr., og en 93 centimeter lang spade fra Rybjerg nær Velling i Vestjylland, der er dateret til år 380 f. Kr..

På nogle af dobbeltspaderne kan man tydeligt se sporene efter den økse, der var anvendt til at fremstille spaden med.

Rekonstrueret dobbeltspade af egetræ, der blev brugt til forsøgsarbejdet i Lejre.

Dobbeltspader kan være lange, næsten 200 centimeter, men de fleste er lidt mere end halvt så lange. Den længste dobbeltspade er 198 centimeter og ligger på Vesthimmerlands Museum i Aars, mens den korteste er fra Ringkøbing Museum og kun 64 centimeter lang. Men korte spader kan udmærket have været væsentligt længere, dengang de blev fremstillet og anvendt for første gang, for jo mere træspader bruges - jo kortere bliver de.

Eksperimentelarkæologiske forsøg har desuden sandsynliggjort, at dobbeltspader skulle spidises med jævne mellemrum for at holde skær. Og også denne proces afkorter bladene, ligesom selve jorden og jordens overflade har betydning for, hvor slidte spaderne bliver.

Ved forsøgene i Sagnlandet Lejre blev der gravet med dobbeltspader af egetræ i en græsdækket, let stenet og meget leret morænejord. Her blev æggen på spadens blad hurtigt flosset. Bedst arbejdede man på knæ, når man skar

Med lidt øvelse er dobbeltspaderne ikke vanskeligere at anvende end moderne spader med blade af stål.

græstørven af med spadens mest skarpe æg, løsne jorden med den mest sløve æg og løfte jorden op af hullet med hænderne eller med et krumt lerkarskår.

På den måde kunne en dobbeltspade bruges til at grave 10 huller, 30 centimeter i diameter og 30 centimeter dybe, inden den skulle opskærpes.³ Og efter hver skærping var spadens blade afkortet med mindst 2 centimeter. En interessant erfaring fra forsøgene var også, at dobbeltspader - på trods af deres fremmedartede udseende - efter en tilvænningsperiode ikke var vanskeligere at arbejde med end moderne spader af stål.

Men mens bladenes længde slides, spidises og slides igen gennem den periode, som spaden bruges i, så er bladens bredde stort set uændret og identisk med bredden, som den person, der oprindeligt fremstillede spaden, til-

Den 145 centimeter lange spade fra Svansø Mose i Rønbjerg Sogn, der - som mange andre træspader - blev fundet i forbindelse med tørvegravning i 1940'erne.

stræbte. For på langt de fleste dobbeltspader har bladene samme bredde på hele stykket fra greb til æg, så den nuværende bredde må også være spadens oprindelige arbejdsbredde.

Næsten 75 procent af de cirka 300 dobbeltspader, der er fundet i Danmark, har blade med en bredde på 8-10 centimeter. De resterende godt 25 procent fordeler sig nogenlunde ligeligt mellem spader med smallere (fem-seks centimeter) blade og spader med bredere (12-13 centimeter) blade.⁴

Dobbeltspaderne fra Skive

Skive Museums samling af dobbeltspader omfatter 20 eksemplarer og hertil kommer, at adskillige af de dobbeltspader, der opbevares i Nationalmuseets magasiner i Brede, er fundet i området omkring Skive. Flere er fundet i mosestrøgene øst for Skive mod Viborg - blandt andet i moserne ved Sparkær og Kvosted.⁵

Størstedelen af de dobbeltspader, der ligger i Skive, er tilgået muséet som løsfund i 1940'erne, hvor muséet, som mange andre muséer, oplevede en markant tilgang af trægenstande i forbindelse med en omfattende tørvegravningsaktivitet.⁶ Det gælder blandt andet den 145 centimeter lange dobbeltspade fra Svansø Mose i Rønbjerg Sogn.⁷

Museets samling omfatter, hvad der også er karakteristisk for adskillige andre spadesamlinger, såvel fragmenterede og dårligt bevarede dobbeltspader som fine og komplet bevarede eksemplarer.

I Skive er de komplet bevarede spader mellem 134 og 172 centimeter lange, én har en bladbredde på seks centimeter, 16 har 8-10 centimeter brede blade og én har en bladbredde på 12 centimeter. Det er altså også her åbenlyst, at de mest almindelige dobbeltspader har en bladbredde på mellem 8 og 10 centimeter, hvor tykkelsen af bladet er mellem to og tre centimeter. En typisk repræsen-

Den 119 centimeter lange spade med de otte centimeter brede og to-tre centimeter tykke blade har mål, der er karakteristiske for 75 procent af de cirka 300 dobbeltspader, der er fundet i Danmark.

Den ene æg er slidt lige.

Den anden æg et slidt spids.

tant for en sådan dobbeltspade er den 119 centimeter lange spade med otte centimeter brede og to til tre centimeter tykke blade. Dens greb er 12 centimeter i omkreds.⁸

Bladene er næsten lige lange, begge omkring 50 centimeter, men der er en tydelig forskel på dens ægge. De er begge helt flade, men den ene er slidt lige, den anden er slidt spids.

Et tilsvarende slidmønster kan genfindes på flere andre dobbeltspader. Forskellen reflekterer måske ikke alene den jord, der blev gravet i, men måske også den teknik, der blev anvendt ved gravningen.

Teoretisk kan man forestille sig, at gentagne rette stød gennem jord, må resultere i et næsten lige slid, mens det spidse slid kan være forårsaget af, at man har stødt gennem jorden på skrå skiftevis med æggens ene og anden kant. Sandsynligvis vil nye eksperimentelarkæologiske forsøg kunne forklare fænomenet nærmere.

Sliddet af bladene er også en væsentlig faktor, når samlingens dobbeltspade med smalle blade skal vurderes. Det er en 116 centimeter lang spade, der stammer fra Refsgaards III. samling.⁹

Bladene er seks centimeter brede inden de spidser let til frem mod de fem centimeter brede og helt flade ægge. Karakteristisk for alle de smalle dobbeltspader er, at bladene ikke er tilsvarende tynde, men tværtimod ofte tykkere end på spader med bredere blade. Det gør dem til tunge, næsten gravstokslignende, redskaber.

Gravestokke er i Danmark kendt siden jægerstenalderen og et karakteristisk eksemplar er fundet ved udgravningerne i Nyborg Fjord og dateret til 4570 f. Kr.. Denne stok er fremstillet af hassel (*Corylus sp.*), 110 centimeter lang og det er værd at bemærke, at spidsen næsten er cirkulær med en diameter på 3,5 centimeter.

Til forskel fra spaderne er den klassiske gravstok nemlig spidset hele vejen rundt som en blyant og har ikke - som spaderne - en flad æg. Den smalle spade fra Refsgaards samling må derfor kategoriseres som en spade og kan bedre sammenlignes med spaderne fra Døstrup ved Ålborg og Blegmose ved Randers end med en klassisk gravstok. Blegmose-spaden er 130 centimeter lang med fem centimeter brede og fem centimeter tykke blade, der

Det ene blad af den 116 centimeter lange, smalle, dobbeltspade fra Refjsgaards III. samling.

afsluttes i et fladt skær, der er spidset fra to sider. Begge spader ligger på Nationalmuseets magasin og Døstrupspaden er kulstof14-dateret til 810 f. Kr.¹⁰

Dobbeltspaden med de brede blade er også tung. Men her skyldes tyngden i højere grad bladenes bredde end deres tykkelse, der ofte - ganske som flertallets - er to eller tre centimeter. Som en enlig repræsentant for denne gruppe har Skive Museum et 137 centimeter langt eksemplar med 12 centimeter brede og tre centimeter tykke blade.¹¹ Det er karakteristisk for den og for andre dobbeltspader med brede blade, at de har et klart markeret greb med en forholdsvis stor omkreds. Spaden i Skive har et 28 centimeter langt greb, der er 14 centimeter i omkreds. Det skal ses i forhold til, at omkredsen på dobbeltspadernes greb varierer mellem 10 og 15 centimeter, og at de fleste er 12 centimeter. Det lange og klart afgrænsede greb giver mulighed for et solidt greb med begge hænder, men

grebets forholdsvis store omkreds har krævet velvoksne hænder.¹²

En af dobbeltspaderne i Skive adskiller sig fra alle de øvrige dobbeltspader i Danmark ved at være fremstillet med en tydelig en lige »kant« ned langs hele den ene side.¹³ Den er 95 centimeter lang og grebets længde og omkreds samt bladenes bredde afviger ikke fra de øvrige dobbeltspaders.

Tid, sted og anvendelse

Hvis vi nu vender tilbage til Piet van Deurs' tre spørgsmål om tiden, stedet og anvendelsen af dobbeltspaderne, så er det første – om tiden, det letteste at besvare. Her skal man nemlig ikke lade sig distrahere af, at de ganske få naturvidenskabelige dateringer af dobbeltspader alle peger på den sene bronzealder og den tidlige jernalder. Spaderne kan godt have været anvendt gennem meget længere tid.

Spaden med lige »ryg« er en spadeform, der kun kendes fra dette eksemplar på Skive Museum.

De gruber, der blev gravet under jernudvindingsovnene i 400-tallet, blev også gravet med spader, der havde 8-10 centimeter brede blade.¹⁴ Så svaret på spørgsmålet om tiden kan besvares ved mange flere naturvidenskabelige dateringer af spader.

Sværere er det at besvare det andet spørgsmål – om stedet. For gravede man kun med dobbeltspader i Jylland? Og hvorfor næsten kun i moser? Som med alle andre oldsager er fundfordelingen af dobbeltspader helt afhængig af bevaringsforholdene og af museernes indsamlingsstrategi. For selvfølgelig har man i oldtiden også gravet med træspader på øerne - og selvfølgelig er det mosernes fugtige og iltfattige forhold, der har været med til at bevare spadernes træ.

Dertil kommer yderligere to forhold. Det ene er meget prosaisk og helt generelt, for når genstande af træ findes, er de altid i fare for at ende som aske i bål eller kakkelovn. Det andet er mere problematisk, men lige så generelt: vi genkender kun det kendte. En komplet, velbevaret dobbeltspade kan under heldige omstændigheder blive genkendt som et stykke tildannet træ og har derfor en chance for at blive samlet op og gemt, måske endda indleveret til en samler eller til et museum.

Men fundomstændighederne skal være usædvanligt gunstige, hvis det samme skal være tilfældet med en fragmenteret og dårligt bevaret dobbeltspade. Og er dobbeltspader allerede kendt i et område, så bliver der fundet flere alene af den grund, at flere findere genkender formen. Så i svaret på dette spørgsmål skal der både tages hensyn til bevaringsforholdene og til formens genkendelighed.

Sværest er det at besvare det tredje spørgsmål - om anvendelsen. For selv om det er åbenlyst, at en spade er anvendt til at grave med, så giver den næsten standardiserede variation i former og størrelser indtryk af, at formen afspejler mere end en tilfældighed. Man fornemmer, at

både den, der fremstillede spaden, og den, der brugte den (hvilket udmærket kan have været den samme person), har haft en klar forestilling - ikke alene om spadens funktion som værktøj, men også om den, der skulle anvende værktøjet.

Man må altså formode, at den, der fremstillede spaden, tilstræbte en bestemt tyngde og en bestemt længde og bredde på spadernes blade og greb, alt efter hvilken arbejdsopgave, den skulle anvendes til. Ganske som nutidens dræn-, staude- og kantspader. Og man kan også forestille sig, at dimensionerne blev afpasset til den, der skulle grave med spaden. Måske som nutidens lette damespader.

Ved at ofre lidt opmærksomhed på oldtidens helt almindelige redskaber, deriblandt dobbeltspaderne, kan man komme meget tæt på fortidens mennesker. Og museet i Skive har en meget fin og repræsentativ samling.

Noter

1. Denne artikel er skrevet med tak til konstitueret museumschef Inge Kjær Kristensen og til museumsinspektør Turi Thomsen, for deres store hjælpsomhed og imødekommenhed, da jeg undersøgte træspaderne på Skive Museum i august 2014.

Alle artiklens billeder er fotograferet af Henriette Lyngstrøm.

2. En anden karakteristisk spadeform på Skive Museum er de T-formede spader. Denne form omtales ikke yderligere her, da den fornyligt er publiceret i Lyngstrøm, H. 2016. T-formede træspader - form og funktion. Museum Midtjylland. Midtjyske fortællinger 2016, s. 101-112.

Museum Midtjylland har en meget stor samling af T-formede spader og åbnede i 2016 en udstilling af dem på Klosterlund Museum. På udstillingen vises også flere dobbeltspader.

3. I 2014 udførte et hold arkæologistuderende ved Københavns Universitet et forsøg med gravning af den tidlige jernalders hulbælter i Sagnlandet Lejre. I den forbindelse blev en del af de mange hundrede huller gravet med rekonstruerede dobbeltspader. Forsøget var en del af undervisningen i eksperimentel arkæologi og en sammenfatning af forsøget er publiceret i Lyngstrøm, H. 2015. Gådefulde baner med tusindvis af huller. Krig og vold i fortiden. Fund & Fortid Arkæologi for alle. S. 66-70.

4. En moderne havespade har en bladbredde på omkring 20 centimeter.

5. Der er adskillige dobbeltspader på Nationalmuseet fra »Skiveegnen«. Dobbeltspaderne fra Sparkær mose har museumsnummer MN A 20913, A 22018, A 22319, A 24149 & A 32057 og dobbeltspaderne fra Kvosted mose har museumsnummer NM A 17175, A 18787 & A 20185-87. Læg mærke til, at spaderne er mærket med A-numre, hvilket betyder, at de ligger i museets stenaldersamling. Formodentlig fordi man på registreringstidspunktet har opfattet dem som årer til stammebåde.

6. Om dette kan læses i Kjær Kristensen, I. 2011. Træk af arkæologiens historie på Skiveegnen. Skivebogen. Historisk Årbog for Skive og Omegn, 102. bind, s. 70 ff.

7. Spaden fra Svansø Mose i Rønbjerg sogn har museumsnummer SMS 1044A x 48.

8. Den meget typiske spade har museumsnummer SMS 982A x 29.

9. Spaden med de smalle blade har museumsnummer SMS 1053 x 27.

10. En klassisk gravestok fra jægerstenalderen bekræftes i Troels-Smith, J. & A. Fischer 1992. En gravestok fra bosættelsesområde IIa. Stenalderboplads ved Lindholm i Nyborg Fjord – en undervandsarkæologisk undersøgelse forud for anlæggelsen af Storebæltsbroen. s. 64-69. Spaderne fra Blegmose og Døstrup omtales i Lerche, G. 1977. Double Paddle-Spades in Prehistoric Contexts in Denmark. Tools & Tillage Vol. III:2. s. 111-124. Om dateringen af redskaberne fra Døstrup og Nykøbing Fjord kan man læse i Lerche, G. 1995. Radiocarbon Datings of Agricultural Implements in »Tools & Tillage« 1968-1995. Revised Calibrations and Recent Additions. Tools & Tillage Vol. VII:4. s. 172-205.

11. Spaden med de brede blade har museumsnummer SMS 1044A x 228.

12. Grebet på en moderne havespade er ni centimeter, mens skaftet har en omkreds på ca. 11 centimeter.

13. Den endnu enestående spade med lige kant har museumsnummer SMS 982A x 26.

14. Om sammenhængen mellem spadernes bredde og aftrykken på slaggeklumperne kan læses i Lyngstrøm, H. (under udgivelse). Titel kommer opdatering, Årbog for Museet for Varde By og Omegn & Ringkøbing-Skjern Museum 2017.

Om forfatteren

Henriette Lyngstrøm

Mag. art. og ph.d. i forhistorisk arkæologi - ansat som lektor på Københavns Universitet, Saxo-instituttet, siden 2004, hvor hun underviser i jernalder, vikingetid og tidlig middelalder og forsker i dagligdagens redskaber og bønders materielle kultur - herunder spader, knive og fremstilling af jern af myremalm.

Historisk Samfund for Skive og Omegn 2016-2017

Af Rud Kjems, formand for Samfundet

Formandsberetning

Ved generalforsamlingen sidste år afgik hele tre bestyrelsesmedlemmer. Heriblandt Poul Tolstrup, som havde sidet i bestyrelsen i 33 år - heraf de 24 som formand.

Heldigvis lykkedes det på generalforsamlingen sidste år at få valgt tre gode afløsere: Museumsinspektør Anne Birgitte Jessen, Skive. Med hende har Samfundet fået en tæt kontakt til Museum Salling. --- Journalist Henning Just, Thise, som påtog sig posten som redaktør af Skive-

bogen. --- Arkæolog Garry Keyes, Ørslevkloster, der på flere fronter har gjort sig gældende i Skiveegnens kulturliv.

Bestyrelsen har i det forgangne foreningsår afholdt fire bestyrelsesmøder. De har alle været præget af ønsket om at øge aktiviteten og lokke nye medlemmer til. De seneste år har der nemlig været en lille nedgang i medlemstallet og et fald i salget af Skivebogen - og dermed også en nedgang i indtægterne. For nogle år siden stod foreningen i

*Det historiske røde klubhus lægger rammer til samfundets årlige generalforsamling.
Foto: Poul Hansen (2013).*

en lignende situation, men det lykkedes dengang gennem en hvervekampagne at erobre det tabte tilbage.

Det er bestyrelsen indstillet på også skal ske denne gang, blandt andet ved at gøre Samfundet mere synligt. Bestyrelsen har derfor besluttet, at Samfundet i 2018 skal have sin egen hjemmeside og på facebook. Yderligere har bestyrelsen bestemt sig for at få fremstillet en trefløjet folder, der på let forståelig måde gør rede for Samfundets virke. Folderen skal lægges på biblioteker, i kulturhuse, på museer med mere og uddeles i forbindelse med udvalgte arrangementer.

Endelig har bestyrelsen planer om af og til at arrangere foredrag med kendte personer, der har tilknytning til Skivevegen. Det kan eventuelt ske i samarbejde med museets venneforening.

Samfundet har i år meldt sig ind i Kulturelt Samråd, der arbejder for at øge udbuddet af kultur i Skive Kommune og sikre en bedre formidling af kulturen. Endelig vil Samrådet søge at påvirke og inspirere politikerne, så der afsættes flere midler til kulturen.

Generalforsamling i »Det Røde klubhus«

Årets generalforsamling finder sted mandag den 27. november kl. 19 i »Det røde Klubhus« på Havnevej. Da er

Skivebogen 2017 færdigtrykt, og de fremmødte medlemmer kan få deres eksemplar af årbogen med hjem. Dagsordenen vil omfatte beretning fra formand og kasserer. Der er valg af bestyrelsesmedlemmer og revisorer, regnskabsaflæggelse og eventuelt. Vi synger Jeppe Aakjærs »Historiens sang« og flere forfattere til artikler i årets Skivebog vil introducere deres artikler.

Valg til bestyrelsen

Rud Kjems ønsker at udtræde af bestyrelsen. Vi foreslår genvalg af Birger Schütte og Henrik Forman. Som revisorer foreslår vi genvalg af Hans Bruunsgård og Henning Nielsen.

Regnskab

Bestyrelsen ved kasserer Per Mouritsen indstiller regnskabet til godkendelse. Det viser et indestående i bank på 80.409 kr. og et lidt bekymrende underskud på 4.112 kr. Status pr. 31. juli 2017 anfører udover den nævnte bankbeholdning ejendomsværdien af Bostrup Tinghøj: 77.300 kr. Der er solgt gamle eksemplarer af Skivebogen for 992 kr.

Årets lokalhistoriske udgivelser

Helge Stavnshøj. Woldhardt - det moderne Skives grundlægger. Limfjordsforlaget.

Woldhardt Madsen var borgmester i Skive i 31 år frem til 1967. Han var med sine 34 år den hidtil yngste borgmester i Skive, da han tiltrådte i 1936. Han var i 17 år fra 1950 formand for Købstadsforeningen i Danmark og var manden bag den kolossale udvikling, som byen gennemgik i efterkrigstiden godt hjulet på vej tressernes økonomiske opsving. Blandt andet med flytningen af banegården, opkomsten af den nye bydel Egeris og tilflytningen af mange industrivirksomheder som Metallic, B og O og Dantherm. Forfatteren har blandt andet gjort brug af 53

håndskrevne sider, som Woldhardt Madsen skrev i en høj alder i 1981-82.

John Simonsen: Daily Life at the Turn of the Neolithic. A comparative study of longhouses with sunken floors at Resengaard and nine other settlements in the Limfjord region, South Scandinavia.

Aarhus Universitetsforlag. Udgivet af Jysk Arkæologisk Selskab i samarbejde med Museum Salling.

Bogen, der er på engelsk og på 536 sider, fortæller om hverdagslivet i perioden fra cirka 2350-1600 f.Kr på baggrund af unikke fund ved udgravninger ved Resengaard, der blev foretaget fra 1989 til 1999. John Simonsen har i oktober forsvaret sin doktordisputats om fundene og har opnået en filosofisk doktorgrad.

Rud Kjems: 25 år på Sevel Kro.

Bogen fortæller om de 25 år, hvor Hans Kurt Nielsen har været vært på kroen. Blandt andet berettes om kroens 200 års jubilæum i 2002, og en to timer lang tv-udsendelse i 2004, som gjorde Sevel Kro kendt langt uden for lokalområdet. Men mest består bogen af »gode historier«, fortalt med et glimt i øjet, fra kroens dagligdag gennem det sidste kvarte århundrede.

Poul Tolstrup udnævnt som æresmedlem

På generalforsamlingen sidste år blev Historisk Samfunds afgående formand, Poul Tolstrup, der var forhindret i at være til stede, udnævnt som æresmedlem. Og på det første bestyrelsesmøde efter generalforsamlingen fik han overrakt et diplom og fik en stor tak og gode ord med på vejen af bestyrelsens nestor, Rud Kjems.

Poul Tolstrup trak sig tilbage efter 24 år som formand - altså siden 1992.

Men allerede i 1983 blev den tidligere viceskoleinspektør og historielærer på Resen Skole valgt ind i bestyrelsen, og gennem årene har han leveret flere bidrag til Skivebogen, ligesom han er forfatter til en meget rost bog om sin

gamle arbejdsplads' flere hundrede år gamle historie fra stråtekt landsbyskole til en af kommunes største skoler - i en lang årrække med Poul Tolstrup og navnkundige nu afdøde Carl Eriksen som et stærkt lederteam.

Rud Kjems takkede ved udnævnelsen Poul Tolstrup for

en meget kvalificeret, vedholdende og fortjenstfuld indsats for Historisk Samfund gennem de mange år.

ISBN 978-87-87346-27-6